

*Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar - Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola*

ÓVODAÜGY A 19. SZÁZADI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

PhD értekezés

Készítette: **Podráczky Judit**
Neveléstudományi
Doktori Iskola

Témavezető: **Dr. Szabolcs Éva**
habil. egyetemi
docens

Budapest
2007

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	1
2. Kérdések	5
3. Az első óvodáktól az óvodai törvényig	6
3.1. Az első óvodák megjelenése	6
3.2. Az óvodaiügy szabályozásának kezdeti kísérletei a reformkorban	9
3.3. Az óvodák megjelenésének és a törvényi szabályozásra irányuló első kísérleteknek az értelmezése a polgárosodás fogalmi keretében	11
3.4. A kisdédóvás ügyének támogatása	17
3.5. Az óvodaiügy 1849 és 1867 között	20
3.6. A kisdédóvás törvényes szabályozásának újabb kísérletei és az óvodáztatás alakulása 1867 után	23
4. Az alkalmazott módszertan elméleti keretei	32
4.1. A kvalitatív megközelítések ismeretelméleti, tudományfilozófiai háttere	32
4.2. A kvalitatív szemléletű kutatások elvei, általános és közös jellemzői	34
4.3. Kvalitatív megközelítések a pedagógiai kutatásban	37
4.4. Tartalomelemzés	39
4.5. Diskurzuselemzés	42
5. Kutatási eredmények – az 1891. évi kisdédóvási törvény tartalomelemzése	46
5.1. A tartalomelemzés folyamata	46
5.2. A törvény szerkezete	48
5.3. A célmeghatározás és a közvetített tartalom	49
5.4. A tartalomelemzés kategóriái	52
5.5. A tartalomelemzés eredményének értelmezése	60
6. Kutatási eredmények – a képviselőházi vita diskurzuselemzése	70
6.1. Az elemzés szempontrendszere	70
6.2. A vita szereplői és vitaszerepeik	73
6.3. Vitatémák	80
6.4. Az álláspontok erősítésének/gyengítésének technikái	127
6.5. A diskurzuselemzés eredményének összefoglalása	138
7. Összegzés	139
Bibliográfia	146
Ábrák és táblázatok jegyzéke	153

1. Bevezetés

Közel 180 éve annak, hogy Magyarországon először óvoda létesült. Az intézmény azóta a magyar társadalom viszonyainak alakulásával összefüggésben hosszú fejlődési utat járt be, melynek eredményeképpen ma közoktatási rendszerünk szerves részeként, annak szakmailag önálló nevelési intézményeként létezik. Ez a tény azonban a közoktatásról való diskurzust figyelve kevésbé nyilvánvaló: abban az óvodai nevelés esetlegesen, vagy egyáltalán nem hangsúlyozódik, a társadalom percepciójában a közoktatás rendszere jellemzően az iskolarendszer képében jelenik meg. E tendencia háttérben rejlő, egymással szorosan összefüggő okok közül néhány különösebb vizsgálódás nélkül is szembeűnik. Egyik nyilvánvaló okként az időtényező jelölhető meg: az óvodai nevelés 3-4 évének többszöröse az iskolarendszerben eltöltött idő. Úgy tűnik, hogy az eltöltött évek száma egyben a tulajdonított fontosságot és a figyelem mértékét is kijelöli a közgondolkodás számára. A figyelem mértékét befolyásoló másik ok a nevelt gyerekek életkorában keresendő. Valószínű, hogy minél kisebb gyerekek nevelését vállalja magára egy intézmény, annál kevésbé merül fel a közgondolkodásban annak a későbbi életpályára gyakorolt hatása. Ezzel szorosan összefüggő ok az óvodának az iskolától eltérő értékelési-minősítési rendszere. A sem érdemjegyet, sem tárgyi jutalmat nem alkalmazó óvodában a minősítés nem jelenik meg markánsan jelentést hordozó szimbólumok formájában, s éppen ezért azt a látszatot kelti, hogy nincs tétje, nem függ tőle semmi a későbbiekben.

Az óvoda esetében az említett okok egybeesnek: az ott eltöltött idő viszonylagos rövidege alacsony életkorú (3 - 6-7 éves) gyerekek nevelésével, és „láthatatlan” (vagyis a következő intézménytípusban való „szereplést” kézzelfogható módon nem befolyásoló) értékeléssel-minősítéssel párosul. Együttes megjelenésük feltehetően tovább csökkenti a társadalom gondolkodásában az óvodának tulajdonított fontosságot.

Ennél figyelemreméltóbb azonban az a tény, hogy az intézményes nevelés¹ és társadalom közötti összefüggésekre koncentráló kutatók figyelmének fókuszában hosszú időn át szintén az iskola intézménye állt, ugyancsak azt a látszatot keltve,

---

¹ Az intézményes nevelés kifejezést minden esetben a családon kívüli intézményes keretek között szervezett nevelés megjelölésére használom.

mintha a közoktatás az általános iskolával kezdődne. Bátran állítható, hogy az oktatás-kutatás figyelme – az intézmény széleskörű társadalmi beágyazottsága, a hazai óvodáztatási arányok ellenére – viszonylag későn fordult az óvodák felé. A '90-es évek vége előtt kifejezetten kevés olyan publikációt találunk, amely bármilyen szempontból az iskoláskor előtti intézményes nevelés társadalmi tényezőire koncentrálna². A '90-es évek második felétől ez a tendencia módosulni látszik. Ha az elmúlt bő öt évre és a jelenre tekintünk, azt mondhatjuk, hogy az óvoda intézménye az oktatáskutatók egyre élénkebb érdeklődésére tarthat számot³. A megélnékülő figyelem azonban nem változtat azon a tényen, hogy az óvoda társadalmi összefüggéseire irányuló kutatásoknak nálunk nincsenek hagyományai.

Jelentős hagyományai vannak ellenben az óvodatörténet-írásnak. A magyar óvodaiügy kialakulásával és fejlődésének egyes korszakaival, illetőleg az óvodai nevelés egyes részterületeivel többen is foglalkoztak⁴, emellett jelentős számban lelhetők fel helyi és regionális szintű óvodatörténettel foglalkozó írások. Jogosan állapítja meg ugyanakkor Pukánszky Béla egy az óvoda gyermekképeinek változásait középpontba állító tanulmányában⁵, hogy az intézmény fejlődéstörténetének monografikus igényű feldolgozásával e hagyományokkal együtt sem rendelkezünk, a kezdetektől a máig terjedő időintervallumot átfogó, minden részletre kiterjedő elemzés mindeddig nem született.

Az óvodai történetírás úttörőjeként és a terület leggyakrabban hivatkozott szerzőjeként számon tartott Vág Ottónak ugyan szándékában állt az óvodai nevelés magyarországi történetének részletes feldolgozása és összefoglalása, a megkezdett munkát azonban sajnálatos módon már nem tudta befejezni, így az eredetileg több kötetesre tervezett munkának csak az az első része látott napvilágot, amelyben az óvoda történetének 1836-ig terjedő időszakát tárgyalja monografikus igénnyel.⁶ A szerzőtől a hivatkozott mű bevezetőjében többek között az alábbiakat olvashatjuk: „Válogatásunk egyik fontos szempontja az volt, hogy ne a már ismert tényeket ismételjük, hanem a

---

² A megállapítás érvényességének fenntartásával ellenpéldaként érdemes megjelölni Meleg Csilla (1991): Egészségérték és intézményes befolyásolás Társadalomkutatás, 3. sz.

³ Lásd pl. az *Educatio* folyóirat 2005. téli tematikus számát, vagy az OKI folyamatban lévő kutatásait

⁴ A teljesség igénye nélkül: Vág Ottó, Zibolen Endre, Mészáros István, Kelemen Elemér, Bajkó Mátyás, Bényei Miklós, Kurucz Rózsa, Hornyák Mária, Kövér Sándorné (és mások)

⁵ Pukánszky Béla (2005): A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében *Educatio* 4. sz. 703.

⁶ Vág Ottó (1994): Az óvodai nevelés története Magyarországon Magyar Óvodapedagógiai Egyesület Miskolc

nagyszámban jelentkező kérdőjeleket igyekezzünk megválaszolni. A magyar óvodák történetében (...) igen sok a fehér folt. Vannak hagyományosan ismételt adatok, amelyekről kiderül, hogy nem hitelesek.”⁷ Ugyanitt Vág Ottó azt is jelzi, hogy ugyan a neveléstörténeti irodalom látszólag sokat foglalkozott mind a magyar óvoda kialakulásának időszakával, mind a reformkori magyar óvodaüggyel, a publikációk számával nincs arányban a kutatások eredményessége. A vonatkozó irodalmat áttekintve e megállapítással egyet lehet érteni. Nem bővelkedünk az olyan írásokban, ahol újabb szempontú megközelítésekkel találkozunk, gyakran hiányzik az adatok „nyomába eredés” és a társadalmi kontextusban való értelmezés igénye.

A felsoroltak vonatkozásában azonban pozitív példák is vannak előttünk. Ilyennek tekinthetők álláspontunk szerint Kelemen Elemér óvodatörténeti írásai, amelyek a szemléletmód és a lényegre koncentráció szempontjából is mintaértékűek. Közülük a jelen munka szempontjából kitüntetett figyelmet kell szentelni annak az írásnak, amely a legfontosabb mérföldkövek érintésével, az óvodát mindvégig a magyar társadalom szövetében láttatva ad áttekintést a magyar óvodaügy alakulásáról.⁸

A kitüntetett figyelem nemcsak az írás tárgyának okán, hanem azért is indokolt, mert az értekezés részben a társadalom- és oktatáspolitikai-történeti szemléletmódot kívánja követni. A megközelítésmód egyik sajátossága, hogy az óvodára mint a társadalmi kontroll egyik lehetséges intézményére tekint. Azt igyekszik körüljárni, hogy a címben jelzett történelmi időkeretben miként alakultak, hogyan formálódtak, és milyen módon jutottak kifejezésre az óvodával szembeni társadalmi igények és elvárások, milyen feladatokat fogalmazott meg az oktatáspolitikai az intézmény számára, és azokat miként igyekezett kontrollálni.

Az értekezés másik sajátossága szándékunk szerint az a kritikai attitűd, amellyel a feltárt forrásokhoz, főként pedig az azokból kiolvasott tartalmakhoz közelít, amellyel az eddigi értelmezési tartományokat a lehetséges mértékben tágítani, bővíteni igyekszik. Ehhez az ösztönzést és bátorságot elsősorban Vág Ottó már hivatkozott munkájának előszavából merítettük. A szerző ott az alábbiakat írja: „Az az írás, melyet most

---

⁷ I.m.: 5.

⁸ Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében - Problématörténeti vázlat I. Óvodai Nevelés 4. sz. 138-141. Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében – Problématörténeti vázlat II. Óvodai Nevelés 5. sz. 216-220. Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében – Problématörténeti vázlat III. Óvodai Nevelés 6. sz. 252-256.

tart kezében az olvasó, többek között abban különbözik az e tárgykörben korábban megjelent publikációktól, hogy a szerző hitetlenkedve fogadott minden korábban közölt (s esetleg általa is elfogadott) adatot. De omnibus dubitandum, mondja a latin mondás: mindenben kételkedni kell – már amiről nem rendelkezünk meggyőző bizonyítékokkal. Márpedig az óvoda történetével kapcsolatban sok olyan közléssel, esetleg visszatérően ismételt közléssel találkozunk, amelyekről nem rendelkezünk meggyőző bizonyítékokkal.”⁹ Saját munkánkban ezt az intelmet mindvégig szem előtt tartva törekedtünk a rendelkezésre álló források „faggatására”.

A dolgozat első része – a megközelítésmód jelzett sajátosságaira koncentrálva – az óvodák magyarországi megjelenésétől a kisdedóvási törvény megszületéséig vezető utat mutatja be. Ehhez a kiinduló- és támpontokat a neveléstörténet és a társadalomtörténet körébe tartozó szakirodalomból, eredeti forrásokból, valamint az óvodaügynek elkötelezett korabeli krónikások írásaiból merítettük.

Az ezt követő nagyobb szerkezeti egység a kutatás elméleti megalapozását, majd a kisdedóvási törvény tartalomelemzését és a törvényjavaslat parlamenti vitájának diskurzuselemzését öleli fel. Ezeknek a dokumentumoknak a jelzett módszerekkel való feltárását több szempontból indokoltnak tartjuk:

- A kisdedóvásról szóló 1891. év XV. törvény tartalmi és szerkezeti leírása rendelkezésünkre áll, az explicit és implicit tartalmak módszeres feltárására azonban mindeddig nem történt kísérlet.
- A törvénytervezet parlamenti vitájára jóval kevesebb kutatói érdeklődés irányult, mint a megszületett törvényre. Mindössze két olyan forrást találtunk, amely behatóbban foglalkozik a vitával: azt foglalja össze, illetőleg abból közöl részletet. Felkai László írása¹⁰ a tervezet lényeges elemeit, valamint a vita folyamán az azokkal kapcsolatban felmerült legfontosabb érveket és ellenérveket foglalja össze. Mann Miklós munkájában¹¹ a dualizmus vallás- és közoktatásügyi minisztereinek tevékenységével összefüggésben jelenik meg a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat

---

⁹ Vág Ottó: i.m.: 7.

¹⁰ Felkai László (1983): Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus korából Bp. Tankönyvkiadó, 71-81.

¹¹ Mann Miklós (1987): Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából Bp. Tankönyvkiadó, 84-88.

miniszteri indoklása¹². A hivatkozott nevek és művek azt láttatják, hogy a kisded-
óvásról szóló törvény parlamenti vitája a dualizmus korának oktatáspolitikai-
története iránt érdeklődő kutatók figyelmét felkeltette ugyan, de nem tekinthető
részletesen feltártnak.

- Módszertani újdonságot, ezzel együtt kihívást jelent a diskurzuselemzés pedagógiai
kutatásban történő alkalmazása.

Az elemzés alapanyagául szolgáló dokumentumok szisztematikus feltárása nagymér-
tékben hozzájárulhat ahhoz, hogy eddigi tudásunknál árnyaltabban és világosabban
lássuk egyrészt az óvoda helyét, szerepét, társadalmi beágyazottságát, ezzel összefü-
gésben az óvodával kapcsolatos oktatáspolitikai koncepciót a 19. századi magyar tár-
sadalomban.

2. Kérdések

A dolgozatban az alábbi kérdésekre keressük a válaszokat:

1. A 19. századi magyar társadalomban történő változások hogyan csapódnak le az
óvoda intézményében, módosítják-e a kisdedóvással kapcsolatban megfogalmazó-
dó célokat?
2. Milyen okokkal magyarázható, hogy Magyarország az európai államok sorában az
elsőik között szorgalmazza a 19. század folyamán a kisdedóvás törvényi szabályo-
zását?
3. Nyíltan, vagy rejtetten jelennek meg a társadalom céljai az 1891. évi kisdedóvási
törvényben?
4. Milyen témák jelennek meg és azok hogyan formálódnak a törvény parlamenti vi-
tájában a kisdedóvásról folyó diskurzusban?
5. Kínál-e többletet a diskurzus elemzése a törvény tartalomelemzéséhez képest?

---

¹² A tervezetet benyújtó Csáky Albin miniszteri indoklását közölte Mann Miklós, ami egyébként itt jelent meg
először kötetben. A miniszteri indoklást megelőzte a törvénytervezet előadójának az indoklása, annak kötet
ben való megjelenéséről azonban nincs tudomásom.

A munka nem teljesen előzmények nélküli, mert a dolgozatnak része az a korábban elvégzett kutatás, amely az 1891. évi kisdedovási törvény tartalomelemzésével a nyílt és rejtett társadalmi célok feltárására irányult.¹³ E kutatás eredményei adták az inspirációt és jelentették a további kérdésfeltevés támpontjait a törvény parlamenti vitájának elemzéséhez. A módszertan elméleti kereteit és gyakorlati alkalmazását a dolgozat 4. 5. és 6. fejezetében tárgyaljuk.

3. Az első óvodáktól az óvodai törvényig

3.1. Az első óvodák megjelenése

1828. június 1-jén Budán, a Krisztinavárosban nyílt meg Magyarország első kisdedóvó intézete, melyet Brunszvik Teréz grófnő alapított.¹⁴ A téma szempontjából rendkívül lényeges annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a reformkor első éveinek Magyarországon milyen igény kelti életre a kisdedóvó intézeteket.

A neveléstörténészek álláspontja nem teljesen egybevágó e kérdés vonatkozásában: „A gazdasági-társadalmi fejlődés, akárcsak külföldön, nálunk is megérlelte már (az óvoda) kialakulásának feltételeit. Jelentősebb ipari városaink lakossága ugyanis bizonyos mértékben átrétegződött a XIX. század első évtizedeiben. Bezárkózó céheink egyre inkább lehetetlenné tették nagyobb tömegek számára a szakszerű (és jövedelmező) iparűzést, legtöbben ezért céhen kívüli munkára kényszerültek. Másrészt a kapitalizálódó manufaktúrák egyre több munkaerőt vonzottak: férfiakat, nőket egyaránt. Mindez jelentős mértékben megnövelte a városi plebejusréteghez tartozók számát. Az új termelési viszonyok erősen meggyarapították azoknak a városi családoknak a számát, ahol nemcsak az apa, de az anya is családon kívüli munkát vállalt, kiskorú gyermekeik pedig egyedül maradtak. Nevelésükről, de még csak felügyeletükről sem volt módjuk gondoskodni.”¹⁵ Egy másik neveléstörténet-könyv az óvodák létrejöttének egyértelmű okaként ugyancsak a nők termelésbe való bekapcsolódását említi: „Az iparosodás nálunk is az európai fejlődéshez hasonlóan hatott a családi élet átalakulására.

---

¹³ Podráczky Judit (2000): A társadalmi célok kifejeződése az 1891. évi kisdedovási törvényben Pedagógusképzés 241-258.

¹⁴ Vág Ottó (1994): Az óvodai nevelés története Magyarországon Miskolc, MOE 37-47.

¹⁵ Mészáros István (1968): A magyar nevelés története 1790-1848-ig. Tankönyvkiadó, Bp. 247-248.

A nők bevonása a társadalmi termelésbe Magyarországon is felveti az óvodák megszervezésének szükségességét.”¹⁶

Mészáros István tollából egy jóval később megjelent pedagógiatörténeti összefoglalásban a következőket olvashatjuk: „A XIX. század elején már Magyarországon is egyre több nő vett részt a termelésben. A munkába álló családanyák mind nagyobb hányada igényelte, hogy távollétében kisgyermekéről intézményes keretek között gondoskodjanak. Óvodák jöttek létre ennek az igénynek a kielégítésére.”¹⁷ Hasonló gondolatmenettel találkozhatunk az alábbi kiemelésekben is: „A kisdedővő intézetek iránt ebben az időben már nálunk is jelentkeztek a társadalmi szükségletek.”¹⁸ „A század elejének gazdasági-társadalmi fejlődése nyomán nálunk is jelentkezett az óvodák létesítésének igénye.”¹⁹ – E két utóbbi idézet további folytatásában a szerzők Mészáros Istvánhoz hasonlóan indokolják a kisgyermekéről való intézményes gondoskodás szükségletét.

Vág Ottó kollégáitól eltérő álláspontot képvisel: „(...) Magyarországon az óvoda importjelenségnek tekinthető” (...) „A nyugat-európai országokban a legkisebb gyermekekről való intézményes gondoskodás kialakulása a tőkés fejlődés természetes folyamánként jött létre. (...) Az intézményes iskoláskor előtti nevelés kialakulásának ez a mondhatnánk - klasszikus - fejlődésmenete jellemző volt általában a nyugat-európai országokban, mindenekelőtt Angliában. Magyarországon, a nyugat-európaihoz, különösen az angliaihoz képest sokkal elmaradottabb társadalmi viszonyok között, ezek a történelmi előzmények hiányoztak. Amikor tehát Brunsvik Teréz magyar talajba ültette át az Angliából importált kisgyermekiskolákat, olyan intézményeket hozott létre, amelyeknek létfeltételei lényegében még hiányoztak.”²⁰

„Magyarországon az első óvoda viszonylag korán (...) nyílt meg Budán” - olvasható Bényei Miklós tollából, a reformkor oktatáspolitikai törekvéseit összegző munkájában.²¹ Bényei a szövegben nem részletezi és nem indokolja, hogy mit ért a „viszony-

¹⁶ Bereczki - Komlói – Nagy (1977): Neveléstörténet. (Szerk.: Komlói Sándor) Tankönyvkiadó, Bp.

¹⁷ Mészáros István - Németh András - Pukánszky Béla (2000): Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe Osiris Kiadó, Bp. 342.

¹⁸ Pukánszky Béla - Németh András (1994): Neveléstörténet Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 305.

¹⁹ In: A magyar nevelés története I. Főszerk. (1988): Horváth Márton. Tankönyvkiadó, Bp. 276.

²⁰ Vág Ottó (1962): A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunsvik Teréz. In.: Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága Vág Ottó - Orosz Lajos - Zibolen Endre tanulmányai. Tankönyvkiadó, Bp. 7-10.

²¹ Bényei Miklós (1994): Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon. Csokonai Kiadó, Debrecen 303.

lag korán” kifejezés alatt, csak következtetni tudunk arra, hogy – Vág Ottóhoz hasonlóan – arra igyekszik utalni, hogy az akkori magyar társadalmi viszonyokhoz képest tekinthető korainak az óvoda intézményének megjelenése.

A kérdés most már az, hogy melyik verzió fogadható el? – A válaszhoz közelebb vihet a történészek álláspontja a nők termelésbe való bekapcsolásáról. A Magyarország történetét több kötetben feldolgozó mű tárgyidőszakot taglaló darabja²² rögzíti azt a tényt, hogy a tárgyalt időszakban a magyar társadalom szerkezete lényeges átalakuláson ment keresztül. Jelzi, hogy a manufaktúrák megjelenésével a termelésben olyan ipari munkaerőigény jelent meg, mely addig, mivel ismeretlen volt, nem szólt bele a társadalom szerkezetének alakításába. A manufaktúra és a bontakozó gépi nagyüzem kétféle munkástípust teremtett: a kvalifikált szakmunkás, és a termelés folyamatából 1-1 munkafázis mechanikus végzésére betanított vagy segédmunkás típusát. Az utóbbiak között tűnik fel a nő és a gyermek mint munkavállaló számos nyugat-európai országban. A jelenség magyarországi megnyilvánulásáról az alábbiakat olvashatjuk a hivatkozott kötetben a bennünket érdeklő időszak vonatkozásában: „(...) kétségtelen az is, hogy a fejlődés Magyarországon alapjában véve még nem érintett nagyobb női és gyermeki tömegeket. A magyarországi ipari fejlődés korlátai miatt ugyanis éppen a női és gyermekmunkát elsősorban foglalkoztató textilipari iparágak nem tudtak jelentősen kiterjedni. A manufaktúra és gyártulajdonosok a városi iparágak többi ágaiban pedig elsősorban napszámosokat foglalkoztattak.”²³ – Megjelennek tehát a nők az ipari termelésben, de arányukat nem lehet meghatározónak tekinteni. Ezt az álláspontot erősíti meg és hozza összefüggésbe az óvoda létrejöttével Kéri Katalin: „Az óvodák megszületésének pillanataiban a nők tömegesedő munkába állása csupán egyik mozgatója volt az intézménytípus létrejöttének.” – olvashatjuk munkájában. Ehhez az állításhoz a következő zárójeles megjegyzést fűzi: „(Jól tudjuk, hogy Magyarországon például a 19. század folyamán ez a tényező szinte egyáltalán nem is játszott szerepet az óvodáztatás fejlődésében, hiszen a 19-20. század fordulóján élt kb. 8 és fél milliós magyarországi női társadalom tagjainak elenyésző hányada volt csak az otthonán kívül munkát vállaló személy, köztük is nagy százalékarányban találhatjuk a gyermektelen hajadonokat.)”²⁴

---

²² Magyarország története. V. kötet. Szerk.(1980): Vörös Károly Akadémiai Kiadó, Bp. 573.

²³ U.o.

²⁴ Kéri Katalin (1998): Magyar nők a dualizmus korában Dimenzió, 21. sz. <http://iqdepo.hu/dimenzio/21/>

Az óvoda intézményének megjelenését magyarázó fenti érvelésekben észre kell vennünk azt a közös vonást, hogy az óvoda iránti társadalmi szükséglet kialakulását mindegyik szerző a gazdaság fejlettségével hozza összefüggésbe. Ennek háttérében az az értelmezési keret ismerhető fel, amely a polgári társadalom kialakulását a kapitalizmus kialakulásával azonosítja. Ez az értelmezési keret lehet a magyarázata az óvodák megjelenésével kapcsolatos kérdésfeltevés gazdasági alapú indoklásának, vagyis annak, hogy a kérdés így tulajdonképpen ez: a tárgyalt időszak gazdaságának jellemzői és fejlettsége, a női munkavállalás mértéke indokolják-e vagy sem az új intézmény megjelenését?

Az eddigieket összevetve és a történészek álláspontját is figyelembe véve a válasz erre a kérdésre az alábbiak szerint adható meg: a még részben feudális, ám már a kapitalizálódás jeleit mutató társadalomfejlődés körülményei között nem fogalmazódhatott meg élesen és széles körben az iskoláskor előtti nevelés társadalmi szükséglete. Feltehető, hogy az erőteljesebbé váló városiasodás, a meginduló iparosítás, a kapitalista termelési viszonyoknak egyre inkább megfelelő termelőeszközök megjelenése *valamiképpen már érelték az óvoda iránti társadalmi szükséglet megfogalmazódását is*, de annak markáns megnyilvánulása még sokáig váratott magára. *A megnyíló első óvodák tehát e gazdasági szempontú megközelítés szerint mintegy elébe mentek az igények megjelenésének, meghaladva ezzel a kor valóságos viszonyait.* A későbbiekben tanulmányozni fogjuk, hogy vajon ténylegesen koraszülött intézménynek tekinthető-e az óvoda a társadalom fejlettségi viszonyaihoz képest.

3.2. Az óvodaügy szabályozásának kezdeti kísérletei a reformkorban

Az első óvoda alapításához szükséges anyagi forrásokat Brunsvik Teréz gyűjtés útján igyekezett előteremteni. Elsősorban az ország arisztokratáinak és közéleti személyiségeinek pénzügyi támogatására számított. Megnyerésüket nyilván jelentős mértékben segítették arisztokrata származása révén meglévő jó kapcsolatai. A gyűjtés során a pártolók köréből szerveződött és fejlődött ki a „nemzeti egyesület a' kisdetek koránti ne-

velésére nézve, gyám- és képző intézetek által” néven.²⁵ Az óvoda fenntartásához és továbbiak felállításához szükséges gyűjtést immáron ez az egyesület végezte.

Brunszvik Teréz azonban jogilag is rendezni kívánta az óvodák helyzetét. Az első intézet megnyitását követően engedélyért folyamodott a helytartótanácshoz az új intézmény engedélyezése ügyében.²⁶ A helytartótanács a szándékot dicséretesnek, a kezdeményezést azonban magánjellegűnek minősítette, és a folyamodót kérelmével együtt a helyi joghatóság illetékességébe utalta. A határozat így azt jelentette, hogy az intézmény ugyan nem kapott az egész országra kiterjedő működési engedélyt, azonban az újabb intézetek felállításának lehetősége mégis megmaradt. E határozat tehát így is fontos volt, mert hivatkozási alappá válhatott a helyi hatóságokhoz benyújtott intézet-állítási kérelmek folyamodványaiban.²⁷ Az óvodaügy szempontjából egyéb hozadéka is volt ennek a megoldásnak: a magánjellegű kezdeményezésre nem vonatkozott az ekkor hatályban lévő 1806. évi Ratio Educationis Publicae által előírt tanügyi hatósági felügyelet, így az óvoda világi jellegének megtartásával fejlődhetett tovább.

A helytartótanács óvodaügyben 1834-ben hallatott újra magáról, de most nem megkeresés ürügyén. 11 kisdédóvó intézet működött az országban akkor, amikor 1834. október 14-én a helytartótanács rendeletet adott közre *Regulae directivae pro institutis cuare parvularum prolium destinatis* (Irányelvek a kisgyermek gondozására szervezett intézetek számára) címmel. Ebben az fogalmazódott meg, hogy bár a helytartótanács korábbi álláspontja nem változott az óvodák mibenlétét illetően, továbbá az intézetek semmiféle állami finanszírozásra nem tarthatnak igényt, mégis mindenben alá vannak rendelve az állami tanügyigazgatás felügyeletének.²⁸

Vág Ottó az óvodaügy törvényes szabályozását 1891-ig nyomon követő tanulmányában arra a kérdésre is keresi a választ, hogy mi lehet a magyarázata annak, hogy a helytartótanács óvodaüggyel kapcsolatos álláspontja az 1828-as határozathoz képest így módosult. Mivel az ország 11 létező óvodája ezt az álláspontváltozást nem indokolhatta, Vág Ottó azt valószínűsíti, hogy a rendelet háttérében az alakulóban lévő Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület áll, pontosabban az, hogy

---

²⁵ Vág Ottó: i.m. 11.

²⁶ Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában. Dokumentumok. Közzétette Vág Ottó (1962) In.: Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Bp. 46-50.

²⁷ Vág Ottó (1991): Az óvodaügy törvényes szabályozása Magyarországon MOE Miskolc 4.

²⁸ I.m. 6.

a helytartótanács tudomást szerzett annak előkészületeiről. „Most már nem egy olyan testülettel kellett szembenézni, amelynek vezetőségében Brunsvik Teréz és szűkebb környezete (rokonsága, alkalmazottai), továbbá néhány budai és pesti polgár foglalt helyet, hanem a fiatal magyar reformnemzedék olyan Kossuth pártján álló képviselőivel, mint Festetics Leó, Kacs Kovics Lajos, Szentkirályi Móric és mások.”²⁹ S bár az óvodatörténettel foglalkozó kutatóknak sincs adatuk arra vonatkozóan, hogy az 1848-ig megnyíló további 77 óvoda közül hány településen alkalmazkodtak a Regulae directivae intézkedéséhez, arra vonatkozóan vannak források, hogy egyes városokban figyelmen kívül hagyták a rendelet előírását. Feltételezhető, hogy a legtöbb helyen ugyanezt tették.

Az óvodaügy törvényes szabályozására 1843-ban történt az első kísérlet. Ekkor készült el a Törvényjavaslat a népnevelésről c. előterjesztés,³⁰ melyben 16 szakaszt a kisdédóvásnak szántak. A javaslat azonban az 1843-1844. évi országgyűlési vitában nem kapott helyet.

Az 1848. évi első magyar egyetemes és közös tanítógyűlésen ismét felmerült az óvodaügy jogi rendezésének kérdése, részét képezte annak a javaslatnak, amit a tanítógyűlés küldöttsége Eötvös József miniszternek nyújtott át. Ez csak pár nappal előzte meg Eötvös elemi oktatásról szóló törvényjavaslatának beterjesztését, amiben az óvodák ügye nem szerepelt. A tervezet záróparagrafusának kiegészítésében azonban helyet kapott a kisdédóví intézetek törvényes rendezésére irányuló miniszteri felhatalmazás. Jól ismert tény, hogy Eötvös 1848-as népoktatási törvénytervezetéből akkor nem, hanem csak a kiegészítést követően, 1868-ban lett törvény.

3.3. Az óvodák megjelenésének és a törvényi szabályozásra irányuló első kísérleteknek az értelmezése a polgárosodás fogalmi keretében

Az óvodák megjelenésének, majd az új intézmény törvényi szabályozását megkísérlő első lépéseknek a vázolója során mindaddig nem tettünk mást, mint többnyire neveléstörténeti munkákra támaszkodva, az általuk kínált fogalmi-értelmezési keretek alapján mutattuk be a téma szempontjából fontosnak ítélt kérdéseket és történéseket.

---

²⁹ Uo.

³⁰ I.m. 9.

Szeretnénk most az előzőtől eltérő fogalmi keretbe helyezve megvilágítani az eddig tárgyalt eseményeket! E kísérlet lehetőségére egyrészt Péter László: Volt-e magyar társadalom a XIX. században? c. tanulmánya, másrészt Kelemen Elemér problémátörténeti vázolata³¹ ébresztettek rá. Az előbbi a fogalom értelmezésének szükségességére irányította a figyelmünket, az utóbbi az óvodaügyi történések művelődéspolitikai jelentőségének hangsúlyozásával erősítette meg annak a gondolatmenetnek a létjogosultságát, amelyhez a polgárosodás fogalmi keretének pontos meghatározása, jelentéstartalmának precíz kibontása szükséges.

Milyen jelentéstartalmat hordozott a polgárosodás a reformkorban? –A más nyelvekre nehezen lefordítható polgárosodás kifejezés a nyelvújítás korából származik, „(...) pontosabban reformkori találmány, a civilizáció szó tükörfordításaként keletkezett, amely a reformkorban egyértelműen kulturális jelentést hordozott. A civilizációt nem véletlenül fordították más szóval például pallérozódásnak, valamifajta műveltségi szint elérése érdekében.”³² Polgárosodáson tehát részben a műveltség színvonalának emelését értették. Emellett a kifejezés az állampolgársággal azonosítható jelentést is tartalmazott. „Maga a „polgár” akkoriban nem nemcsak a városlakó „bürger” értelmében volt használatos, hanem magában hordozta az állampolgár (citoyen) és a hazafi jelentését is, ami elválaszthatatlanul összefonódott a műveltség (civilizáltság) bizonyos fokával is.” –olvashatjuk Kövér György írásában.³³ Állampolgárnak lenni némi egyszerűsítéssel azt jelenti, hogy alapvető jogokkal rendelkezni. „A „polgári” asszociációja a rendezett, a biztonságos, a kiművelt. Polgárosítani valamit annyit jelent, mint társadalmi kapcsolattá alakítani, azaz polgári jog alá rendelni valamit, ami korábban rendezetlen vagy éppen tiltott volt.”³⁴ Gazdasági jelentéstartalom (kapitalizálódás) csak később, a dualizmus korában rendelődik a szó mellé a magyar nyelvben.³⁵ Meg kell jegyeznünk, hogy a fogalom iménti differenciált értelmezésével csak az újabb társadalomtörténeti munkákban találkozunk, bár Kövér szerint a gazdaság és politikum lehetséges inkonzisztenciája nem új keletű dilemmája a magyar társadalom-

---

³¹ Kelemen Elemér, i.m.138.

³² Gyáni Gábor - Kövér György (1998): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig Osiris Kiadó, Bp. 25.

³³ Kövér György: Piaccgazdaság,-polgárosodás-demokrácia In: Magyarország társadalomtörténete I. (szöveggyűjtemény, szerk.: Kövér György, 1995) Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp. 64.

³⁴ Péter László (1989): Volt-e magyar társadalom a XIX. században? Valóság, 5. sz. 5-6.

³⁵ Kövér György, i.m.

történeti gondolkodásnak. A szerző szerint a gazdaság, társadalom, politika inkonzisztenciájának tudomásulvétele a lehetséges alternatívája az egész rendszert homogenizálni próbáló koncepcióknak.³⁶

Érdekes az így értelmezett polgárosodás fogalmi keretéből kiindulva értelmezni az óvodaalapítás közvetlen részeseinek véleményét a motívumokról és az új intézmény szükségességéről. Rapos József (a Kisdedővő Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület alapító tagja) a kor szülötteként az óvoda létrehozásának indítékait az alábbiak szerint ítéli meg 1868-ban kiadott könyvében: „Magyarországon nem volt gyár- ipar nem volt ennek fattyú kinövéseül tekinthető nyomor és szegénység, mint a mely külföldön csupa jótékony intézet alakjában a kisdedővást szükségelte (...) Itt a helyzet sajátságos volt (...) Hazánkban a nemzet erősbulése, (...) szóval democratiai alkotmány és általános iparképesség karján fölvirágzó erkölcsi jobblét gyökeres előkészítése volt a szempont (...) Máshol az anyagi szükség, itt a legnemesebb hazafiság, a legvilágosabb előrelátás, és a legmagasabb értelem karolta fel az alapnevelés ügyét.”³⁷

Miért tartotta fontosnak a kisdedővő intézetek létrehozását az alapító Brunsvik Teréz? „Azon szörnyű balvélemény, hogy köztünk a lelki-bénák számának nagyobb- nak kell lenni, mint a testiekének, és hogy csak kevesen juthatnak fel a 'míveltség' egy magasabb fokára, így elenyészend, 's helyébe azon örvendetes meggyőződés fog lépni: hogy valamint a legsilányabb föld huzamos munka által termékeny mezővé változhatik által, bátorság, ügyesség a' legvadabb álatot megzabolázhatja; - annyival inkább az ember, legyen az a 'nép' aljából való, jó felvigyázat 's célirányos oktatás által igazi kereszténnyé neveltethetik, 's neveltetni kell. (...) Távoztassátok - el tehát ti népek' atyjai! távoztassátok - el Kisdedővő - intézetek 's azoknak szükséges gyarapítása által a' tudatlanságot, erkölcstelenség' szülötteit; a' szenvedelmességet, dologtalanságot, vétkeket ...”^{38*}

Brunsviknak az a felismerése, hogy „a nép aljából valókat” kell tudatlanságuk- tól megfosztani és műveltséghez juttatni, annak meglátása, hogy a társadalmi felemel-

³⁶ Kövér György, i.m. 63-64.

³⁷ Rapos József (1868): Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve; vagyis a közalapnevelésügy múltja és jelene hazánkban Kunossy és Réthy Könyvnyomdája, Pest, 443.

³⁸ Brunsvik M. Terézia (1836): Számadás a kisdedővő intézetekről 1830.-dik esztendei 1-ső júliustól fogva 1833-dik végéig Buda, 3-4.

* A szó szerinti idézeteknél minden esetben hű maradtam az eredeti szöveghez.

kedéshez a középosztály alatti társadalmi csoportok nevelésén-tanításán keresztül vezethet az út, a polgárosodás egyik kulcskérdésének megértését jelzi.

Abban az értelmezési keretben, amely a polgári fejlődést elsősorban gazdasági összefüggéseiben ragadja meg, Magyarország első óvodái – amint azt láttuk – szinte idegen testként hatnak, létükben és céljaikban is időszerűtlen, korukat megelőző kezdeményezésként tűnnek fel. Új fogalmi keretünk segítségével az óvodaügy történései másként magyarázhatóak, és az előbbitől eltérő konklúzió megfogalmazása válik lehetségessé. Brunszvik Teréz céljai - az embereket tudatlanságuktól megfosztani, műveltséget adni, ehhez intézményes kereteket garantálni, s azt lehetőleg az egész országra kiterjeszteni - nagyon jól illeszkednek a polgárosodás gondolatához és az azt szolgáló törekvésekhez. Sem a megjelenő óvodák, sem céljaik nem tűnnek már teljesen időszerűtlen képződményeknek. *Brunszvik Teréz és a tevékenysége nyomán kialakult óvodai mozgalom jelentősége e szemléleti keretből kiindulva a polgárosodásnak mint társadalmi szükségletnek a felismerésében rejlik.* A polgárosodás iránt elsődlegesen a főúri arisztokrácia tagjai és a budai polgárság bizonyultak elkötelezetteknek. Ők lettek a polgárosodás zászlóvivői, és őket találjuk meg elsőként – amint azt majd a későbbiekben részletesebben fogjuk látni – a kisdedovás ügyének pártoló tagságában is.

Feltehetően nem véletlen, hogy az óvodaalapító az első intézet megnyitását követően a széles körű elterjesztés érdekében szinte azonnal intézetállítási engedélyért folyamodott. A helytartótanács 1828. évi határozata (amely a kérelmet a helyi joghatóság illetékességébe utalta) úgy is magyarázható, hogy a helytartótanács tagjai akkor még nem értették meg a kisdedóvodákkal kapcsolatos tényleges szándékot, s azt valóban filantróp indíttatású magánjellegű kezdeményezésként fogták fel. Az 1834-ben kiadott rendelet pedig (amely a kisdedóvó intézeteket a tanügyigazgatás felügyelete alá rendeli) azt engedi sejtetni, hogy a helytartótanács számára ekkorra vált világossá az új intézmény terjesztésének valódi szándéka. Ez azért is valószínűsíthető, mert a közélet az 1830-as években már a liberális eszméktől, az egységes társadalom szervezését, a polgárosodást kívánó reformerektől volt hangos.

Érdeemes néhány gondolatot kiemelni a helytartótanács 1834. évi rendeletéből. Az egyik szabály az, hogy az óvodába csak a minden gondozás nélkül sorsukra maradt gyermekek vehetők fel. Számukra a tanítás szükségtelen, mert „...ezeknek a gyerme-

keknek, akik a szegényebb, sőt a legalacsonyabb társadalmi osztályba tartozó szülőktől származnak, és ugyanebbe a társadalmi rétegbe fognak majd bekerülni, a magasabb ismeretekre nemcsak hogy nincs szükségük, de azoktól az elégedetlenséget szító elsa-játítható ismeretektől, amelyek által az alacsonyabb rendeltetésüktől való elfordulás szándéka bennük mintegy magától kifejlődik, inkább távol kell tartani őket.”³⁹ Olyan ismeretek tanítására kell szorítkozni, „ami az alsóbbrendű társadalmi életformában élő emberek társadalmi helyzetében megfelelő és hasznos”. „Ez az ismeretanyag legyen alapja a gyakorlati életnek, és különösképpen alapozza meg a hagyományos vallási parancsok megtartását és az erkölcsös életmódot.”⁴⁰

Az iménti kiemelés arra enged következtetni, hogy a helytartótanács a kisded-óvodákban a polgárosodást szolgáló műveltség terjesztésének lehetséges intézményét ismerte fel, s 1834. évi rendeletével ennek kívánt gátat vetni.

Igyekeztünk utánajárni annak, hogy az 1834-ben létező 11, majd a későbbiekben megnyíló többi óvodában milyen reprezentációja volt a legkevésbé vagyonos és művelt rétegek gyermekeinek. Az alapítók eszméjéből az következne logikusan, hogy ők lesznek majd többségben a kisdedóvó intézetekben. Konkrét kimutatást erre vonatkozóan nem találtunk, de néhány fellelhető adat és a belőlük kiolvasható utalások azt mutatják, hogy az arányok éppen fordítva alakultak: a leginkább rászoruló rétegek gyermekei alkothatták a kisebbséget.

A fentiek bizonyításához érdemes szemügyre venni azokat az adatokat, amelyek időrendben mutatják meg, hogy hol és mikor nyíltak meg, ill. szűntek meg kisdedóvó intézetek.⁴¹ Látható pl., hogy az első intézetek a fővárosban, azon belül pedig olyan helyeken jöttek létre, ahol kevésbé képzelhető el szegény és műveletlen rétegek töme- ges előfordulása.

1. Budán, Krisztinavárosban, gr. Brunszvik Antalné házában.
2. Budán, a várban („a felső városban az urak-utcájában a Majthényi-házban”)
3. Pesten, Lipótvárosban, a 3 korona utcai Eisenfeld-házban.
4. Budán, Vizivároson, a Donáti utcában.

---

³⁹ Irányelvek a kisgyermek gondozására szervezett intézetek számára Közli (1968): Vág Ottó Óvodai Nevelés 6. sz. 245-246.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Rapos József: i.m. 78-161.

Rapos József kimutatása alapján nyomon követhető az 1828-1867 között megnyíló és bezáró összes intézet:

- ◇ helye és ideje,
- ◇ az egyes intézetek megnyitásának - fenntartásának költségei,
- ◇ az egymást követő „vezérlők” neve és javadalmazása,
- ◇ a gyermekek száma, és azon belül a szegény gyermekeké,
- ◇ a nevelési díj
- ◇ és a szegényeknek történő juttatások.

A kimutatás számadataiból valamelyest kikövetkeztethető az egyes intézetekben az alsó rétegekhez tartozók aránya. Több intézet adatai között hiába keressük pl. a szegény gyerekek számát, mert ilyen adat nem szerepel. Az első négy fővárosi óvoda tekintetében pl. csak a Brunszvik által elsőként megnyitott óvodánál található a szegények számát jelölő adat, arányuk ott 50%. Az 1867-ig megszűnt óvodák szemrevételezése azt mutatja, hogy a kisebb településeken felállított intézetek voltak a leginkább tiszavirág életűek. S bár Rapos kimutatásában az adatok több intézet esetében is hézagosak, az a következtetés megengedhetőnek látszik, hogy Magyarország óvodáit hosszú ideig javarészt nem „a nép aljából valók” látogatták, illetve ahol igen, ott kisebb volt az esélye az intézmény hosszú távon való fennmaradásának.

Ennek magyarázata abban rejlik, hogy belőlük hiányzott legjobban az óvodáztatás előnyeinek felismerése. Találón forgalmazta ezt meg P. Szathmáry Károly: „A magyar gazda, ki nemcsak szarvasmarháit, juhait, sertéseit, de még szárnyas állatait is közösen szokta őriztetni, a legritkábban jön arra a gondolatra, hogy gyermekével is ugyanezt tehetné.”⁴²

Érthető, hogy a tradicionális értékek és normák szerint élő, s ebből adódóan nehezen mozduló, az újításokat nem kedvelő alsó rétegek idegenkedve fogadták az új intézményt, és annak igénybevételére sem szükségletet, sem egyéb ösztönzést nem éreztek. Az óvodáztatás előnyeinek felismerése főként a polgárosodásban érdekelt társadalmi csoportok sajátja volt. Ők látták meg először a kisdedóvó intézetekben rejlő lehetőségeket, és közülük kerültek ki azok, akik a kisdedóvás ügyét hosszú távon a

---

⁴² P. Szathmáry Károly (1887): A magyar kisdedóvás és nevelés rövid története. Pesti Könyvnyomda - Részvény - Társaság, Bp. 11.

szívükön viselték. Az óvodáztatás a köznemesség körében is népszerűsége tett szert. Esetükben a magyarázatot azonban nem a polgárosodás iránti elkötelezettség, hanem a társadalmi mintakövetés adja.

3.4. A kiseddóvás ügyének támogatása

Mint emlékezetes, Brunszvik Teréz elsősorban az ország arisztokratáit, közéleti személyiségeit igyekezett megnyerni a kiseddóvás ügyének. Elvi és pénzügyi támogatást is tőlük remélt leginkább. Az utóbbi különösen fontos volt, hiszen az intézetek állításához és a meglévők fenntartásához egyre jelentősebb összegekre volt szükség.

Az első óvodák közül néhányat magánszemélyek, többségüket pedig az e célra szerveződött helyi egyesületek tartottak fenn. Az új intézmény meghonosítása érdekében induló mozgalom összefogásában rendkívül nagy szerepe volt a Kiseddóvás Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesületnek, amely 1836. március 5-én tartotta alakuló közgyűlését.⁴³ Ekkor határoztak az alapszabályokról és az egyesület céljáról: „... a kiseddóvás intézetek terjedését Magyarországon előmozdítani, melyre eszközökül szolgálnak: alkalmas nevelők képzése, és a keletkező intézetek segítése.”⁴⁴

Az egyesület létrejöttével az óvodák kérdése országos jelentőségű kulturális és politikai üggyé vált.⁴⁵ Az egyesületi tagok zöme arisztokrata és köznemes volt.⁴⁶ Az ügy támogatásának legaktívabb pártfogói, szószólói és vezetői a reformellenzékhez tartoztak. Az adakozó arisztokraták és a testületek egy részét a filantróp szándék vezette. A reformellenzékhez tartozó írók és politikusok (mint pl. Wesselényi Miklós, Fáy András, Kossuth Lajos, Szentkirályi Móricz, majd később Deák Ferenc) pártfogásának és az ügy iránti fokozott érdeklődésének viszont más okai lehettek.

Utaltunk már az egységes társadalom megszervezésének programjára, amit a nyugat-európai liberalizmus hatása alá került reformpolitikusok hirdettek meg. Ezt a törekvést szükségessé tette (de egyben meg is nehezítette) Magyarország olyan mérté-

---

⁴³ Az egyesület alapítólevelét még 1834. augusztus 2-án írták alá. Szentkirályi Móricz, Pest-vármegye főjegyzője szerkesztette meg az alapszabályokat, majd aláírási íveket bocsátottak ki tagok gyűjtésére. 1836. március 5-én gr. Festetics Leó ideiglenes elnökként hívta össze az alakuló közgyűlést. Az aláíró tagok száma ekkor 100 körüli volt. Ld. erről: Morlin Emil (1896): A magyar kiseddónevelés múltja és jelene. Budapest, 10-12.

⁴⁴ Morlin Emil (1896): A magyar kiseddónevelés múltja és jelene Budapest 10-12.

⁴⁵ Bényei Miklós (1986): Reformkori országgyűlések az óvodáról Óvodai Nevelés 7-8. sz.

⁴⁶ Az egyesületi tagság névsora nyomon követhető az egyesület kiadott évkönyveiben.

kü rendi, nyelvi, felekezeti és kulturális megosztottsága, amellyel Európa egyik legheterogénebb összetételű lakosságának számított.⁴⁷ Péter László hivatkozott jogtörténeti alapozású tanulmánya meggyőző érveket sorakoztat fel arra vonatkozóan, hogy e sok szempontból heterogén összetételű ország civil társadalomba integrálásának az egységes jogrend mielőbbi megteremtése képezte volna az előfeltételét. A reformpolitikusok programjában még ennek az előfeltételnek a létrehozása szerepelt.

Miként kapcsolódhat az egységes társadalom szervezésének kérdése a kisdedóvás ügyéhez? Az óvodák – világi jellegükönél fogva – lehetőséget kínáltak és mintául szolgálhattak a felekezeteken kívüli közös nevelésre. Mivel társadalmi mozgalom útján, nem pedig a hivatalos intézményrendszer részét képezve jöttek létre, a kormányzati befolyástól viszonylag függetlenül léteztek.

Nem lenne kívánatos túlbecsülni persze ennek alapján az óvodák szerepét az egységes társadalom szervezésének rendkívül összetett problémájában. Valószínűsíthető azonban, hogy a kisdedóvás ügyét pártoló reformpolitikusok az óvodában a társadalmi integrációt, s ezzel egyben polgári törekvéseiket is szolgáló intézmény lehetőségét látták. Támogatták azért is, mert „... a magyar nyelv terjesztésének, s ezáltal a nemzeti egység megteremtésének hatékony eszközét vélték felfedezni benne.”⁴⁸ A magyar nyelv és műveltség terjesztése, a kultúra fejlesztése jelenik meg a reformkor fő követeléseként Felkai László írásában is, aki ezt a kor tanult embereinek idealista történelemfelfogásával hozza összefüggésbe, mely szerint a társadalom haladása szinte kizárólag a műveltség elterjedésétől függ.⁴⁹

A reformellenzék politikusainak nagy része oly módon fejezte ki támogatását, hogy tagja lett a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesületnek. Álljon itt a terjesztő egyesület 1836-1848 közötti munkálkodásának néhány mutatója!

◇ A célokhoz szükséges anyagi eszközök gyarapítása érdekében igyekeztek az ügynek minél több hívet megnyerni, s ezzel a rendes tagok⁵⁰ számát szaporítani.

---

⁴⁷ Péter László, i.m.

⁴⁸ Bényei Miklós, i.m.

⁴⁹ Felkai László (1979): Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége Akadémiai Kiadó, Bp. 12.

⁵⁰ Az egyesület rendes tagjai kötelezték magukat arra, hogy hat éven át legalább évi 6 forintot befizetnek az egyesület pénztárába.

- ◇ Az egyesület költségvetése az indulás évében 600 forint, vagyommérlege 1847-ben 26.000 forint. 1846-ig minden évben több volt a bevétel a kiadásnál, (bár az 1845-46. években már csak igen csekély mértékben).
- ◇ 1847-ben a kiadások meghaladták a bevételeket. Az egyesület jövedelmi viszonyai tehát 1845-től hanyatlást mutatnak.⁵¹
- ◇ A kisdedóvókat képző intézet felállítása – mely az egyesület egyik célja volt – megvalósult. A képző intézet gr. Festetics Leo bőkezű adománya (4000 Ft) segítségével 1837-ben Tolnán kezdte meg működését, 2 növendékkel, Wargha István igazgatása alatt.⁵² A képző intézetet 1843-ban Tolnáról Pestre helyezték át. Az ország központjába telepítés szolgálta többek között az intézet népszerűsítését, felügyeletének megoldását és a növendékek számának gyarapítását.
- ◇ 1847 végéig az egyesületi évkönyv 68 létező óvodáról, Rapos József részletes ki-mutatása viszont 89 kisdedóvó intézet fennállásáról számol be.⁵³ Az utóbbi adatot alapul véve az 1836-1847 közötti időszakban 75 óvoda nyílt meg, melyek közül 54-ről volt az egyesületnek tudomása.

1848-ban 24, 1849-ben pedig újabb 14 kisdedóvó intézet szűnt meg. 1848-ban egy sem, 1849-ben pedig mindössze 2 új intézet létesült. „A bekövetkező nehéz idők egyáltalán nem voltak kedvezőek a kisdedóvás ügyére nézve és csakhamar nagy változásokot okoztak”.⁵⁴ 1847-től a politikai mozgalmak növekedésével egyidejűleg érzékelhetővé vált a kisdedóvás társadalmi támogatottságának, s ezzel együtt a terjesztő egyesület jövedelmének tetemes csökkenése. „A megrázkódtatások, melyek a nemzetet érték, az egyesület összes tevékenységére bénító hatással voltak. (...) A terjesztés munkája természetesen fennakadt. Más eszmények lelkesítették, más gondok vették igénybe a legbuzgóbbakat is, a hazafiak más célokra áldoztak, s a kisdedóvás ügye súlyos válságnak nézett eléje.”⁵⁵

⁵¹ P. Szathmáry Károly, i.m. 63; Morlin Emil a bevétel és kiadás mérlegéről eltérő adatokat közöl. Ld. Morlin Emil, i.m. 27-28.

⁵² Részletesen ld. erről: Morlin Emil, i.m. 12-20.

⁵³ Morlin E., i.m. 26, Rapos J.: i.m. 79-121. Morlin E. megjegyzése szerint is valószínű, hogy a terjesztő egyesület nem tudta számszerű pontossággal nyomon követni az akkor létező összes intézetet. P. Szathmáry K. Rapos József adataival megegyezőket közöl P. Szathmáry K., i.m. 67.

⁵⁴ Morlin E., i.m. 30.

⁵⁵ Morlin E., i.m. 30-31.

3.5. Az óvodaügy 1849 és 1867 között

A kisdedóvás történetének legkorábbi krónikásai a fent jelzett időszakot mind olyan negatív formulákkal jellemzik, mint pl. „a hanyatlás korszaka”⁵⁶, „az elhanyaglás és belviszály kora”.⁵⁷

Differenciáltabb kép bontakozik ki azonban akkor, ha figyelmünket arra irányítjuk, hogy a „hanyatlás korát” mely évekre tartják érvényesnek. A megítélés különbözősége nyilván összefügg azzal is, hogy milyen időtávlattól szemlélték ugyanazt a problémát. Rapos József 1868-ban megjelent könyvében az 1849-1861 közötti tizenhárom évet a hanyatlás, az 1862-1867 közötti hat évet pedig már a haladás éveiként tartja számon. P. Szathmáry Károly 1887-es kiadású művében úgy ítéli meg, hogy a „hanyatlás” ideje 1849-1873-ig tartott. Morlin Emil 1896-ban kiadott összegző munkája szerint a hanyatlás ideje egybeesik a szabadságharc bukásától a kiegyezés évéig tartó időszakokkal.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukását követő közel húsz év az önkényuralom időszakaként, ill. Bach-rendszerként vonult be történelmünkbe. A szabadságharc bukása feletti megrázkódtatás irodalmunk révén válik teljesen érzékelhetővé. Költészetünk remekei a lesújtottság, reményvesztettség, kiábrándultság érzését közvetítik. Talán nem érdektelen itt most a kisdedóvás történetének összefoglalását először megkísérlő szerzők néhány olyan gondolatát idézni, melyek hűen tükrözik a közhangulatot: „A szenvedés, mely ezen időben ónsúlyával nehezedett reánk, a nemzet tagjaira, rugékonyabb idegeinket elzsibbasztá, sőt életerönket is megtámadá; - hosszú álomkór lepett meg bennünket, mely még csak a tengélet követeléseinek is alig engedett, mialatt megvénülénk, elkomorodánk és pusztulánk; sőt még a megritkult sorainkba lépett újabb nemzedék sem birt menekülni a tetszhalotti állapot ezen nemétől. A végenyészettől csakis a gondviselés által rendelt jobbaink virrasztása óvott meg.”⁵⁸

„A nemzetünket 1849-ben ért nagy csapás eredményére nézve hasonlított valamely meteor szétrobbanásához, mely annak nemcsak útját és lételét semmisíti meg,

---

⁵⁶ Rapos J., i.m. 225.

⁵⁷ P. Szathmáry K., i.m. 69.

⁵⁸ Rapos J., i.m.

hanem darabjait is szétszórja a végtelen világűr minden irányába és ott, hol előbb teljes csillagfényében ragyogott, nem marad egyéb sötétségnél és pusztaságnál. A rémület zsidbadtsága fogta el a nemzetet, midőn nemcsak a közelebbi évek nagyreményű politikai és társadalmi alkotásait, hanem majdnem ezredéves szabadságát, őseink minden vívmányát és alkotását látta egy csapással megsemmisülni. (...) a nagy csapás által okozott kábultság csak igen lassan enyészett el és a nemzet, mely villám által sújtott holttesthez volt hasonló, csak egyenként és igen lassan nyerte vissza érzékeit, öntudátát, megrendült hitét.”⁵⁹ S e lassú eszmélés állapotában újra az irodalom mozdult meg először. A fokozott cenzúrázás miatt beszűkült mozgásteréből is igyekezett hitet és reményt sugározni.

Az 1848-49-es történések végkifejlete kapcsán keletkező érzések megjelenítése mellett feltétlenül meg kell említeni, hogy a forradalom és szabadságharc közösségformáló élményt is jelentett az ország lakossága számára. Ez azért fontos, mert ez az élmény felbecsülhetetlen értékű érzelmi-morális alapot nyújtott a magyar társadalom képződéséhez.⁶⁰

A közös elnyomás érzése alatt létrejövő társadalmi szolidaritás a nemzetiségi és felekezeti torzsalkodásokat is háttérbe szorította. A kábultságból ébredező országban lassanként kezdtek újra éledni a társadalmi mozgalmak. Az egyesületi élet egyre inkább megélénkült, aminek oka volt az is, hogy ekkor csak az egyesületi tér biztosított viszonylag szabad, kevésbé ellenőrzött tevékenységet.

E folyamatok fényében azt gondolhatnánk, hogy a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület is új erőre kapott, tevékenységi köre kiszélesedett. A rendelkezésünkre álló dokumentumok azonban más mutatnak. „A társadalom újra megkezdődött tevékenysége a kisdedóvás ügyére hatástalan maradt.”⁶¹ A terjesztő egyesület 1857-ig nem adott életjelt magáról. Anyagi forrásai kiapadtak, képző intézetét is csak nehezen volt képes fenntartani. A pénzügyi problémáknál lényegesen érzékenyebben érintette az egyesület létét szellemi bázisának leépülése. Az előző időszak híres közéleti személyeket felmutató pártoló tagsága csaknem teljesen letűnt, az egyesület gyakorlatilag vezetés nélkül maradt. Fékezhetette a tevékenységi vágyat az a mo-

---

⁵⁹ P. Szathmáry K., i.m.

⁶⁰ Péter L., i.m. 8.

⁶¹ Morlin E. i.m. 32.

mentum is, hogy az egyesületi választmányi ülések megtartásához minden alkalommal engedélyért kellett folyamodni, s az üléseken megjelent a császári biztos.⁶²

Ezeket a jobbra objektív eredetű nehézségeket csak fokozták az egyesületi tagok között jelentkező belső feszültségek. A Wargha Istvánt időközben a képzőintézeti igazgatói állásban felváltó Ney Ferenc lemondott. Őt Rapos József követte, aki a képzőintézet igazgatójaként az első perctől kezdve kritikusan lépett fel az egyesülettel szemben. Ez az ellentét rövid idő múltán nyílt ellenségességgé fajult, és Rapos 1873. évi menesztésével ért véget.⁶³

1867-ben 97 óvoda létezett az országban, melyből 45 helyen okleveles kisdéd-óvót alkalmaztak.⁶⁴ Az óvodák száma tehát az egyesületi nehézségek és viszálykodások ellenére némi szaporodást mutat az 1849-es állapothoz képest, különösen ha az 1848-ban és 1849-ben megszűnő óvodák számát is figyelembe vesszük.

Az 1849-1867 közötti időszak mérlege a kisdédóvás ügyének tekintetében a kifejtettek alapján az alábbiak szerint összegezhető: Magyarország történetének abban az időszakában, amikor a politikai életre az önkényuralom nehezedett teljes súllyal, akkor a társadalmi mozgalmak, egyesületek képezhették a cselekvés lehetséges terét. Az egyesületi élet így - a helytartótanács felügyelete és az engedélyezési rendszer ellenére - általában virágzásnak indult. A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesülettel ennek ellenkezője történt, amit a krónikások a hanyatlás állapotával jellemeztek. E folyamat említett okai közül különösen figyelemre méltó az, hogy az egyesület vezetéséből hiányoztak a társadalomra, ill. annak bizonyos csoportjaira befolyással lévő, őket megnyerni képes kongruens közéleti személyiségek. Ez a deficit az egyesületen belüli és az azt övező közhangulatban, továbbá anyagi téren is megmutatkozott. Ezért jelentősebb eredményt ez az időszak a kisdédóvás terén nem mutatott fel.

---

⁶² P. Szathmáry K., i.m. 73, Morlin E., i.m. 33, Rapos J., i.m. 239-241. Ld. erről részletesen: P. Szathmáry K., i.m. 78-86.

⁶³ Valójában a menesztésnél is többről volt szó: Rapos Józsefet az egyesületnek csak két bírósági ítélet birtokában erőszakkal sikerült az intézetből kiköltöztetnie. Lásd erről részletesen: P. Szathmáry K., i.m. 78-89.

⁶⁴ Morlin E., i.m. 37.

3.6. A kisedóvás törvényes szabályozásának újabb kísérletei és az óvodáztatás alakulása 1867 után

Az 1867-es kiegyezést követő néhány évtizedet a századfordulóig a magyar társadalom történetének olyan időszakaként tarthatjuk számon, amely a társadalom fejlődésének több területén is páratlan törekvéseket produkált. (Ennek ténye akkor sem vitatható el, ha bő évszázada zajlanak viták arról, hogy a Deák Ferenc vezetésével tető alá hozott kiegyezés hasznára vagy kárára vált-e a magyar nemzetnek.) A polgárosodó Magyarország ebben az időszakban szinkronban volt a nyugat-európai fejlődéssel. Olyan időszak ez, amelyben nemcsak Magyarország figyel Nyugat-Európára, hanem Nyugat-Európa is felfigyel Magyarországra.

A számtalan indikátor közül témánk szempontjából a fontosabbakat emeljük ki. Megtörténik a magyar jogrendszer szervezeti egységének megteremtése, és a törvényhozásban olyan törvények születnek meg, melyek nyugat-európai szemüvegen keresztül is példaértékűek. Ilyennek tekinthető például az 1868. évi XLIV. tc. a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában és az Eötvös-féle népoktatási törvény (1868. XXXVIII. tc.). Mindkettő, de az utóbbi különösen fontos témánk szempontjából, mert ahhoz a kisedóvás törvényi szabályozásának kérdései több vonatkozásban is kapcsolódnak.

Vissza kell utalnunk itt azokra a momentumokra, melyeket Eötvös József elemi oktatásról szóló 1848-as törvénytervezetének tárgyalásáról szót ejtve már érintettünk. Mint emlékeztetés, Eötvös akkori törvényjavaslatában a kisedóvás ügye nem szerepelt, de Fábián Gábor képviselő indítványozására a képviselőház megbízta a minisztert a kisedóvó intézetekre vonatkozó törvény kidolgozásával. Eötvös József – aki 1867-től az Andrássy-kormányban újra vallás- és közoktatásügyi miniszterként funkcionált – nyilván számon is tartotta ezt a képviselőházi megbízást. Az 1868-as népoktatási törvény javaslatát úgy készítette el, hogy abban a kisedóvás ügyéről is rendelkezni kívánt. Eötvös javaslata tehát a kisedóvó intézeteket az elemi és felső népiskolákkal, valamint a tanítóképezdéssel együtt a népoktatási tanintézetek közé sorolta. Ez a koncepció mai szemmel – megítélésünk szerint – óriási jelentőségű, mert Eötvös azzal, hogy az óvodákat a közoktatás rendszerébe kívánta beilleszteni, olyasmire tett kísérle-

tet, ami deklaráltnak csak egy bő évszázaddal később, az 1985. évi közoktatási törvényben jelenik meg először.

1868-ban azonban csak kevesen gondolkodhattak Eötvöshöz hasonlóan, mert a népoktatási törvényjavaslat tárgyalására kiküldött 25 tagú bizottság végül úgy ítélte meg, hogy „... a kisdedóvodák üdvös és szükséges voltát elismeri s forrón óhajtja elterjedésüket, (...) nem tartja azokat tulajdonképpen a tanítás körébe s a közoktatási tanintézetekről szóló törvényjavaslat keretébe foglalhatóknak”.⁶⁵ A bizottság ezért a kisdedóvodákról szóló szakaszokat a javaslatból törölte. E döntés ellen írásban tiltakozott Rapos József, visszautasítva a bizottság óvodákkal szemben elfoglalt álláspontját és annak indoklását, melynek értelmében az óvodák feladata nem a nevelés, hanem az ápolás.⁶⁶ Rapos egyúttal a kisdedóvás helyett országosan az alapnevelés kifejezést javasolta. A bizottság azonban – arra hivatkozva, hogy nézeteit már kifejtette – nem vette figyelembe Rapos beadványát.

Mi lehetett az oka annak, hogy Eötvös szándéka nem kapott támogatást? Több korabeli krónikás is úgy nyilatkozik az eredeti törvényjavaslatról, hogy az alárendeli az óvodákat az elemi népoktatásnak, és kifogásolják, hogy a kisdedóvásról nem önálló rendelkezés született.⁶⁷ Feltehető, hogy az óvodaügy hívei között sem volt egyetértés a javaslat tárgyában.⁶⁸ A képviselőházi vitára bocsátott népoktatási törvénytervezetben tehát a kisdedóvással kapcsolatos rendelkezések már nem is szerepeltek. Várad Gábor képviselő azonban indítványt nyújtott be a miniszternek a kisdedóvásról szóló törvény kidolgozására, addig is a pesti képző és a terjesztő egyesület segélyezésére vonatkozó külön javaslatok beterjesztésére.⁶⁹ Ezt az indítványt a képviselőház határozatban rögzítette.

Eötvös József e határozat értelmében hozzáfogott a kisdedóvás egész rendszerének törvényi előkészítéséhez, de nem mondott le arról, hogy az óvodákban a közmű-

---

⁶⁵ Morlin E., i.m. 40.

⁶⁶ Felkai L., im. 167-168.

⁶⁷ Így ítéli meg ezt a kérdést Morlin E. idézett művében, továbbá Ballai Károly (1916): A magyar kisdednevelés fejlődéstörténetének vázlata 1843-1914. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság nyomása. Bp.3.

⁶⁸ Ez pusztán feltételezés. Az első törvényjavaslat eredeti szövegének, a bizottsági ülések jegyzőkönyveinek, valamint az óvodaügy hívei között zajló viták ismeretében nyilván többet lehetne mondani erről.

⁶⁹ Ballai K., i.m. 3., Morlin E. i.m. 40.

velődést szolgáló intézményeket lássa, s azokat a közoktatási rendszer szerves részeként értelmezze.

Ezt az állítást az alábbi tényekkel lehet bizonyítani:

- ◇ Az 1868-ban elfogadott népoktatási törvény 148.§-a arról intézkedik, hogy a törvény végrehajtásáért felelős vallás- és közoktatási miniszternek évenként jelentést kell tennie az országgyűlésnek a közoktatás ügyéről. S bár a kisdedóvodákra „mint nem a közoktatási tanintézetekhez tartozó intézményekre” ez a jelentési kötelezettség nem vonatkozna, - Eötvös a saját jelentését a kisdedóvás helyzetének áttekintésével kezdte. S mivel Eötvös jelentése mintául szolgált az őt követő miniszterek számára, minden miniszteri jelentésben szerepelnek a kisdedóvással kapcsolatos adatok. Több miniszteri jelentésben is megfogalmazódik: ha már az elődök az 1868. évi XXXVIII. tc. 148.§-a értelmében a kisdedóvás állapotáról is megemlékeztek, ez az eljárás mintegy köteleességszerűvé vált. Ez az egyik dolog, amivel Eötvös kifejezésre juttatta, hogy az óvodát a közoktatáshoz tartozó intézménynek tekinti.
- ◇ Ugyanezt bizonyítja az 1870 áprilisában benyújtott kisdedóvásról szóló törvényjavaslat, amely Felkai szerint azt a népoktatási törvény 25-ös bizottságának javaslata nyomán kialakult hiányt akarta pótolni, amelynek eredményeként az óvodákról szóló rész kimaradt a népoktatási törvényből.⁷⁰ A tervezet indoklásában Eötvös azt hangsúlyozta, hogy az óvodák egyfelől ápoló, másfelől a népiskolai elemi oktatásra előkészítő intézetek, és javaslatában ugyanazokat az elveket tekintette irányadónak, mint a népoktatási törvényénél.⁷¹ A tervezet elsődlegesen olyan rendszeres kisdedóví intézetekről rendelkezik, melyekben a megóvás és az elemi iskolára való előkészítés biztosítható és elérhető. Eötvös tehát két funkciót fogalmazott meg és jelölt ki az óvoda számára:

- ◇ az óví-védő (vagy szociális) és

- ◇ az iskola-előkészítő funkciót.

Ennek kinyilvánítása újra csak azt támasztja alá, hogy Eötvös a közoktatás egymásra épüléséről és szerves egységéről kívánt intézkedni, s e rendszerben jól körülhatárolt szerepet szánt az óvodáknak.

---

⁷⁰ Felkai L., i.m. 218.

⁷¹ Ballai K., i.m. 3., Morlin E., i.m. 43., Felkai L., i.m.

Eötvös József 1871 elején bekövetkezett halála következtében a törvényjavaslat a bizottságtól már nem került újra a képviselők elé. Egyszerűen lekerült a napirendről, és újabb 20 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az óvodai törvény napvilágot lásson.

Joggal merül fel az a kérdés, hogy Eötvös utódai (közvetlenül Pauler Tivadar, majd 1872 szeptemberétől a 16 éven át vallás- és közoktatási miniszterként funkcionáló Trefort Ágoston) miért nem szorgalmazták a törvény megszületését. Kérdés az is, hogy miért nem érte el azt már előbb az óvodaügyért munkálkodó társadalmi mozgalom. A lehetséges válasz reményében a neveléstörténészek közül elsősorban Vág Ottó munkáira támaszkodhatunk.

Az önkényuralom éveiben a szellemi és anyagi erejében meggyengült belső viszályoktól terhes terjesztő egyesület mellett a kiegyezést követően új óvodai szervezetek kezdtek megalakulni. Legjelentősebb közülük a Magyar Kisdedvédő Egylet volt, de létrejött több fröbeliánus szervezet is. (Fröbel-egylet, Fröbel-nőegylet stb.)⁷² 1884-ben a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület és a Magyar Kisdedvédő Egylet fúziója révén Országos Kisdedvédő Egyesület néven olyan új központi szervezet jött létre,⁷³ mely a következő két évtized meghatározó óvodaügyi szervezetté vált. Külön érdekesség, hogy az új szervezet elnöknője Tisza Kálmánné, az 1875-1890-ig kormányelnöki posztot betöltő Tisza Kálmán felesége lett.

Azt bizonyítandó, hogy a kormányzat folyamatosan és kétségteljesen támogatta az óvodaügyet, Vág Ottó tényszerű információkat közöl:⁷⁴

- ◇ Az 1875. évi XXXII. tc. a népoktatási nyilvános tanintézetek és a nyilvános kisdedóvó intézetek tanítóinak és nevelőinek nyugdíjazásáról, özvegyeik és árváik gyámlításáról jelenik meg. A kisdedóvók és a tanítók azonos elbírálásban való részesítése az óvodai nevelők munkájának megbecsülését is kifejezi.
- ◇ 1878-ban a kormányzat az óvodákat az iskolaszékek felügyelete alá rendeli.
- ◇ 1881-ben a miniszter P. Szathmáry Károlyt (aki az Országos Kisdedóvó Egyesület titkára) országos hatáskörrel felruházott miniszteri biztosnak nevezi ki az óvodák feletti főfelügyelet gyakorlására és új intézmények létesítésére.

---

⁷² Vág Ottó (1995): Óvodaügyi szervezetek Magyarországon I. Óvodai Nevelés 7. sz. 267.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Vág Ottó (1991): Az óvodaügyi törvényes szabályozása Magyarországon. MÓE. Miskolc 15-18.

E történések nem voltak függetlenek az Országos Kisdédvédő Egyesülettől, amely folyamatosan és sokat tevékenykedett, s legfőbb feladatának az óvodaügy országgyűlés által történő törvényes rendezését tekintette.⁷⁵ Trefort Ágoston azonban minisztersége 16 éve alatt a törvényt egyszer sem helyezte kilátásba, sőt egy 1885. évi képviselőházi felszólalásában kereken megmondta, hogy a kisdédvás ügyének minden lehetséges erkölcsi és anyagi támogatását szorgalmazni fogja, de törvényjavaslatot nem fog előterjeszteni.⁷⁶ „Nem akarja a dolgot most bővebben kifejteni, de meg van győződve, hogy törvény által rendezve az ügyet, annak éppen az ellenkezőjét érnők el, a mit céloznak” - közölte ezt a korabeli sajtó.⁷⁷

Trefort felszólalása alapján Vág Ottó azt valószínűsíti, hogy a miniszter féltette az óvodaügyet azoktól a politikai törekvésektől, amelyek a törvényalkotás során óhatatlanul érvényesülnek.⁷⁸ Milyen politikai törekvésektől félthette Trefort Ágoston a kisdédvás ügyét?

Emlékeztetnünk kell arra, hogy a kiegyezéssel jogaiba visszaállított magyar államnyelv és a nemzetiségi nyelvhasználat kérdéseit két nagy jelentőségű liberális törvénnyel igyekeztek rendezni 1868-ban. A népoktatási törvény biztosítja az anyanyelvi oktatást minden nemzetiségnek a nyilvános elemi iskolákban. A nemzetiségi törvény pedig kimondja minden állampolgár nemzetiségre való tekintet nélküli egyenjogúságát, megerősíti a magyar államnyelvet, de minden nemzetiség számára biztosítja anyanyelve használatát az alsó fokú oktatásban, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban és a szabad társulások intézményeiben.⁷⁹ A nyelvkérdést elemző Karády Viktor úgy véli, hogy: „Eötvös és Deák halála után a nyelvharc köntösébe bújtatott represszív asszimilációs politika megerősödik.”⁸⁰ Ennek tulajdonítja a három szlovák gimnázium bezárását 1874-ben és az 1879-es újabb népiskolai törvényt, amely minden iskolában kötelezővé teszi a magyar nyelv oktatását. Mindkét rendelkezés Trefort Ágoston minisztersége idejére esik, hozzá kötődik. Az 1879. évi népiskolai törvény háttérében valószínűleg az húzódik meg, hogy a még Eötvös által elrendelt 1869-es

---

⁷⁵ Vág Ottó (1995): Óvodaügyi szervezetek Magyarországon I. Óvodai Nevelés 7. sz. 267.

⁷⁶ Vág Ottó (1991): Az óvodaügy törvényes szabályozása Magyarországon. MOE. Miskolc 17.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Karády Viktor (1990): Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? Századvég 2. sz. 11.

⁸⁰ Uo.

népiskolai felvétel adataihoz képest 10 éven belül kismértékű eltolódás volt regisztrálható a magyar és német iskolák rovására.⁸¹ A csekély mértékű spontán eltolódást „... a korabeli magyar közvélemény nem a természetes szaporodás különbségeivel, hanem a magyar „nemzetiség” védelmének elmulasztásával magyarázta, és hathatós intézkedéseket sürgetett. Ennek kifejezése lett az imént említett 1879-es törvény.”⁸² Elképzelhető, hogy Trefort azért nem tartotta szerencsésnek a kisdedovásról szóló törvényt megalkotni, mert nem akarta, hogy az óvodák is a fokozódó magyarosító politikai törekvések színterévé váljanak.

Magyarázhatja azonban a kisdedovási törvényi szabályozásának elodázását Trefort oktatáspolitikai koncepciója⁸³ is, melyben a gazdasági szempontok előtérbe kerülésével a súlypontok az eötvösi programhoz képest máshová helyeződtek: a népoktatás szabályozását követően a modern polgári iskolarendszer kiépítése folyamatában a korszak gazdasági fejlődésére tekintettel Trefort lényegesebbnek tartotta a középfokú oktatás és a felsőoktatás fejlesztését⁸⁴, mint az óvodai törvényi szabályozásának véghezvitelét, ennek következtében fordult a figyelem a középiskolák, iparoktatás, szakoktatás, felsőoktatás felé.⁸⁵

Más szempontokat is felvet az elodázás okaiként Kelemen Elemér a törvényről írott tanulmányában.⁸⁶ Szerinte az okok között az óvodai intézményhálózat kialakulatlansága, viszonylagos fejletlensége, és a kisdedovási törvényben való illetékesek körüli társadalmi, politikai és szakmai nézetkülönbségek is szerepet játszottak.

Szólnunk kell még arról, hogy miként alakultak ebben az időszakban az óvodai arányok.

---

⁸¹ Gyáni Gábor - Kövér György (1998): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig Osiris Kiadó, Bp. 142.

⁸² Uo.

⁸³ Ld. részletesebben: Mann Miklós (szerk. 1987): Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából Tankönyvkiadó, Bp. 13-72.

⁸⁴ Mann Miklós (2003): A modern polgári oktatási rendszer kiépülése és ellentmondásai Iskolakultúra 6-7 sz. 60.

⁸⁵ Ez nem jelenti azt, hogy az említett területeken a törvénykezés felgyorsult, vagy akadályok nélkül ment volna. Az Eötvös által előkészített középiskolai törvényjavaslatot pl. Trefort több, mint tíz alkalommal terjesztette a törvényhozás elé, míg az eljutott a parlamenti vitáig, továbbá nem tudta elérni az általa fontosnak tartott felsőoktatási törvény tárgyalását.

⁸⁶ Kelemen E., 1992, i.m. 36.

A vizsgált évek	1868.	1876.	1888.
Az óvodák száma	101	255	603
Az óvodában nevelt gyerekek száma	11.000	18.624	55.689

1868-ban az ország területén 101 óvoda működött, azokban kb. 11.000 gyermekről gondoskodtak.⁸⁷ Ez gyakorlatilag alig jelentett előrelépést a két évtizeddel korábbi állapotokhoz képest. A vallás- és közoktatásügyi miniszter országgyűlés elé terjesztett közoktatásról szóló jelentése szerint⁸⁸ 1876-ban 255 kisdédóvó intézetbe 18.624 gyermek járt. Az óvodák száma az 1868-as állapothoz képest bő két és félszeresére emelkedett, az óvodába járó gyerekek száma ugyanakkor nem növekedett ilyen mértékben. Az egy-egy intézményre jutó gyerekek száma tehát 1868-hoz képest csökkent.

Az 1888. évi adatokat összehasonlítva az 1876. évvel, hasonló arányú növekedést tapasztalunk az óvodák számát illetően, mint az 1868. és 1876. évi adatok összevetésénél. 1888-ban 603 óvoda működött, s ez az 1876. évi állapothoz képest 136,4%-os növekedést jelent. Meghaladta ezt a mértéket az óvodába járó gyerekek arányának növekedése. Számuk 1888-ra 55.689-re emelkedett, s ez majdnem háromszorosa az 1876. évről közölt adatnak. Ez azt jelenti, hogy az egy intézményre átlagosan jutó gyerekek száma újra jelentősen megemelkedett.

Az 1888-ban fennálló óvodák jelleg szerinti megoszlása:⁸⁹

◇ állami fenntartású	57
◇ államilag segélyezett községi	17
◇ állami segéllyel fenntartott egyleti	37
◇ állami segélyben részesített magánjellegű	3
◇ vegyes, részben felekezeti jellegű alapítványi	44
◇ kizárólag községi jövedelmekből fenntartott	123
◇ egyleti	131
◇ „magán vállalati”	85
◇ római katolikus	71

⁸⁷ Vág Ottó, i.m. 1991, 20.

⁸⁸ A vallás- és közoktatásügyi miniszter közoktatásról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizennyolcadik, 1887-1888. évi jelentése (1888) Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, Bp.

⁸⁹ I.m. 110.

◇ görög keleti	2
◇ evangélikus, református	7
◇ ágostai evangélikus	2
◇ izraelita	5

A részletezésből látható, hogy Magyarország óvodái jellegüket tekintve majdnem olyan színes képet festenek, mint maga az ország. Különösen érdekes, hogy ekkor már 57 állami fenntartású óvodát találunk, és ugyanennyi államilag segélyezett más jellegű (községi, egyleti, magán) intézetet. (Az első állami finanszírozású óvoda 1876-ban nyílt meg, 1880-ban pedig két ilyen intézet létezett.)⁹⁰ Az állam fokozódó szerepvállalása a fenntartásban újabb adalékkul szolgál annak bizonyítására, hogy Trefort Ágoston ténylegesen pártfogolta az óvodaügyet, s igyekezett erre a célra a kormányzat támogatását megnyerve anyagi forrásokat kieszközölni. Bár a legtöbb óvodát még mindig az egyletek tartották fenn, figyelemre méltó, hogy 1888-ban az összes létező intézmény kb. egyötödének fennállását kizárólag a községek biztosították jövedelmeikből. Abban, hogy egyre több község kezdett megjelenni fenntartóként, része lehetett az 1881-től tevékenykedő miniszteri biztosnak, akinek feladatai közé tartozott a községek buzdítása óvodák felállítására. Nem tekinthető kevésnek a 85 magánérből fenntartott óvoda sem. A jelleg szerinti számokat vizsgálva összességében az mondható, hogy a társadalmi tevékenység, valamint az állam, illetve a községek által működtetett intézetek számaránya a korábbi viszonyokhoz képest kezdett kiegyensúlyozódni.

A tisztán felekezeti fenntartású intézmények számát tekintve egyértelműen megállapítható, hogy a római katolikusok többszörösen vezettek intézetállításban a másik négy felekezethez képest. Ez Magyarország népességének hitfelekezetek szerinti megoszlását figyelembe véve nem meglepő arány: 1888-ban 47,3%-a, 1890-ben pedig 47,83%-a a teljes népességnek a római katolikus hitfelekezethez tartozott.⁹¹ A római katolikus hitfelekezethez tartozók aránya minden más felekezethez tartozók arányának a többszöröse volt.

Az 1888-as miniszteri jelentés azért is fontos, mert kilátásba helyezi a kisdedovási törvényi szabályozását. Ezt a jelentést azonban már nem Trefort Ágoston nyújtotta be

⁹⁰ Morlin E., i.m. 54.

⁹¹ Gyáni Gábor - Kövér György (1998): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó, Bp. 128.

az országgyűlésnek, hanem utóda, Csáky Albin. (Trefort 1888-ban meghalt.) Az új miniszter jelentésében így fogalmazott: „... napról napra mind nagyobb, mind szélesebb körre terjed a meggyőződés, hogy elérkezett az idő, midőn az államkormány nem csupán a magán kötelezettség viszonyában élő kisedednevelő (kisededővő) személyzet sorsát rendezheti, s biztosíthatja a nyugdíjtörvény jótéteményének kiterjesztése által, de általános emberi és különleges nemzeti és hazafias kötelesség törvényileg is szabályozni a 3-6 éves kisededek megóvásának illetőleg nevelésének ügyét.”⁹²

Vág Ottó úgy vélekedik, hogy Trefort halála megnyitotta az utat a kisededővási törvény számára.⁹³ Ez a vélekedés azért kezelendő fenntartással, mert olyan olvasatot tesz lehetővé, mintha a dualizmus korában az egymást követő miniszterek tevékenységében nem lett volna fontos a kontinuitás, miközben az oktatáspolitikai-történet ezt jellegzetes sajátosságként emelik ki.⁹⁴ Tény mindenesetre, hogy Csáky Albin hivatalba lépését követően megbízta P. Szathmáry Károly miniszteri biztost a törvényjavaslat előkészítésével. A tervezetet azután véleményezésre egy szakbizottság elé terjesztette. A bizottsági módosító javaslatokkal kiegészült és megszövegezett törvényjavaslatot Csáky Albin 1890. április 28-án nyújtotta be a képviselőháznak.⁹⁵

---

⁹² A vallás- és közoktatásügyi miniszter közoktatásról szóló és az országgyűlés elé terjesztett 18., 1887-1888. évi Jelentése (1888) Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, Bp. 110.

⁹³ Vág Ottó, i.m. 19.

⁹⁴ Ld. pl. Mann Miklós dualizmuskori kultúrpolitikusokról írott könyvét. Mann M., i.m.1993, 12.

⁹⁵ Morlin E., i. m. 69.

4. Az alkalmazott módszertan elméleti keretei

Az óvodaügy 19. századi társadalmi kontextusának, kitüntetetten az oktatáspolitikai óvodaüggyel kapcsolatos szándékainak a deskriptív megértéséhez a kvalitatív kutatás szemlélete és módszerei illeszkednek, mert a kutatás sajátos jellemzők és összefüggések megragadására koncentrál, továbbá olyan feltáratlan területet kíván mélységében vizsgálni, amelyben a kontextus lényegi szerepet játszik. Első lépésként ezért annak az elméleti keretnek a kibontása szükséges, amelybe ez a módszertan ágyazódik. Egyetérthetünk Szabolcs Évával, aki arra figyelmeztet, hogy az egyes módszerek alkalmazásához nem elég tisztában lenni használatuk technikájával, hanem lényeges annak végiggondolása is, hogy milyen tudományos értékrend, tudományfilozófiai nézőpont felől közelítünk egy adott jelenséghez.⁹⁶ A módszertan elméleti kereteinek tisztázása tehát általában sem kerülhető meg, különösen indokolt azonban olyan kutatás esetén, amelyben az alkalmazott módszerek interdiszciplinárisnak tekinthetők, többféle elméleti megközelítésen alapulnak, s amelyeknek az adott tudományágban nincsenek erős hagyományai. Szabolcs Éva imént hivatkozott műve a kvalitatív kutatási metodológia ismeretelméleti és tudománytörténeti vonatkozásainak vázolásával jelentős segítséget ad a kvalitatív szemléletmódot és módszereket alkalmazó pedagógiai kutatás számára, ezért a következőkben gyakran fogunk hivatkozni erre a munkára.

4.1. A kvalitatív megközelítések ismeretelméleti, tudományfilozófiai háttere

A pozitívizmus által uralt kutatásokkal szemben a 20. század közepétől a társadalomtudományokban olyan módszertani irányzat kezd megerősödni, amely a nem-pozitivisták kvalitatív módszereket részesíti előnyben.⁹⁷

Az antipozitivisták felfogás gyökerei a Dilthey által szellemtudományoknak nevezett tudományok körébe eső, a megértés kategóriáját középpontba állító megközelítésekben keresendők.⁹⁸ Dilthey életfilozófiai koncepciójának lényege, hogy csak a természet ismerhető meg az ész, a tapasztalat törvényei alapján, a társadalmi-történelmi

---

⁹⁶ Szabolcs Éva (2001): Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában Műszaki Könyvkiadó Bp. 9.

⁹⁷ I.m.: 14.

⁹⁸ Uo.

jelenségek egy új típusú ismeretelmélet segítségével írhatók le.⁹⁹ A társadalmi jelenségek összetettsége, bonyolultsága és változékonysága nem teszi lehetővé, hogy azokat a természeti világ mintája szerint ismerjük meg. A társadalmi jelenségek megismeréséhez az emberi értelmezésre, a magyarázatokhoz a megértés mozzanatára van szükség.¹⁰⁰ Erőteljesen képviselik ezt az álláspontot a hermeneutikai gondolkodók, akik „éles határvonalat húztak az emberek által megalkotott világ és a „természeti” világ közé, utóbbiról feltételezve, hogy felette áll az emberi teremtőerőnek, és így azt empirikus „felfedezések” útján kell megismerni.”¹⁰¹ Ezt az ismeretelméleti álláspontot tekinthetjük tehát a kvalitatív módszerek egyik alapvető forrásának.

Mason szerint azonban a kvalitatív kutatás „nem írható le filozófiák vagy technikák egyetlen egységes készleteként, mert egy sor intellektuális és diszciplináris hagyományt fejlesztett ki.”¹⁰² A kvalitatív kutatásnak jelentős hagyományai vannak az antropológiában. A szociológiai iskolák közül a fenomenológia, etnometodológia, szimbolikus interakcionizmus, újabban a posztmodernisták kapcsolódnak ehhez a tradícióhoz. A történettudomány egyre inkább olyan felfogásban kezdi újragondolni a történelem helyzetét, amelyben megkérdőjeleződik a történetírás objektivitására törekvése, amelyben a történeti megismerés sajátos valóságkonstrukcióként értelmeződik, s amely a múlt egyedül érvényes reprezentációja helyett a történetekre és az értelmezésekre helyezi a hangsúlyt.¹⁰³ A kvalitatív szemlélet jelen van a nyelvészetben, pszichológiában, az olyan fiatalabbnak nevezett tudományokban is, mint pl. a médiatudományok, egyre erőteljesebb a hatása az interdiszciplináris területeken, a neveléstudományban és határterületein. Mason a hagyománynak e sokféleségét jelöli meg mint okot annak háttérében, hogy nincs egyetértés a társadalomtudományokban sem a kvalitatív kutatás definícióját, sem a kvantitatív kutatástól való megkülönböztetés és ennek szükségessége kérdésében. Ugyancsak utal a szakirodalomban a kvalitatív metodológia fogalmi sokszínűségének megnyilvánulására Szabolcs Éva. Az a törekvés,

---

⁹⁹ Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet <http://mek.oszk.hu/01800/01893> 2006. 08. 05.

¹⁰⁰ Danner, 1979, idézi: Szabolcs Éva, i.m.

¹⁰¹ Carver, Terell (2004): Diskurzuselemzés és „nyelvi fordulat” Politikatudományi Szemle 4. sz. 146.

¹⁰² Mason, Jennifer (2005): Kvalitatív kutatás József Műhely Bp. 11.

¹⁰³ A hangsúlyok átrendeződése szorosan összefügg a francia Annales-iskola történelemszemléletében a kilencvenes években zajló fordulattal. Az új nézőpontok nyomán követhetők az Aetas c. folyóirat utóbbi évtizedben megjelent számaiban, továbbá a következő két frissnek számító gyűjteményes kötetben: A történész szerszámosládája (szerk.: Szekeres András, 2002) L'Harmattan – Atelier Bp Tudomány és művészet között (szerk.: Kisantal Tamás, 2003) L'Harmattan – Atelier Bp.

ahogy az értelmező paradigmát a pozitivista metodológiával szemben igyekeztek meghatározni – s nevezték posztpozitivistának, hermeneutikainak, fenomenológiai, értelmezőnek, vagy humanisztikusnak – a formálódó kutatómódszertani irányzat megjelölésének többféleségében – etnográfiai, naturalisztikus, értelmező, kvalitatív kutatás – is fellelhető.¹⁰⁴ A szerző jelzi, hogy bár a fenti fogalmak egymás szinonimájaként is előfordulnak, különböző jelentéstartalmat hordozhatnak attól függően, hogy a kvalitatív kutatómódszertan mely irányzatának képviselői használják.

A pozitivista és az értelmező paradigma mentén tehát leírhatók a hozzájuk illeszkedő kutatómódszertani jellemzők, melyek szemléletessé teszik a kvantitatív és kvalitatív metodológia különbségeit. A különbségeknek azonban nem kell(ene) egyben szembenállást is jelenteniük, a különböző paradigmák egymás mellett élhetnek, egymást kiegészíthetik.

4.2. A kvalitatív szemléletű kutatások elvei, általános és közös jellemzői

Az alábbiakban – főként Jennifer Mason és Szabolcs Éva munkájára támaszkodva – a lényeges jegyekre koncentrálni törekszem áttekinteni a kvalitatív kutatások közös jellemzőit.

Mason a kvalitatív kutatási stratégiák és technikák létező gazdagságának hangsúlyozása és elismerése mellett a lehetséges közös vonások és normatívák áttekintésére tesz kísérletet,¹⁰⁵ mely a következőkben foglalható össze:

- a kvalitatív kutatás interpretivista, a jelenségeket, folyamatokat mint jelentésteli elemeket szemléli;
- lényegi jellemzője a társadalmi kontextusra érzékeny adatgenerálás;
- az adatelemzést és a magyarázatépítést komplexitás jellemzi;
- általában használ valamilyen formában kvantifikációt, de nem a statisztikai elemzésre helyezi a hangsúlyt;

---

¹⁰⁴ Szabolcs Éva, i.m. 16-17.

¹⁰⁵ Mason, Jennifer i.m. 13-14.

- alaposan megtervezettnek, ugyanakkor flexibilisnek és kontextusfüggőnek, szisztematikusnak és alaposan kivitelezettnek kell lennie;
- a kutató részéről folyamatos önreflexiót igényel.

Kelchtermans-Vandenberghe-Schratz¹⁰⁶ szerint a kvalitatív kutatások esetén az alábbi kritériumoknak kell érvényesülniük:

- az eljárások dokumentáltsága (ez különösen fontos a kutatások egyedi jellege miatt),
- az értelmezés indoklása,
- következetesség a szabályok alkalmazásában,
- kommunikatív érvényesség, amely a kontextushoz kötődik,
- az elemző lépések kombinálása.

A kvalitatív kutatások főbb elveit Szabolcs Éva Sarantakos és Tesch munkája nyomán a következőkben foglalja össze:¹⁰⁷

- *Nyitottság.* Az elv arra utal, hogy mivel a kvalitatív kutatást nem határozzák meg előre felállított hipotézisek, a kutatási folyamat egészét a nyitottság jellemzi.
- *A kutatás mint kommunikáció.* A kvalitatív kutatásokban a kutató nem független a kutatás tárgyától, a valóság a kutatásban résztvevők között létrejövő kommunikációs folyamatban értelmeződik.
- *A kutatás folyamatjellege.* Az elv a kvalitatív kutatás céljából és lényegéből, a valóság magalkotásának folyamatából és e folyamat értelmezéséből következik.
- *Reflektivitás és elemzés.* A kutatási folyamatban feltároló jelentések elemzése és értelmezése jelölik ki a kutatói érdeklődés további irányát. Ez a kutató részéről folyamatos reflexiót és rugalmas alkalmazkodást kíván.
- *Feltároló és elemző módszerek egysége.* A kvalitatív kutatásban az adatgyűjtés és -elemzés nem válik szét mereven, az elemzés nem utolsó fázisa a folyamatnak, egyfajta ciklikusság érvényesül. Az adatkezelésnek és -elemzésnek nincsenek szigorú szabályai, az adatok kategorizálása pl. a folyamatban mó-

¹⁰⁶ Kelchtermans-Vandenberghe-Schratz, 1994, idézi: Szabolcs Éva i.m. 45.

¹⁰⁷ Szabolcs Éva, i.m. 45-48.

dosulhat, új kategóriák vehetők fel, a kategóriák szükség szerint összevonhatók, új szempontokat vonhatunk be az elemzésbe stb. Az adatok faggatásával együtt járó flexibilitás azonban nem jelenthet korlátlan szabadságot, az elemzésnek szisztematikusnak kell lennie.

Látható, hogy a különböző szerzők a kvalitatív kutatás közös vonásai és elvei vonatkozásában hasonló jellemzőket neveznek meg, azok tartalmilag részben átfedik egymást. Mindegyik felsorolásban hangsúlyos az adatgyűjtés és a hozzá kapcsolódó értelmezés komplexitása és flexibilitása, valamint a következetesség és rendszerezettség szempontja az elemzésben. A szerzők mindegyike kiemeli a kutató személyét, akinek az érzékenysége, kreativitása, értelmezési horizontja a kutatási folyamat egészében meghatározó.

A jellemzők kapcsán feltétlenül szólni kell még a *kvalitatív kutatások erősségeiről és gyengeségeiről*, továbbá a módszerekről. Elvitathatatlanul a kvalitatív kutatások erősségeként tartható számon a természetes emberi környezetben, illetve az adott történelmi-társadalmi kontextusban történő adatgyűjtés és az értelmezési lehetőségek széles horizontja. Paradox módon részben ebből az erősségből eredeztethető legfőbb gyengesége is, az érvényesség és megbízhatóság problémája, amely szempontok egészen más módon érvényesíthetők a kvalitatív, mint a kvantitatív kutatásokban. Szabolcs Éva amellet érvel, hogy a kvalitatív kutatások sem mondhatnak le az érvényesség és megbízhatóság követelményeiről, egyúttal a nemzetközi szakirodalomra is támaszkodva olyan konkrét eljárásokat ír le, amelyek a kvalitatív típusú kutatásokban megnyugtatóan biztosíthatják az érvényességi és megbízhatósági kritériumok teljesülését.¹⁰⁸

A kvalitatív kutatás közös jellemzőinek tárgyalásában szükséges röviden kitérni a *módszerekkel kapcsolatos alapvető kérdésekre* is. Világosan kell látni, hogy a módszerek önmagukban sem nem kvantitatívak, sem nem kvalitatívak: elsődlegesen a kutatási probléma, a vizsgálandó kérdések és a kutató felfogása határozza meg azt a kutatási metodológiát, amelyben a konkrét módszerek szerephez jutnak.¹⁰⁹ Ez nem mond ellent annak az állításnak, hogy bizonyos módszereket a kvalitatív kutatások kevésbé részesítenek előnyben, ilyenek pl. a statisztikai feltáró és feldolgozó módszerek. Léteznek

---

¹⁰⁸ I.m. 65-70.

¹⁰⁹ I.m. 55-59.

azonban olyan kutatások is, amelyekben az utóbbiak szerencsésen ötvöződnék a kvalitatív szemléletű módszerek alkalmazásával.¹¹⁰

4.3. Kvalitatív megközelítések a pedagógiai kutatásban

Az értelmező paradigma mentén előtérbe kerülő kvalitatív megközelítés a társadalomtudományok összességét megérintette, köztük természetesen a neveléstudományt is. Szabolcs Éva megkísérelte rendszerbe foglalni az új paradigma pedagógián belüli megjelenési módjait, előrevetítve azt, hogy a sokféleség próbára teszi a rendszeralkotó szándékot.¹¹¹ A gyökerek és megközelítések különbözősége miatt, valamint mert a kvalitatív kutatások gyakran a pedagógia határterületein mozognak, nem könnyű áttekinteni, elkülöníteni, főleg tipizálni a kvalitatív szemlélet és metodológia neveléstudományon belüli manifesztálódását.

Az antropológiából töltekező *pedagógiai etnográfia* tekinthető az egyik olyan gyökérnek, amelyben – a '70-es évek közepétől Clifford Geertz hatására fokozottan – kitüntetett szerepet kapott a folyamatok részletes, „sűrű” leírása és értelmezése.¹¹² Az antropológiai szemlélet és módszerek pedagógiai térnyerése – amely a nevelés kulturális értékátadásként, szocializációs folyamatként való felfogásához köthető¹¹³ – egyrészt kiszélesítette azt a terepet, amelyen a neveléssel kapcsolatos kutatások folytak (aminek következtében a kutatók érdeklődése az iskolai nevelésen kívüli világ történéseire és hatásaira is kezdett kiterjedni), másrészt jól hasznosíthatónak bizonyult a különböző társadalmi, etnikai csoporthoz tartozó diákok értékrendjének vizsgálatában.

A preferált módszer (résztevő megfigyelés) és a természetes körülmények hangsúlyozása miatt véleményünk szerint¹¹⁴ ugyancsak az antropológiai tradícióba ágyazódik a *naturalisztikus vizsgálat*, amit a pedagógiában a '70-es években Egon Guba ho-

---

¹¹⁰ Lásd pl.: Csígó Péter: A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa c. tanulmányt, amelyben a szerző a kvalitatív és kvantitatív szempontú diskurzuselemzést hierarchikus klaszterelemzéssel kapcsolta össze. <http://www.mtapti.hu/mszt/19983/csigo.htm> 2006. 07.11.

¹¹¹ Szabolcs Éva, i.m. 29.

¹¹² I.m. 31., továbbá a geertzi gondolatvilág reprezentánsaként lásd részletesebben: Clifford Geertz: Sűrű leírás: A kultúra értelmező elmélete felé valamint Mély játék: Jegyzetek a bali kakasviadalról c. tanulmányait In: Clifford Geertz (1994): Az értelmezés hatalma Antropológiai írások Századvég K., Bp. 170-199. 126-169.

¹¹³ Georg Spindler - Louise Spindler 1992, idézi: Szabolcs Éva, i.m. 34.

¹¹⁴ A naturalisztikus vizsgálat eredetét, kapcsolódásait Szabolcs Éva nem részletezi, magam más megbízható, használható forrást nem találtam erre vonatkozóan, ugyanakkor a leírásból logikusan ez következik.

nosított meg.¹¹⁵ A naturalisztikus vizsgálat a pedagógiában elsődlegesen közösségek jellegzetességeinek feltárására, az interakciók természetes élethelyzetben való vizsgálatára és értelmezésére törekedett.

Szintén az iskola társas világára, az abban zajló interakciókra fókuszál a fenomenológiai indíttatású *etnometodológia*, amely – bizonyára a fenomenológia „életvilág” fogalmából kiindulva és Austin beszédaktus-elméletének hatására – főként azt kutatja, hogy miképpen jelennek meg a mindennapi rutinszerű cselekvések, a köznapi világ értelmezése a nyelvi közlésekbe ágyazottan. Az etnometodológia a pedagógiai kutatás számára az iskolai, kitüntetetten az osztálytermi kommunikációs történések tanulmányozásához kínált újat.

Egészen más szempontból gazdagították a pedagógiát a *biográfiai kutatások*, amelyek az egyén perspektívájából jelenítik meg a tapasztalatokat, tágabban a kultúrát és annak formálódását.¹¹⁶ Az élettörténeti megközelítés fő forrásai a személyes dokumentumok, preferált módszere a narratív interjú, középpontjában az egyéni életút, változás, identitás kérdései állnak.

A nemi különbségek társadalmi, kulturális meghatározottsága és ezek felfejtése indította el a *feminista kutatásokat*. A feministák nyíltan elkötelezettek, lényegükből fakad a nőikkel szembeni megértő attitűd. A pedagógiai kutatásokban is a nők szempontjainak érvényesítésére törekszenek, illetve a nők szempontjait hangsúlyozva magyarázzák a jelenségeket.¹¹⁷

A kvalitatív szemléletű kutatások egy további típusaként tarthatók számon az *akciókutatások*,¹¹⁸ melyek a pedagógiában egyedi, többnyire problematikus szituációk diagnosztizálására és szisztematikus feltárására koncentrálnak, céljuk a praxis javítása-jobbítása, ezzel a hatékonyság növelése.

Szabolcs Éva tipizálási kísérletét alaposan szemügyre véve nyer igazi értelmet a szerzőnek az a megállapítása, miszerint „a fogalmi átfedések, a különböző társadalomtudományokban egyidejűleg használt, esetleg kisebb módosításokkal alkalmazott hasonló kvalitatív eljárások nehezen adják meg magukat egy áttekinthető rendszerbe fog-

---

¹¹⁵ Renata Tesch 1995, idézi: Szabolcs Éva, i.m. 35.

¹¹⁶ Szabolcs Éva, i.m. 41.

¹¹⁷ I.m. 41-42.

¹¹⁸ I.m. 36-38.

lalásnak”.¹¹⁹ A rendszerezés, tipizálás szükségszerű velejárója ezen felül a redukció. E két körülmény együttesen eredményezheti annak a hiányérzetnek a kialakulását, amit Nikolov Marianne Szabolcs Éva könyvének kritikájában¹²⁰ megfogalmazott: a pedagógiai kutatásban való alkalmazás szélesebb lehetőségeinek bemutatását. A megjelenített típusokat szemlélve magunk is hosszan meditáltunk, hogy vajon beilleszthető-e minden kvalitatív szemléletű pedagógiai kutatás a típusként felvázolt kategóriákba, nem szűkebbek-e így a keretek a tényleges és valóságos alkalmazás lehetőségeinél.

A következőkben részletesebben is látni fogjuk, hogy a fenti típusok közül az értekezés módszertani vonulata a fenomenológiai tradícióba ágyazódó megközelítésekhez kapcsolható. A metodikát szándékunk szerint az értelmező paradigmában való gondolkodás uralja, ugyanakkor – bízva abban, hogy ez nem válik hátrányára a dolgozatnak – helyenként célszerűnek tűnt, ha nem fordítunk hátat az oksági kutatáselméletnek sem.

4.4. Tartalomelemzés

Előljáróban szeretnénk kitérni egy fogalmi problémára, amely nehezíti az állásfoglalást abban a kérdésben, hogy minek tekintjük a tartalomelemzést. A szakirodalmat áttekintve jól látható, hogy a tartalomelemzés mibenléte kapcsán keverednek a módszer, technika, eljárás, sőt tudományág terminusok.¹²¹ Gyakori, hogy e terminusok azonos műveken belül is egymás szinonimájaként tűnnek fel anélkül, hogy a fogalom használatának erre a módjára utalás történe. Úgy véljük, magának a tartalomelemzésnek is jót tenne, ha a technika, módszer és tudományág fogalmak nem keverednének ennyire össze. A dolgozatban a tartalomelemzést konzekvensen módszerként fogjuk értelmezni.

A tartalomelemzés történetének feltárásával foglalkozó, illetve ezt a kérdést érintő szerzők¹²² a kezdeteket a 20. század elejére teszik, bár maga a terminus Krippendorff szerint alig több mint ötven éves. A századfordulón az USA-ban a kvan-

---

¹¹⁹ I.m.: 29.

¹²⁰ Nikolov Marianne (2002): Kvalitatív szemléletű kutatásokról Iskolakultúra, 9. sz. 117-118.

¹²¹ Egy példaként lásd: Klaus Krippendorff (1995): A tartalomelemzés módszertanának alapjai Balassi Kiadó, Bp. 19-21. de ez a jelenség más írásokban is tetten érhető.

¹²² Barelson 1952, Holsti 1969, Antal 1976, Krippendorff 1980,

títatív újságelemzésnek elnevezett eljárásból kinövő metodológia megjelenése és fejlődési fázisai szervesen kapcsolódnak egyrészt a tömegkommunikációs eszközök megjelenéséhez és elterjedéséhez (kezdetben az újsághoz, majd a rádiózáshoz, mozihoz, televízióhoz, számítógéphez), másrészt ahhoz az elképzeléshez, amely a társadalmi problémákért a tömegkommunikációs eszközöket tette felelőssé.¹²³

A mennyiségi sajtóelemzésekhez képest jelentős állomás a módszer fejlődésében a II. világháború idején kifejlődött propagandaanalízis, amely új szempontokat vetett fel a nyelvi közlemények vizsgálatában. Az ellenséges propagandatevékenység vizsgálata a közlések rejtett tartalmaira is ráirányította a kutatás figyelmét, aminek következtében a mennyiségi szempontok mellett a minőségi szempontok érvényesítése is egyre inkább szerepet kapott az elemzésben. A tartalomelemzésen belül ekkor körvonalazódott a kvantitatív-kvalitatív problematika,¹²⁴ amely dichotómia – utalunk kell itt az előzőekben vázolt ismeretelméleti alapok különbözőségére – hosszú időn át megosztotta a kutatókat. A vita azon folyt, hogy a módszer lényegét a mérés adja-e, vagy képes arra is, hogy olyasmit tegyen láthatóvá, aminek a létezéséről a szövegelemek ki-gyűjtése és megszámlálása révén nem szerzünk tudomást.¹²⁵ A vita végeredménye úgy rögzíthető, hogy a tartalomelemzés önmeghatározásában a mérés mellett az exploratív jelleg is helyet kapott. Ehmann Bea Holsti munkájára támaszkodva követi nyomon a tartalomelemzés definiálásának változásait, ami főleg azért érdekes, mert a '40-es évektől máig megszületett meghatározások szemléletessé teszik a kutatói szemlélet-mód változásának ívét is.¹²⁶

„Mivel a társadalmi folyamatok többsége szimbólumok közreműködésével zajlik, a tartalomelemzést leggyakrabban a humán- és a társadalomtudományok területén alkalmazzák”.¹²⁷ Hagyományos alkalmazási területe a tömegkommunikáció, pszichológia és történettudomány, de több további tudományágban is meghonosodott. Használják a szociológiában, az irodalomtudományban és a nyelvészetben, a politológiában, pszichiátriában, antropológiában és a neveléstudomány területén. Legújabbban a köz-

¹²³ Krippendorff, i.m. 14-15.

¹²⁴ Uo., továbbá Ehmann Bea (2002): A szöveg mélyén A pszichológiai tartalomelemzés Új Mandátum Könyvkiadó Bp. 14.

¹²⁵ Ehmann Bea, i.m. 39.

¹²⁶ I.m. 39-42.

¹²⁷ Krippendorff, i.m. 35.

gazdaságtudomány, speciálisan a piackutatás részéről is érdeklődésre tart számot. Az alkalmazás területeiről részletes áttekintést ad Krippendorff .¹²⁸

A módszer pedagógia területén való alkalmazásáról magyar nyelven legtöbbet Szabolcs Évától tudhatunk meg, aki úgy vélekedik, hogy „a tartalomelemzés kevésbé elterjedt módszer a pedagógiában”, illetve gyakran előfordul, hogy tartalomelemzésnek nevezik az alkalmazott módszert, miközben az nem felel meg az alkalmazás kritériumainak.¹²⁹ A szerző a közölt példákkal kapcsolatban (Falus Iván - Kotschy Beáta: Pedagógusok a pedagógusképzésről c. kutatás, Golnhofer Erzsébet - Nádasi Mária: A tartalomelemzés lehetőségei a nevelés és az oktatás tervezésében c tanulmány, Julia Wrigley neveléstörténeti kutatása) is megjegyzi, hogy bár azok közel állnak a tartalomelemzéshez, csak részben felelnek meg a módszer támasztotta követelményeknek.¹³⁰ A tartalomelemzés kritériumokra figyelő, részletes bemutatását és alkalmazását követhetjük nyomon a szerző egy másik munkájában,¹³¹ amelyben Magyarország 1868-1890 közötti időszaka gyermekképeinek feltárásához alkalmazta a módszert.

A pedagógiai kutatás módszereit összefoglaló áttekintésben Szabolcs Éva úgy viszi közelebb az olvasót a tartalomelemzés lényegének megértéséhez, hogy a legegyszerűbb meghatározás kritikájából indul ki, majd újabb definíciókat ír le arra törekedve, hogy a módszer minden fontos tartalmi eleme hangsúlyosan megjelenjen.¹³²

E munkának nem célja a különböző definíciók szisztematikus számbavétele, egy meghatározásra azonban szüksége van ahhoz, hogy láttassa: milyen szemléleti-fogalmi keretben értelmeződik az alkalmazott módszer. Antal László szerint „*tartalomelemzésnek az olyan eljárásokat nevezzük, amelyek során közlemények, üzenetek törvényszerűen visszatérő sajátosságai alapján módszeres és objektív eljárással olyan következtetéseket vonunk le, amelyek a közleményben nyíltan kimondva nincsenek, de az üzenet megszerkesztettségének, azaz kódolásának módjaiból kiolvashatók, s esetleg más módon (nem tartalomelemzéssel) nyert adatok segítségével megerősíthetők*”¹³³.

---

¹²⁸ I.m. 35-51.

¹²⁹ Szabolcs Éva (2000): Tartalomelemzés In.: Falus Iván (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe Műszaki Könyvkiadó Bp. 335.

¹³⁰ I.m. 335-338.

¹³¹ Szabolcs Éva (1999): Tartalomelemzés a gyermekkortörténet kutatásában Gyermekkép Magyarországon 1868-1890. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp.

¹³² Szabolcs Éva, i.m. 2000, 332.

¹³³ Antal László (1976): A tartalomelemzés alapjai Magvető Kiadó Bp. 15.

Antal László meghatározása a dolgozat szempontjából azért megfelelő fogalmi keret, mert a rejtett tartalmak feltárásának megcélzásával erőteljesen érvényesíti a kvalitatív szemléletet, ezzel együtt hangsúlyos benne a tudományosság követelményének való megfelelés. Érvényesíteni kívánjuk e munkában azt a definícióban óvatosan megfogalmazott javaslatot (elvárást?), hogy a tartalomelemzés eredményét célszerű más módon nyert adatok segítségével megerősíteni, ezért a kisdedovási törvény tartalomelemzésének eredményét a törvényről szóló parlamenti vita diskurzuselemzésének adataival fogjuk összevetni. Ez a megoldás voltaképpen egy triangulációs eljárásnak felel meg, ami Golnhofer Erzsébet szerint az érvényességi problémák kiküszöbölésének kérdésében a legelfogadottabb eljárás.¹³⁴

4.5. Diskurzuselemzés

„A diskurzus a kortárs társadalomtudományi irodalom egyik alapfogalma. Használata már-már elengedhetetlen, ha valaki friss, haladó, korszerű – vagy éppen csak divatos – szeretne lenni. Ennek következményeképpen azonban tartalma meglehetősen szerteágazó és nehezen megfogható” – írja Géring Zsuzsanna abban a tanulmányban,¹³⁵ amelyben a diskurzuselemzés területének áttekintésére vállalkozó három angol nyelvű szakirodalom megközelítésmódját mutatja be és veti össze. Az előbbi szó szerinti idézet teljes mértékben fedti azokat a gondolatokat, amelyek „a terület feltérképezése” folyamán megállapításként keletkeztek bennünk: nem könnyű ugyanis eligazodni a diskurzuselemzés útvesztőjében. A nehezen megfoghatóság okai közül számunkra az alábbiak váltak nyilvánvalóvá:

- különböző tudományterületek használják mint módszert, különböző elméletek befolyásolják és mindezek egymásra hatással vannak,
- maga a terület rendkívül fiatalnak tekinthető (ennélfogva kevésbé tudott letisztulni),
- diskurzuselemzést alkalmazó kutatási beszámolót, tanulmányt nem nehéz találni, de ezek az írások részletes módszertani leírást csak elvétve tartalmaznak,

---

¹³⁴ Golnhofer Erzsébet (2001): Az esettanulmány Műszaki Könyvkiadó Bp. 51-54.

¹³⁵ Géring Zsuzsanna (2005): 3-6-12: avagy összefoglaló művek a diskurzuselemzés területéről Szociológiai Szemle 2. 130-142.

- a módszer neveléstudományhoz kötődő alkalmazására magyar nyelven mindössze egy forrást találtunk.¹³⁶

E nehézségek tudatában is úgy véltük, hogy érdemes a témát a diskurzuselmzés próbájának alávetni, vállalva ezzel természetesen az olyan tévutak, mellékvágányok bejárását is, amelyeket az úttörő próbálkozások gyakorta megtesznek.

A *diskurzust* Szokolszky egy társadalmilag releváns témával kapcsolatos kijelentések, megjegyzések, szófordulatok, metaforák és egyéb nyelvi formák összességéként fogja fel, amely értelmezi és valamilyen módon láttatja az adott témát.¹³⁷ A diskurzus eredeti jelentése párbeszéd, az angol és francia szakirodalomban gyakran a koherens szöveg szinonimája. A *diskurzuselmzés* a nyelvészeti kifejezések szótára szerint:

1. nyelvészeti beszéd- vagy párbeszédelemzés,
2. szövegnyelvészet vagy szöveggrammatika.

Mindkét szó jelentése mutatja, hogy azok a nyelvvel, nyelvészettel kapcsolatosak, nem véletlen tehát, hogy gyökereik a nyelvről való gondolkodásban és a nyelvészetben keresendők. Szükséges azonban azt is látni, hogy mindkét fogalom kapcsán többféle és szélesen értelmezett megközelítésekkel találkozhatunk.¹³⁸ Tóth Tamás arra hívja fel a figyelmet, hogy a diskurzusfogalom tárgyalásakor nemcsak az egyes országok és nyelvterületek eltérő lingvisztikai hagyományait, hanem a terminus előfordulásának olykor jelentősen különböző elméleti és kulturális kontextusait is érdemes figyelembe venni, továbbá célszerű az egyes nemzeti hagyományokon belül kialakult mikrodiskurzusok és makrodiskurzusok közötti különbségtétel.¹³⁹ Az előzőt a szerző tanulmánya alapján inkább a mindennapi élettel, eseményekkel, folyamatokkal összefüggő beszélt és írott nyelvvel lehet azonosítani, a makrodiskurzus értelmezése mögött viszont inkább a nyelv és a gondolkodás összefüggésének elvontabb problémái állnak.

---

¹³⁶ Mandel Kinga (2004): A parlamenti naplók elemzése mint a felsőoktatás-kutatás egy lehetséges módszere Kisebbségkutatás 3. sz. 467-475.

¹³⁷ Szokolszky Ágnes (2004): Kutatómunka a pszichológiában: metodológia, módszerek, gyakorlat Osiris Kiadó Bp. 489.

¹³⁸ Ld. pl. Donati, Paolo R. (1992): Political Discourse Analysis In: Diani-Eyerman eds.: Studying Collective Action Sage Modern Politics Series Volume 30. London, 136., továbbá Potter, Jonathan (1997): Discourse Analysis as a Way of Analysing Naturally Occuring Talk In: Silverman, David ed.: Qualitative Research Theory, Method and Practice. Sage Publications, London, 145.

¹³⁹ Tóth Tamás: Miért nem állnak szóba egymással a diskurzusok?

http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/totht_miert_nem_allnak_szoba_egymással.htm 2006. június 26.

Terrell Carver szerint a diskurzuselemzés háttéré egy filozófiai paradigmaváltás, melynek során a filozófia eltávolodott attól a felfogástól, amely a nyelvet olyan semleges médiumként fogta fel, ami képes egyértelműen tükrözni a tényeket és kifejezni a jelentéseket.¹⁴⁰ Az új paradigmában a hangsúly magán a nyelven és alkotóelemein van, valamint azon, ahogy a világ felépül a nyelv által hordozott jelentésekből. Ezzel a „nyelvi fordulattal” magyarázható a társadalmi lét nyelvi meghatározottsága iránti társadalomtudományos érdeklődés, amelynek keretében a társadalom szövegszerű létmódjáról beszélnek: Paul Ricoeur hermeneutikai társadalomtudományokról, Clifford Geertz a szövegvalóság elvéről, Foucault pedig diskurzusok szövevényeként írja le a társadalmi valóságot.¹⁴¹ Ez a nyelv konstruktivista felfogása, amelyhez Austin beszédaktus-elmélete, valamint a posztmodern kritikai filozófia is hozzájárult (Roland Barthes, Michel Foucault). Azzal, hogy a nyelv vizsgálata – ami hagyományosan a bölcsészettudományok területéhez (irodalomtudomány, filológia, nyelvészet, retorika) tartozott – a társadalomtudományi kutatásokban is előtérbe került, olyan tudományközi terület keletkezett,¹⁴² amely mind a bölcsészettudományok, mind a társadalomtudományok számára megtermékenyítő lehet. A diskurzuselemzés tehát interdiszciplináris hatásokra és kutatások nyomán fejlődött ki a filozófiában, szociológiában, politológiában, az irodalomban és a művészetekben. Mindebből logikusan következik, hogy nem homogén terület, számos változata létezik. Terrell Carver ezzel együtt úgy vélekedik, hogy „a diskurzuselemzés mindenképpen azt jelenti, hogy a nyelvet valaminek a felszínéként értelmezzük, vagyis nem olyan semleges médiumként, amelynek segítségével valamilyen nyelvtelen mély valóságához kerülünk közelebb”.¹⁴³

A különböző szemléletű törekvések és a kialakult iskolák részletezésétől itt eltekintünk, figyelmünket a továbbiakban arra a konkrét elméleti keretre fogjuk irányítani, amelyhez a téma további feldolgozása leginkább kapcsolható.

Teun A. van Dijk-hez és az általa alapított folyóirathoz köthető¹⁴⁴ az az iskola, amit *kritikai diskurzuselemzésnek* neveztek el, amely a társadalmi egyenlőtlenség és igazságtalanság diszkurzív jelenségeit kutatja, és megpróbál megfelelést találni a nyelv-

---

¹⁴⁰ Terrell Carver, i.m. 143.

¹⁴¹ Pálvölgyi Kata (2006): Társadalomtudományok és nyelvéség Világosság 2. sz. 17.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Terrell Carver, i.m. 147.

¹⁴⁴ A folyóirat címe: Discourse and Society

vi, a politikai és a társadalmi struktúrák között.¹⁴⁵ Az 1991 óta működő iskola nyelvészeti kiindulópontja jelenti azt a kontextust, amelyben a nyelv társadalmi gyakorlatként és hatalmi eszközként értelmeződik. A kutatónak nem elég leírni a nyelv társadalmi működését; határozott politikai elkötelezettséggel kell viszonyulnia a leírt társadalmi-politikai jelenségekhez.

A magyarországi politikatudományban a diszkurzív politikatudományi irányt Szabó Márton képviseli, aki úgy gondolkodik a tudományról, szövegről és politikáról, hogy „bekapcsolja az elemzésekbe és az elméleti értelmezésekbe a belőle eleddig kirekesztett vagy mellékesnek tekintett értelemképzést és jelentésadást, vagyis jelentőséget tulajdonít a politikai szövegnek”.¹⁴⁶ Ez több mint a politika nyelvről folytatott vizsgálódás: felfogása szerint a politika egész valósága nyilvános értelemképzési folyamatban áll elő és változik meg. „A társadalomtudományi kutatás egy jelentésekkel telített valóság interpretálása, egy általános szövegvalóság olvasása.”¹⁴⁷

Szabó Márton szerint a diskurzuselemzés módszerének alapszemlélete hermeneutikai. Értelmezése szerint azonban „a politikai diskurzuselemzés nem egyszerűen új kutatási metodológia, hiszen a különféle szövegvizsgálatok és -elemzések már évtizedek óta a társadalomtudomány eszköztárába tartoznak, hanem *egy új tudományos szemlélet módszere*”, amely a nyelvre a politika alakításának eszközeként tekint, nem pedig olyan ablakként, amelyen keresztül a torzítatlan valóság pillantható meg.¹⁴⁸ Egy másik munkájában a politikai szöveg és a valóság közötti alapviszonnyal összefüggésben kiemeli, hogy a szövegelemzés mint empirikus tevékenység óhatatlanul felveti azt a problémát, hogy a megnyilatkozók milyen társadalmi-történeti közegben éltek vagy élnek, mi módon van jelen a szövegben az adott szövegen kívüli világ. Ezért az elemzésben a történeti-társadalmi kontextus kikerülhetetlen.

---

¹⁴⁵ Szabó Márton (2004): Szimpozion a politikai diskurzuselemzésről Politikatudományi Szemle 4. sz. 137.

¹⁴⁶ Szabó Márton: Politikatudomány és diskurzus
http://www.iti.mta.hu/Gyula/TANULMANYOK/Szabo_M.pdf 2006. június 22.

¹⁴⁷ Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai
<http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch09s02.html> 2006. augusztus 10.

¹⁴⁸ Szabó Márton, i.m. 2004, 135-136.

5. Kutatási eredmények – az 1891. évi kisdédóvási törvény tartalom-elemzése

5.1. A tartalomelemzés folyamata

Az elemzés alapanyaga az 1891. évi XV. törvény a kisdédóvásról.

A tartalomelemzés kétlépcsős folyamat:¹⁴⁹

1. lépés: Kategorizálás és kódolás.

Ebben a lépésben a szövegeket, tartalmakat adatokká alakítjuk, azaz olyan kategóriákat állítunk fel, amelybe a szövegek elemei besorolhatók. Ehhez szükségünk van egy olyan szempontrendszerre, amely alapján az elemzési egységeket osztályozzuk. Fontos szabály, hogy a kategóriáknak kölcsönösen ki kell zárniuk egymást, vagyis akkor jó a kategóriarendszer, ha minden elem/egység csak egy kategóriába sorolható be.

2. lépés: Értelmező-magyarázó műveletek

Ebben a lépésben történik a mennyiségi-minőségi következtetések megfogalmazása, az adatok kontextusban való értelmezése.

Világosan látni kell azonban, hogy a két lépés nem válik el élesen egymástól, hiszen a kategóriák felállítása sem nélkülözheti az értelmezést.

A kódolásnak az alábbi kérdésekre kell választ adni:

- Milyen kategóriákon keresztül határozzuk meg a kutatási problémát (vagyis milyen kategóriákat vegyünk fel)?
- Milyen rendszert alkossanak a felvett kategóriák?
- A tartalom milyen egységeit osztályozzuk?

A kategóriák két típusát különböztethetjük meg:

- előre meghatározott kategóriák és
- a vizsgálat során kibontakozó kategóriák.

---

¹⁴⁹ Szabolcs Éva, i.m. 332-334.

A kategóriák egyik esetben sem állnak önmagukban, hanem valamilyen logikai rendszert alkotnak. A dolgozat a kategóriák második típusával operál, azaz a kategóriák a törvény szövege alapján bontakoznak ki a kutatási célokra koncentrálnak.

A kategóriák meghatározása mellett döntést igényel az is, hogy milyen természetű és milyen terjedelmű egységeket kódolunk a kategóriákba. E tekintetben is különböző lehetőségek állnak fenn, mert kódolási (elemzési) egység lehet például fogalom, téma, de akár műfaj is, szövegegységek lehetnek szavak, sorok, mondatok, bekezdések is. Ebben a munkában olyan fogalmak után kutatunk a szövegben, amelyek a kisdedukció, illetőleg a törvény megszületésének céljait láttatják. Az elemzés szövegegységeiként a mondatokat határozzuk meg, amit kijelentéseknek fogunk nevezni. Jogi szövegek esetén a szakaszok, vagy bekezdések is lehetnének az elemzés szövegegységei, azonban a törvény szerkezetének szemrevételezése azt a gondolatot erősítette, hogy a mondat – mint szövegegység – célszerűbb választás. A törvény egyes fejezeteinek címei ugyan megadják a tárgyalt témákat, ugyanakkor egyes kérdéseket a dokumentum több helyen és összefüggésben tárgyal, ezért a kisebb szövegegységek megfigyelése megbízhatóbb megoldásnak tűnt. A mondat szövegegységként való választása minden olyan dokumentum esetében lehetséges és célszerű, ahol a szöveg természetes módon tagolódik mondatokra.

A kutatási folyamattal összefüggő további lényeges információk:

- Az elemzés egy meghatározott dokumentum teljességére irányul, ezért – értelemszerűen – nem volt szükség mintavételi eljárásra.
- Mivel érdeklődésünk középpontjában az áll, hogy a társadalom céljai és kívánalmak miként jelennek meg az óvoda intézményében, figyelmünket elsődlegesen a törvényben megfogalmazott célokra érdemes irányítanunk.
- A cél-kategóriákat a törvény szövege által deklarált célok, feladatok és/vagy kötelezettségek mentén alakítottuk ki, azon belül külön kategóriákat hoztunk létre aszerint, hogy a megfogalmazódó feladat és/vagy kötelezettség mire vonatkozik, illetve milyen összefüggésben jelenik meg.
- A nyílt és a rejtett célok a manifeszt és látens tartalom kódolása alapján határozhatók meg. Manifeszt tartalom kódolásakor a közlések látszó, felszíni tartalmát, látens tartalom kódolásakor pedig a mögöttes jelentést osztályozzuk va-

lamilyen fogalmi keretnek megfelelően.¹⁵⁰ A fogalmi keretet a kialakított kategóriarendszer adta, amelynek segítségével a manifeszt tartalom kódolása történt.¹⁵¹

- A különböző összefüggésekben megjelenő utalások számát a manifeszt tartalomra vonatkozóan összesítettük. Ilyen módon megragadhatóvá vált:
  - egyrészt hogy a törvényalkotók deklaráltak mely feladatoknak és kötelezettségeknek tulajdonítottak különösen jelentőséget,
  - másrészt hogy azok mely dimenziókban fordulnak elő leggyakrabban.
- A rejtett célok és a látens tartalmak megállapításakor a mögöttes jelentésekre kell figyelni, ezért azok kategorizálása kevésbé egyértelmű, mint a nyílt célok és manifeszt tartalmak regisztrálása. Az implicit tartalom esetében ezért nem számszerűsítésre, hanem pontos leírásra törekedtünk. Látens tartalomnak tekintettük az olyan mögöttes jelentéseket, amelyek valójában szándékot, feladatot és/vagy egyéb mondanivalót fejeznek ki, de azok nem nyíltan és közvetlenül, hanem áttételesen, burkolt formában fogalmazódnak meg.
- E szempontrendszerre koncentrálnak figyeltük meg a célok és a tartalmak közötti összefüggéseket arra törekedve, hogy a cél-osztályok végül a nyílt és a rejtett célok dimenziója mentén is láthatóvá váljanak.

5.5. A törvény szerkezete

Az első óvodai törvény 8 fejezetben, 47 §-ban tárgyalja az óvodaügyet érintő intézkedéseket.

- I. fejezet (1-5.§) - A kisdedóvás feladata és az e célra szolgáló intézetek
- II. fejezet (6-10.§) - A kisdedóvodák és gyermek-menedékházak kellékei és munkaköre
- III. fejezet (11-14.§) - A kisdedóvónők és dajkák
- IV. fejezet (15-21.§) - A kisdedóvodák és gyermekmenedékházak felállításának és fenntartásának kötelezettsége

---

¹⁵⁰ Earl Babbie (1996): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Bp. Balassi Kiadó, ELTE Szociológiai Intézet, 344-345.

¹⁵¹ A kódolást először én végeztem, majd két kollégám újrakódolta a szöveget.

- V. fejezet (22-30.§) - A kisdedóvodák és gyermekmenedékházak igazgatása és felügyelete
- VI. fejezet (31-43.§) - A kisdedóvónő-képző intézetek
- VII. fejezet (44-45.§) - Az állami segélyezés
- VIII. fejezet (46-47.§) - Végrehajtási rendelkezések

Látható, hogy a törvény a kisdedóvás egész rendszerének szabályozására tett kísérletet. Rendelkezik a kisdedóvás intézményeiről, a személyi és tárgyi feltételekről, megállapítja az intézmények feladatait, szabályozza az intézetállítás és -fenntartás kérdéseit, intézkedik a felügyeletről, a kisdedóvók képzésének rendszeréről és az állami segélyezés lehetőségéről.

5.3. A célmeghatározás és a közvetített tartalom

A kisdedóvásra vonatkozó konkrét célmeghatározás a szövegben nem szerepel, de a kisdedóvás feladatain keresztül mégis kirajzolódik a deklarált cél: a 3-6 éves korú gyermekek testi, szellemi, erkölcsi fejlődésének elősegítése. Egyértelművé teszi a törvény, hogy (az iskolai értelemben vett) tanításnak a kisdedóvó intézetekben nincs helye. Sorrendben a következő feladatokat jelöli meg:

- ◇ ápolással, gondozással történő óvás,
- ◇ rendre és tisztaságra szoktatás,
- ◇ az ügyesség, az értelem és a kedély korhoz mért fejlesztése.

Megjelöli a törvény a kisdedóvásra szolgáló intézményeket. Különbséget tesz:

- ◇ kisdedóvodák,
- ◇ állandó menedékházak és
- ◇ nyári menedékházak között.

A feladatokat és a szükséges személyzetet az intézménytípusoknak megfelelően differenciáltan határozza meg.

Intézkedik arról, hogy az állam, a községek, az egyes hitfelekezetek, jogi személyek és magánemberek milyen feltételek mellett állíthatnak fel intézeteket. A törvény szerint óvodaállítási kötelezettség terheli a községeket.

Ezt követően rendeli el az óvodáztatás viszonylagos kötelezettségét. A viszonylagosság azt jelenti, hogy minden szülő vagy gyám köteles gyermekét óvodába járatni, ahol óvoda vagy menedékház van, „hacsak nem igazolja, hogy otthon, vagy bárhol állandóan kellő gondozásban és felügyeletben részesül”. Az óvodáztatás kötelezettsége egyben nyílt célnak tekinthető. Ezt részben a mulasztás szankcionálása bizonyítja, részben azok a szakaszok, amelyek az állítás és fenntartás kötelezettségéről, továbbá az igazgatás és felügyelet kérdéseiről rendelkeznek. A törvény e két fejezete (IV., V. fejezet) felfogható (ill. mindenképpen összefüggésbe hozható) az óvodáztatási kötelezettség teljesítésének megvalósításával. A törvény mintegy harmadrésze tehát e cél kivitelezésének szolgálatába állított rendelkezésként értelmezhető.

A kisdédóvodák és gyermek-menedékházak kellékei és munkaköre c. II. törvényi fejezet több szempontból is érdekes. Az első két szakasz azt a benyomást kelti, hogy kellékeken az intézet épülete, környezete, valamint a gyermekszám maximálásához rendelt személyzet értendő. A „kellékek” szabályozásában kétségkívül a gyermekek biztonságát és óvását szolgáló egészségügyi szempontok dominálnak. Nem jelenik meg ugyanakkor az óvás-gondozás a kisdédóvodák, csak az azt követően tárgyalandó nyári gyermekmenedékházak „munkakörében” (feladatai közt)¹⁵².

A kisdédóvodák „és lehetőleg az állandó gyermekmenedékházak” tevékenységét a törvény az alábbiakban állapítja meg:

- ◇ fohászszerű imára,
- ◇ értelmes beszédre és
- ◇ énekre oktatás koronként, tekintettel az értelem fejlesztésére is,
- ◇ korhoz mért testgyakorlattal és játékkal történő foglalkoztatás,
- ◇ ügyességet fokozó kézimunkázás,
- ◇ rendre, tisztaságra és illedelmes magaviseletre szoktatás.

---

¹⁵² A „munkakör” kifejezést ma más értelemben használjuk, mint a törvény szövegezésének idején. A munkakör címszó alatt valójában *tevékenységek, feladatok* jelennek meg, ezért az értelmezés megkönnyítése érdekében a továbbiakban a mai szóhasználatnak megfelelően ezeket alkalmazom.

„A nyári menedékházak célja leginkább a gyermekek gondozása lévén, azok csak a gyermekek ápolására, rendre, tisztaságra, illedelmes magaviseletre szoktatására és játékkal való foglalkoztatására szorítkoznak2 (8.§.2. bek.)

A törvény által megjelölt három feladatból az első helyen említett óvás hiányzik a kisdédóvodák tevékenységének felsorolásából, mintha az óvást-gondozást a kisdédóvodánál alacsonyabb rendűnek tekintett nyári menedékházak tevékenységébe utalná. Ez valójában azért érdekes, mert a törvény egész szövegéből a kisdédóvodának a legszorosabb értelemben vett óvó funkciója rajzolódik ki.

Érdeemes észrevenni azt is, hogy a tevékenységek megjelölésében a fohászszerű imára oktatás első helyen szerepel. A későbbiekben részletesebben meg fogjuk vizsgálni, hogy ennek milyen jelentősége lehet.

További érdekesség ugyanebben a fejezetben, hogy a „munkakörök” leírását követően – más jellegű „kellékként” – megjelenik a magyar nyelv használata. A magyar nyelv tudására és gyakorlására vonatkozó utalások a törvény szövegének visszatérő momentumai. Társadalomtörténeti kontextusba helyezve e tényt, a jelentősége rendkívül figyelemre méltó és összetett.

A törvény a kisdédóvás intézményesülésére különös figyelmet szentel. A kisdédóvó-képző intézetekkel kapcsolatos szabályozási kérdések a 47 szakasz közel egyharmadában jelennek meg.

A törvény szabályozza:

- ◇ az intézetállítási lehetőségét és kritériumait,
- ◇ az intézetbe való bekerülés és a pályára lépés feltételeit,
- ◇ a kötelező tantárgyakat,
- ◇ a tanári személyzetre vonatkozó előírásokat,
- ◇ az elméleti-gyakorlati képzéshez szükséges feltételeket,
- ◇ a felügyeletet és a fegyelmi eljárásokkal kapcsolatos szabályokat,
- ◇ a már működő képzők és a már pályán lévők képesítési-alkalmazási előírásait.

5.4. A tartalomelemzés kategóriái

Az osztályozás alapvázának kialakításakor a nyílt célok - manifeszt tartalmak meghatározásából indultunk ki. Létrehoztunk a nyílt céloknak megfelelő fő kategóriákat, azon belül pedig konkrétabb kategóriákat jelöltünk meg arra koncentrálva, hogy a célok milyen tartalmat hordoznak a szövegben. Nyílt célnak tekintettük a kiseddóvás számára megfogalmazott feladatokat:

1. az óvást,
  2. az erkölcsi fejlődés és
  3. a szellemi fejlődés elősegítését.
- Ugyancsak a nyílt célok közé soroltuk:
4. az óvodáztatás kötelezettségét, valamint
  5. a magyar nyelvbe mint államnyelvbe történő bevezetést.

Lássuk ezután, hogy a megjelölt célok milyen manifeszt tartalmakban fejeződnek ki!

1. Az **óvás kategóriájában** jelennek meg azok a kijelentések, amelyek a gyermekek ápolásával, gondozásával, egészségük megóvásával vannak összefüggésben.
  - 1.1. Konkrétan az óvásra, gondozásra mint feladatra történő utalások
Például: a kiseddóvás feladata a 3-6 éves gyerekeket ápolás és gondozás által a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni.
  - 1.2. Tárgyi környezetre, berendezésre, felszereltségre vonatkozó utalások
Például: elegendő számú tágas, világos, könnyen szellőztethető és kellően felszerelt szobák.
  - 1.3. Személyzetre vonatkozó utalások
Például: a gyermek-menedékházakat erkölcsileg és értelmileg alkalmas dajka vezesse.
  - 1.4. Szervezéssel kapcsolatos utalások
Például: egy kiseddóvónő vagy dajka gondozása alatt 80 gyereknél több nem lehet.
  - 1.5. A felügyelő szervek ezirányú kötelezettségére vonatkozó utalások
Például: a felügyelő bizottságoknak hivatalból tagja a városi tiszti főorvos, a községi vagy körorvos.

- 1.6. A gyerekek gondozását, óvását, testi fejlődését elősegítő ismeretek tanítása az óvóképző intézetekben *Például: egészségtan*
2. **Az erkölcsi fejlődés elősegítésére** vonatkozó utalások
  - 2.1. Az erkölcsi fejlődés elősegítését szolgáló tevékenységek
Például: a gyermekek fohászszerű imára oktatása, illedelmes magaviseletre szoktatás.
  - 2.2. Az óvó személyzet erkölcsös magatartására, valamint annak megsértése esetén a szükséges teendőkre történő utalások
Például: a kisdédóvók erkölcsi kihágás miatt állásukból elmozdíthatók.
  - 2.3. Az erkölcsös magatartást szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben
Például: hit- és erkölcsstan.
3. **A szellemi fejlődés elősegítésére** vonatkozó utalások
  - 3.1. A szellemi fejlődést szolgáló tevékenységek
Például: értelmes beszédre oktatás.
  - 3.2. A gyerekek megfelelő szellemi vezetésének felügyelete
Például: a királyi tanfelügyelők hatásköre a gyermekek szellemi vezetésének felügyeletére is kiterjed.
  - 3.3. A szellemi fejlesztést szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben
Például: neveléstan, természettudományok stb.
4. **Az óvodába járás kötelezettsége**

E cél szolgáltatásban álló tartalomként kódoltuk az óvodaállítási és fenntartási kötelezettségre történő utalásokat is, mert azok nyilvánvalóan az óvodába járás kötelezettségének teljesítését voltak hivatottak elősegíteni.

  - 4.1. A szülők kötelezettségére vonatkozó utalások
Például: minden szülő vagy gyám köteles gyermekét óvodába járatni, kivéve ha igazolni tudja, hogy gyermeke állandóan megfelelő gondozásban és felügyeletben részesül.
  - 4.2. Az óvodaállítás és -fenntartás kötelezettségére vonatkozó utalások

Például: minden város, vármegyei székhelyű község és minden község, melynek egyenes állami adója az évi 15.000 forintot meghaladja, köteles óvodát felállítani és fenntartani.

4.3. A felügyeleti szervek kötelezettségére vonatkozó utalások

Például: felügyelő bizottság örködik azon, hogy a szülők gyermekeiket óvodába járassák, s ez iránt a községi előljárással egyetértésben a szükséges intézkedést megteszi.

5. ***A magyar nyelvbe mint államnyelvbe történő bevezetés***

5.1. Az államnyelvbe való bevezetés megjelenése a gyerekek foglalkoztatásával összefüggésben

Például: a nem magyar anyanyelvű gyerekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelvbe mint államnyelvbe történő bevezetéssel

5.2. A magyar nyelv tudása mint képesítési-alkalmazási feltétel

Például: a már alkalmazásban lévő, magyarul nem tudó kisdédóvók kötelesek a magyar nyelvet három év alatt elsajátítani, és ezt a királyi tanfelügyelő előtt bizonyítani.

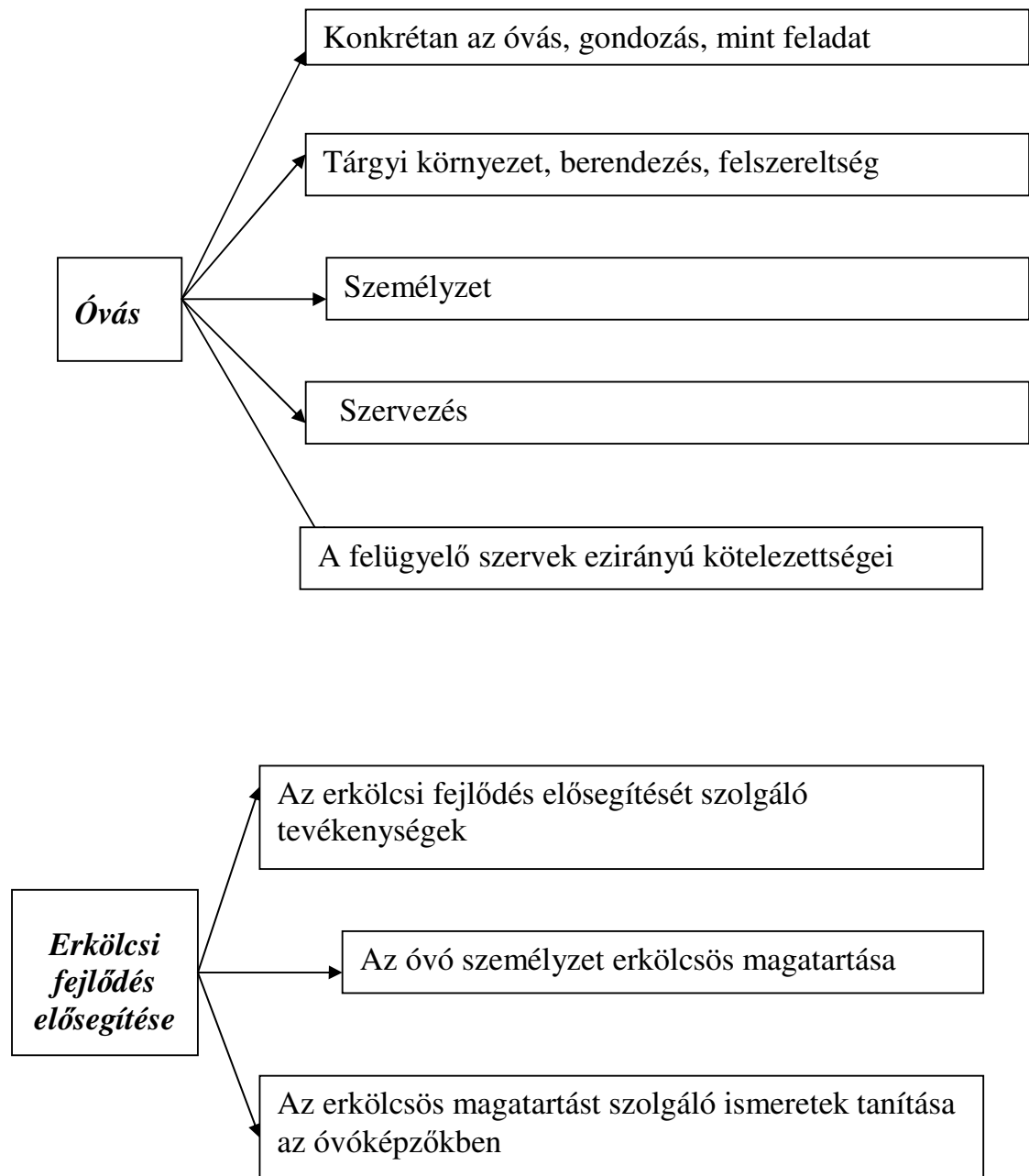
5.3. A magyar nyelv tudásának és használatának ellenőrzése, valamint hiányának szankcionálása

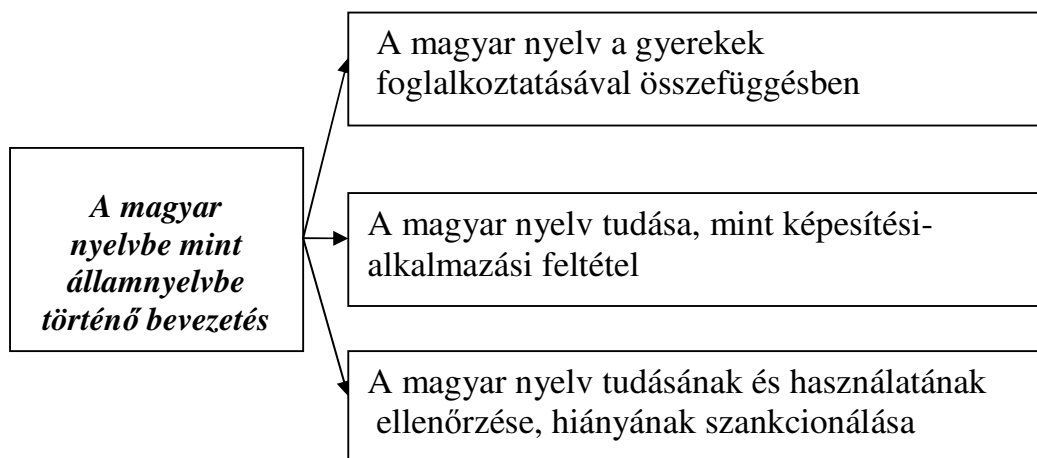
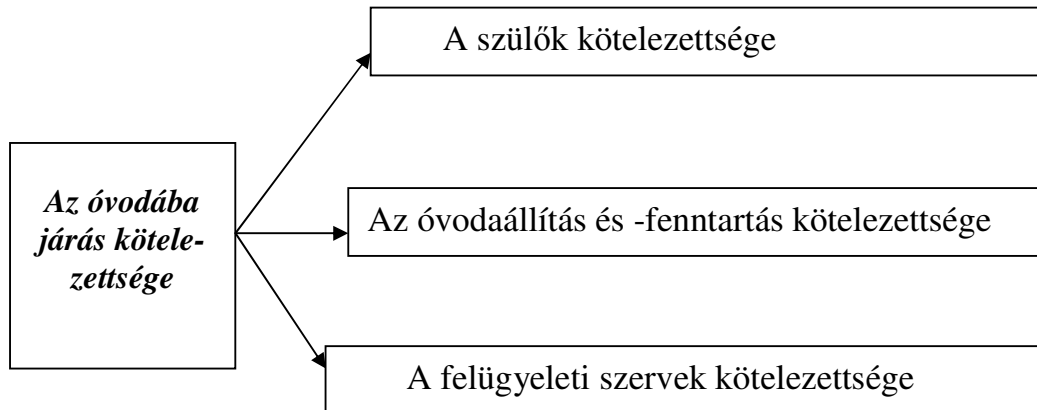
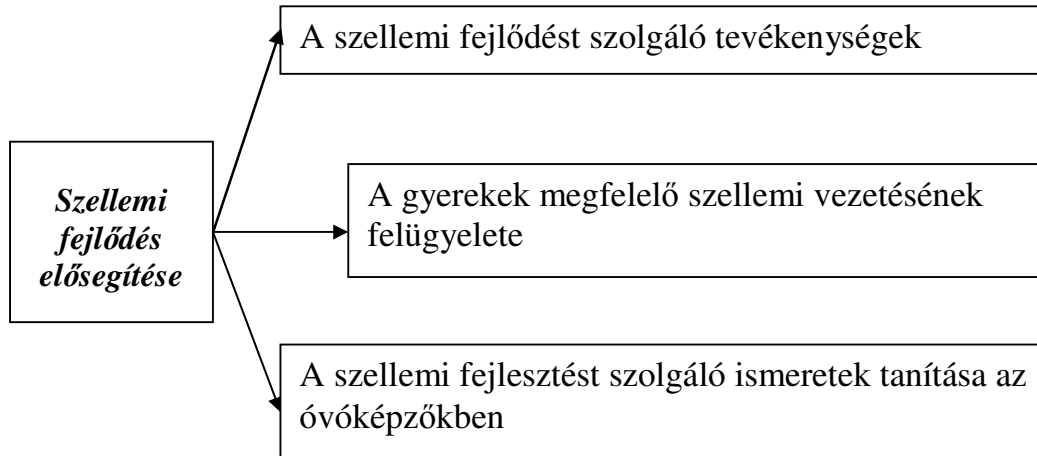
Például: a kisdédóvók képesítő oklevelét a királyi tanfelügyelő csak akkor írja alá, ha a vizsgát tevő a magyar nyelvet szóban és írásban kellően bírja.

A bemutatott kategóriák alapján történt a manifeszt tartalom kódolása. A felállított kategóriarendszerbe be nem sorolható kijelentéseket a kódolók a kódolás során figyelmen kívül hagyták. A különböző összefüggésekben előforduló kijelentések számának összeadásával alakult ki a megfigyelés számszerű eredménye, mely együttesen a kategóriák szemléletesebb megjelenítését követő táblázatban látható.

1. sz. ábra: A tartalomelemzés kategóriáinak szemléltetése

1. sz. táblázat: Célok, tartalmak

A nyílt célok és azok kifejeződése a manifeszt tartalmakban

Célok, tartalmak		Utalások
1.	Óvás	Összesen: 25
1.1.	Konkrétan az óvásra, gondozásra mint feladatra történő utalások	3
1.2.	Tárgyi környezetre, berendezésre, felszereltségre vonatkozó utalások	6
1.3.	Személyzetre vonatkozó utalások.	2
1.4.	Szervezéssel kapcsolatos utalások	5
1.5.	A felügyeleti szervek ezirányú kötelezettségére vonatkozó utalások	7
1.6.	A gyerekek óvását, testi fejlődését elősegítő ismeretek tanítása az óvóképzőkben	2
2.	Az erkölcsi fejlődés elősegítése	Összesen: 10
2.1.	Az erkölcsi fejlődés elősegítését szolgáló tevékenységek	4
2.2.	Az óvó-személyzet erkölcsös magatartására, valamint annak megsértése esetén a szükséges teendőkre történő utalások.	5
2.3.	Az erkölcsös magatartást szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben	1
3.	A szellemi fejlődés elősegítése	Összesen: 10
3.1.	A szellemi fejlődést szolgáló tevékenységek	3
3.2.	A gyerekek megfelelő szellemi vezetésének felügyelete	1
3.3.	A szellemi fejlesztést szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben	6
4.	Az óvodába járás kötelezettsége	Összesen: 13
4.1.	A szülők kötelezettségére vonatkozó utalások	1
4.2.	Az óvodaállítási- és fenntartás kötelezettségére vonatkozó utalások	8
4.3.	A felügyeleti szervek kötelezettségére vonatkozó utalások	4
5.	A magyar nyelvbe mint államnyelvbe történő bevezetés	Összesen: 15
5.1.	Az államnyelvbe való bevezetés megjelenése a gyermekek foglalkoztatásával összefüggésben	2
5.2.	A magyar nyelv tudása, mint képesítési és alkalmazási feltétel	7
5.3.	A magyarnyelv tudásának és használatának ellenőrzése, valamint hiányának szankcionálása	6

A számszerű eredmények két szempontból fontosak igazán. Egyrészt világosan megmutatják, hogy a deklarált célok mennyire dominánsan jelennek meg a törvény szövegében, másrészt előfeltételét képezik a rejtett célok és a látens tartalmak kibontásának.

A nyílt célok és az azok szolgálatába állított manifeszt tartalmak számbavételét követően irányítsuk tehát figyelmünket a **rejtett célokra és a látens tartalmakra!**

Az **óvás** vonatkozásában rejtett cél a mögöttes tartalomra koncentrálna sem bontakozik ki. Hordozza azonban a szöveg azt a látens tartalmat, hogy az óvársra (és az óvodára) a szülői felügyelet hiánya miatt van szükség. Az óvodák nyitva tartásának megállapítása például (korareggeltől estig) ezt sugalmazza. Ugyanez a mögöttes jelentés felismerhető más kontextusban is. A kisdédóvás feladatát például úgy határozza meg a törvény, hogy: „a 3-6 éves gyermekeket egyfelől ápolás, gondozás által a szülők távollétében érhető veszélyektől óvni...” (1.§) Ez a kijelentés burkolt formában azt is tartalmazza, hogy a gyermekek felügyeletét a szülői házban a törvényalkotók nem tekintik megoldottnak. E mögöttes tartalom létezését szinte bizonyítja a szülők számára manifeszt módon megfogalmazott óvodáztatási kötelezettség. Az előzőekben volt már szó az óvodáztatás viszonylagos kötelezettségéről, vagyis arról, hogy csak az a szülő mentesül az óvodába járatás kötelezettsége alól, aki igazolni tudja, hogy gyermeke az egész nap folyamán megfelelő gondozásban és felügyeletben részesül. Ez a törvényi szövegrész tehát megerősíti azt a látens tartalmat, hogy a gyermekek otthon – felügyelet hiányában – számos veszélynek vannak kitéve.

A gyermekek **erkölcsi nevelését** szolgáló manifeszt tartalom mögött egyértelműsíthető a látens tartalom. Ez a keresztény nevelés érvényesítése. Kirajzolódik ugyanakkor az a rejtett cél is, hogy a törvényalkotók a keresztény nevelést inkább világi, mint felekezeti jellegű intézményekben tartanák kívánatosnak.

Ennek alátámasztására álljanak itt az alábbi tények!

- ◇ A törvény lehetővé teszi, de nem ösztönzi az egyes hitfelekezetek számára az óvodák létesítését. Felekezeteken kívüli, községi fenntartású intézmények felállítását szorgalmazza.
- ◇ A rendelkezés szerint az állami és a községi óvodákba a gyerekeket felekezeti különbségek nélkül kell felvenni, továbbá világi óvoda hiányában a felekezeti óvodáknak fel kell venniük a más vallású gyerekeket is.

Mindennek társadalomtörténeti összefüggésben komoly jelentősége van, amire a későbbiekben még visszatérünk.

A gyerekek *szellemi fejlődés*ének elősegítésére vonatkozóan rejtett cél nem állapítható meg. Látens tartalomként megjelenik a gyermekek óvása a túlterheléstől, az értelmüket megterhelő ismeretek közvetítésétől. Azon túl, hogy a törvény egyértelművé teszi: az iskolai értelemben vett tanításnak az óvodában helye nincsen, – minden egyes értelmet fejlesztő tevékenység kapcsán feltűnik a szövegben a „korhoz mért fejlesztés” kifejezés.

A képző intézetek számára kötelezően előírt tantárgyak sorában több olyan tárgy szerepel, amely közvetlenül az óvók, közvetve pedig az óvodás gyerekek szellemi fejlődésének elősegítését célozza. A szövegben a kötelező tantárgyak felsorolása után a következő mondat áll: „Mindezen tantárgyak a kiseddévás céljai által előszabott terjedelemben tanítandók.” (34.§) A „korhoz mért fejlesztés” igényének kielégítésénél több ismeretet tehát megtanítani sem kell a leendő óvók számára. A tantárgyi terjedelmre vonatkozó fenti megkötés azt a gondolatot ébreszti az olvasóban, hogy a törvény alkotói ezzel a szabályozással is az óvásnak igyekeztek érvényt szerezni. Ez esetben úgy, hogy az értelmet megterhelő ismeretektől, illetve azok közvetítésének lehetőségétől igyekeztek az óvodáskorú gyerekeket megóvni.

Az *óvodába járás* kötelezettségének vonatkozásában megjelenő manifeszt tartalom mögött az óvodáztatás minél szélesebb körű megvalósításának gondolata érhető tetten. A szülők számára ugyan viszonylagos kötelezettséget fogalmaz meg a törvény, tetemes terjedelemben foglalkozik az óvodaállítás és -fenntartás, valamint az erre vonatkozó felügyelet kérdéseivel. A minél szélesebb körű óvodáztatás szorgalmazásával összefüggésbe hozható az a már említett rendelkezés is, hogy a gyerekeket a világi és a felekezeti jellegű intézményekbe egyaránt felekezeti különbségtétel nélkül kell felvenni. A törvény látens módon tehát azt sugalmazza, hogy minden lehetséges módon és eszközzel elő kell segíteni a gyerekek óvodába járatását.

Az óvodáztatás szorgalmazásának rejtett célja *az államnyelvbe való bevezetés* céljának manifeszt és látens tartalmain keresztül válik világossá. Az államnyelvbe való bevezetés olyan nyílt célként jelenik meg, amely egy rejtett célt is hordoz látens tartalommal. Az utóbbiakban a magyarosítás mögöttes szándéka egyértelműsíthető.

A kisdedóvásnak szánt feladatok és tevékenységi körök meghatározásánál sehol sem szerepel a gyermekek foglalkoztatási nyelvének kérdése. Mindez a helyét tekintve is elrejtve jelenik meg a 8.§ utolsó mondataként, azt követően, hogy a szöveg óvodába felvehető gyerekek korára utal. A rendelkezés pontosan így szól: „A kisdedóvodákban és gyermek-menedékházakban a nem-magyar anyanyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel.” Nem mondja ki tehát nyíltan a törvény, hogy a gyerekeknek az óvodában magyarul kell beszélniük, hanem úgy fogalmaz, hogy az államnyelvbe való bevezetésről van szó. Ha mindehhez hozzátesszük az óvodába járás kötelezettségének manifeszt és látens tartalmait, akkor azt látjuk, hogy az óvodáztatás rejtetten magyarosító törekvéseket is szolgáltat. Ennek a lényeges összefüggésnek további megvilágítására a következő tartalmi egységben még sort kerítünk.

5.5. A tartalomelemzés eredményének értelmezése

A kisdedóvás számára nyíltan megfogalmazott célok közül az intézmény óvó funkciója jelenik meg dominánsan a törvény szövegében. Kevésbé markánsan domborodik ki, de a számszerű eredményeket tekintve szintén hangsúlyos az erkölcsös magatartás kialakítását szolgáló nevelés és annak összetevői. Ezekhez képest szinte elsikkad az óvodás gyerekek értelmének nevelése. Ez akkor tűnik szembe leginkább, ha figyelmünket a felügyeletre vonatkozó utalások számára irányítjuk. Míg az óvás-gondozás esetében 7, az óvó-személyzet erkölcsös magatartására vonatkozóan pedig 5 olyan utalás fordul elő, amely e célokat tekintve felügyeletet és/vagy szankciókat ír elő, addig a gyerekek megfelelő szellemi fejlesztésével kapcsolatosan mindössze 1 esetben fogalmazódik meg konkrétan a felügyelet szükségessége. Ez úgy is értelmezhető, hogy amit a törvényalkotók fontosabbnak tartottak, annak felügyeletéről jobban és átfogóbban igyekeztek gondoskodni.

Szeretnénk itt újra az emlékezetbe idézni Eötvös 1870-es törvényjavaslatát, amely az óvás és az elemi iskolai oktatásra való előkészítés funkcióját jelölte meg az óvodák számára. Ebből az 1891-es törvényben megmaradt az óvó, de teljesen eltűnt és semmilyen vonatkozásban nem szerepel az iskola-előkészítő funkció. Ugyanakkor a beterjesztett törvényjavaslat indoklásában a miniszter egyik érve éppen az volt, hogy

az óvodában erkölcsileg és értelmileg fejlesztett gyerekek az iskolai tanulás nehézségeivel jobban meg fognak birkózni, amit majd az elemi népiskolák eredményeinek javulásában lehet észrevenni a későbbiekben.¹⁵³ A diskurzuselemzés során meg fogjuk vizsgálni, hogy ez a szempont milyen súllyal jelenik meg a vitában.

A kiseddóvó intézmények óvó-funkciójának dominanciáját a kedvezőtlen gyermekhalálzási arányok is magyarázhatják. Ezt a kérdést is érinti a miniszteri indoklás, de más szerzők írásában is találkozunk a problémával. Ezek mindegyikéből az derül ki, hogy a magas gyermekhalálzási arány érzékenyen érintette az ország népesedési viszonyait.

P. Szathmáry Károly az akkori hivatalos statisztikákra hivatkozva közli az 1881-1885. között élve született és 5 éves kor előtt meghalt gyerekek számát.¹⁵⁴ Az adatok azt tükrözik, hogy az említett évek mindegyikében 38-39% volt az 5 éves kor előtt bekövetkező halálzási arány. A feltüntetett számok természetesen a csecsemőhalandóságot is magukba foglalják, de P. Szathmáry Károly még korábbi statisztikai adatokra hivatkozva arra mutat rá, hogy még a csecsemők halálzási aránya is kedvezőbb volt, mint a 2-6 év közötti gyermekeké. Ezt részben a kellő felügyelet hiányából eredő tragédiákkal (pl. tüzesetek), részben a megfelelő ápolás és orvosi segítség elmaradásával magyarázza. Mindez összecseng azzal a szövegből kiolvasható látens tartalommal, hogy a gyerekek otthoni felügyelete nem kielégítő.

Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy P. Szathmáry Károly miniszteri biztossként írta 1887-ben megjelenő könyvét, és abban oldalakat szánt a népesedési viszonyokkal kapcsolatos problémának. Ez arra utal, hogy a népesedés helyzete már évekkel a törvény megszületése előtt foglalkoztatta nemcsak őt, hanem a kormányzatot is. (Az egészségügy kérdése már Trefort minisztersége idején is hangsúlyos volt. Ezt beszédei, cikkei, az egyetemi klinikák építésének szorgalmazása, és híres jelmondatai „Tudomány, vagyonosság, közegészség”, vagy „Intelligentia, vagyon és egészség, ebben összpontosul az én politikám” is bizonyítják). Ebből kiindulva egy újabb, ám a manifeszt tartalom alapján nehezen kideríthető látens tartalom bontakozik ki. Az óvóvédő funkció előtérbe helyezését magyarázhatjuk úgy, hogy azt valójában a nemzet létszámaért érzett aggodalom indokolta. Mindez a miniszteri expozéban „a nemzeti

---

¹⁵³ Morlin E., i. m. 70.

¹⁵⁴ P. Szathmáry Károly, i. m. 8.

vagyon nagymérvű károsodása”-ként jelent meg.¹⁵⁵ A dolgozat további részében ezt a kérdést is igyekszünk alaposabban körbejárni.

Az erkölcsi fejlődés elősegítéséként megjelölt deklarált cél és a kapcsolódó manifeszt tartalom nem hagy kétséget afelől, hogy a nevelésnek valláserkölcsi alapon kell nyugodnia. Egyrészt ennek tudható be, hogy a fohászszerű ima a gyerekek számára megfogalmazott tevékenységek sorában az első helyen szerepel. Másrészt az lehet a magyarázat erre, hogy a törvény szövegezői figyelembe vették az egyes felekezetek törvénnyel szembeni ellenvetéseit, mert az ellen a felekezetek kifogást emeltek. Igyekeztek tehát megnyugtani a felekezeteket a valláserkölcsi irány megtartásáról, valamint arról, hogy a felekezeti fenntartású óvodák saját vallásuk szerinti imát is oktathatnak gyerekeiknek. A valláserkölcsi alapon álló nevelés egyébként a nyugat-európai fejlődéssel való szinkronitás közvetett bizonyítékának is tekinthető, mert a polgárosodó Nyugat-Európa keresztény erkölcsre épült.

Izgalmasnak ígérkezik a keresztény erkölcsi nevelés vonatkozásában, hogy mivel magyarázható a rejtett cél. Az előzőekben több ténnyel is igyekeztünk alátámasztani, hogy a törvény nem a felekezeti fenntartású, hanem sokkal inkább a világi jellegű intézmények létesítését szorgalmazta. Ez úgy is bizonyítható, hogy megvizsgáljuk: miként alakult a különböző jellegű óvodák állami segélyezése.

- ◇ Állami segélyben a felekezeti fenntartású óvodák sem 1891-ben, sem az azt megelőző években nem részesültek.
- ◇ A törvény születését követő éveket tekintve azt látjuk, hogy 1892-ben 99, 1893-ban pedig 144 óvoda kapott állami támogatást, de azok közül mindkét évben csak egy volt felekezeti jellegű. (Római katolikus fenntartású)
- ◇ A segélyben részesített felekezeti fenntartású óvodák száma a további éveket tekintve is alig változott.¹⁵⁶

A segélyezés szemrevételezése újabb adalék ahhoz az állításhoz, hogy bár a törvényalkotók a keresztény nevelés elkötelezettjei, nem ösztönzik a felekezetek óvoda-fenntartóként való megjelenését. A kérdés az, hogy miként magyarázható mindez, hiszen látszólag egymásnak ellentmondó törekvésekről van szó.

---

¹⁵⁵ Morlin E., i. m. 71.

¹⁵⁶ Vallás- és közoktatásügyi miniszter közoktatásról szóló 1897/98. évi jelentése. 76.

A válaszhoz akkor jutunk közelebb, ha újra a magyar társadalom fejlődésének heterogenitással jellemzett sajátosságából indulunk ki. A heterogenitás egyik vetületét a felekezeti megosztottság képezte, s ez – más összetevőkkel együtt – egyben a nemzet egységesebbé válását is nehezítette. Természetes, hogy a világi jellegű, ún. közös intézményekben a felekezeti különbségek elmosódnak, háttérbe szorulnak. A törvény mélyén megbújó valódi szándék éppen ez lehetett: világi jellegű intézményekben történő egységes keresztény neveléssel a felekezeti megosztottság tompítása, és ezzel a nemzet egységesebbé válásának elősegítése.

Az óvodáztatás minél szélesebb körű megvalósítását szolgáló rendelkezések minden egyes nyílt és rejtett céllal összefüggésbe hozhatók. Ez nem különösebben meglepő, ha arra gondolunk, hogy az óvodáztatást elrendelő és felügyelő intézkedések minden egyéb cél megvalósulásának a feltételét és/vagy a garanciáját képezték. Érdekesek viszont az egyes dimenziókban megjelenő összefüggések és azok tartalma.

Az óvodáztatás széles körű megvalósításának törekvése az eddig kifejtettek alapján szolgálhatta az óvó-funkció kiterjesztését (s így a nemzet létszáma feletti örökösödést), a már tárgyalt rendelkezéseken keresztül a felekezeti megosztottság tompítását és a magyarosító törekvések érvényre jutását. Az utóbbi megállapítás bővebb alátámasztására vizsgáljuk most meg az óvodába járatás, az óvodaállítási és -fenntartás kötelezettsége, valamint a magyarosítás közötti kapcsolatot!

A törvény úgy rendelkezik, hogy az óvodaállítási- és fenntartási kötelezettsége a városokon és a vármegyei székhelyű községeken kívül a kisebb községeket is terheli. A városok és vármegyei székhelyű községek óvoda-fenntartási kötelezettségére a törvény egyetlen utalást tesz. Részletesen foglalkozik ugyanakkor azokkal a községekkel, melyeknek évi egyenes állami adója a 15.000 forintot meghaladja. Ezek a községek tartoznak saját erejükből óvodát (vagy óvodákat) állítani és azokat fenntartani. Erre a célra a törvény még 3%-os pótdadó kivetésének a lehetőségét is biztosítja.

Mivel magyarázható a községekre rótt kötelezettség hangsúlyos megjelenése?

◇ 1888-ban a települések 97,13%-ában még nem volt óvoda.¹⁵⁷

◇ Nem a városokban kellett szorgalmazni elsődlegesen az óvodaállítást, mert az összes óvoda jelentős hányada mindig is a fővárosban és a nagyobb városokban volt.

---

¹⁵⁷ Vág Ottó, i.m. 1991. 20.

◇ A magyar nyelv problémája sem elsősorban a városokban jelentkezett, mert a városiasodás a magyarosodás irányába hatott. A városok hivatali, ügyintézési és társadalmi funkciójának jó része egyre inkább az államnyelvhez kötődött. Az államnyelv súlya mindig nagyobb volt a városi, mint a nem városi környezetben.¹⁵⁸

Világos ezért, hogy a magyarosító törekvések céltáblái a községek lettek, mert azokban élt a nem magyar ajkú lakosság legnagyobb hányada. Nem lehetett a véletlen műve az sem, hogy az 1888-ig létesülő 57 állami óvodát szinte kizárólag nemzetiségi területekre telepítették.

A gyerekek óvodáztatásának (melynek elmulasztása a megfelelő gyermekfelügyelet igazolásának hiányában büntetést vont maga után) és a községek óvodaállítási és -fenntartási kötelezettségének rejtett célja tehát a magyarosítás, a célhoz kapcsolódó látens tartalom pedig konkrétan a nem magyar ajkú lakosság magyarosítása. A tágabb összefüggésekre koncentrálva ez a látens tartalom újra a nemzeti egység gondolatához vezet el bennünket.

Irányítsuk figyelmünket még egy gondolat erejéig az államnyelvbe való bevezetés, illetve a magyarosítás kérdésére. A magyarosítás mögöttes szándékának bizonyítékaira akkor derül fény, ha arra figyelünk, hogy milyen összefüggésekben jelenik meg manifeszt módon a szövegben a magyar nyelv kérdése. A törvény úgy gondoskodik a gyerekek magyar nyelvű foglalkoztatásáról, hogy képesítési, alkalmazási kritériumként előírja (7 utalás), továbbá kontrolláltatja a kisdedóvó személyzet magyar nyelvben való jártasságát, hiánya esetén pedig szankciókat helyez kilátásba (6 utalás). Ezek a rendelkezések gyakorlatilag azt fejezik ki, hogy a magyar nyelv tudása nélkül óvók vagy óvónők óvodában nem alkalmazhatók. Ez a megoldás jelenthette a törvényalkotók számára annak garanciáját, hogy biztosan megtörténik az óvodás gyerekek magyar nyelvbe való bevezetése.

Az alábbiakban megkíséreljük eddigi elemzésünket szemléletessé tenni, majd az egyes dimenziók fő összefüggéseinek megragadásával a törvény tartalomelemzésének a konklúzióit megfogalmazni.

---

¹⁵⁸ Karády Viktor, i.m. 23.

2. sz. ábra: A célok és tartalmak dimenziói

		Célok	
		Nyílt	Rejtett
Tartalmak	Manifeszt	1. Óvás 1.1. Óvás, gondozás mint feladat 1.2. Tárgyi környezet, berendezés, felszereltség 1.3. Személyzetre utalás 1.4. Szervezésre utalás 1.5. A felügyelő szervek kötelezettségei 1.6. A gondozást, óvást elősegítő ismeretek tanítása az óvóképzőkben	-
	Látens	A gyermekek felügyelete a szülői házban nem kielégítő, s ez számos veszély forrása. Az óvodára (óvásra) a szülői felügyelet hiánya miatt van szükség.	A nemzet létszámaért érzett aggodalom.

		Célok	
		Nyílt	Rejtett
Tartalmak	Manifeszt	2. Az erkölcsi fejlődés elősegítése 2.1. Az erkölcsi fejlődést szolgáló tevékenységek 2.2. Az óvó személyzet erkölcsös magatartása és annak megsértése esetén a szükséges intézkedések 2.3. Erkölcsös magatartást szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben	Világi jellegű intézmények felállításának a szorgalmazása.
	Látens	A keresztény nevelés érvényesítése	Világi jellegű intézményekben történő keresztény neveléssel a felekezeti megosztottság tompítása, s ezzel a nemzet egységesebbé válásának elősegítése.

		<i>Célok</i>	
		<i>Nyílt</i>	<i>Rejtett</i>
<i>Tartalmak</i>	<i>Manifeszt</i>	3. A szellemi fejlődés elősegítése 3.1. A szellemi fejlődést szolgáló tevékenységek 3.2. A gyerekek megfelelő szellemi vezetésének felügyelete 3.3. A szellemi fejlesztést szolgáló ismeretek tanítása az óvóképzőkben	-
	<i>Látens</i>	A gyerekek óvása a túlterheléstől, az értelmüket megterhelő ismeretek közvetítésétől	

		<i>Célok</i>	
		<i>Nyílt</i>	<i>Rejtett</i>
<i>Tartalmak</i>	<i>Manifeszt</i>	4. Az óvodába járás kötelezettsége 4.1. A szülők kötelezettsége 4.2. Az óvodaállítás és -fenn-tartás kötelezettsége 4.3. A felügyeleti szervek kötelezettsége	Magyarosítás
	<i>Látens</i>	Az óvodáztatás minél szélesebb körű megvalósításának gondolata. A gyerekek óvodába járatását minden lehetséges módon és eszközzel elő kell segíteni.	A községek óvodaállítási kötelezettségén keresztül a nem magyar ajkú lakosság magyarosítása.

		<i>Célok</i>	
		<i>Nyílt</i>	<i>Rejtett</i>
<i>Tartalmak</i>	<i>Manifeszt</i>	5. A magyar nyelvbe mint államnyelvbe való bevezetés 5.1. Az államnyelvbe való bevezetés a gyerekek foglalkoztatásával 5.2. A magyar nyelv tudása mint képesítési-alkalmazási feltétel 5.3. A magyar nyelv tudásának és használatának ellenőrzése, hiányának szankcionálása	Magyarosítás
	<i>Látens</i>	Magyarosítás	Magyarosítás

A célok és a tartalmak keresztmetszeteiben átláthatóvá válik és együttesen jelenik meg mindaz, amit eddig kifejtettünk. Az egyes dimenziók közül elsősorban a nyílt célokat és a hozzájuk rendelt manifeszt tartalmakat, valamint a rejtett, látens tartalmakat állítjuk érdeklődésünk középpontjába. E két dimenzió kitüntetett figyelemben való részesítése azért indokolt, mert rendkívül lényeges egyfelől, hogy mely célok és tartalmak jelennek meg a törvényben manifeszt módon, másfelől hogy milyen tartalmak bontakoznak ki implicit módon a törvény legmélyén. Leglényegesebb azonban e dimenziók tartalmának az egymáshoz való viszonya, ezért a következőkben ezt tekintjük át.

Látnunk kell először is azt, hogy a rejtett, látens tartalmak csak a társadalomtörténeti kontextus figyelembevételével bonthatók ki. A nyílt célokhoz rendelt manifeszt tartalmak önmagukban keveset árulnak el azokról a kisdedovási törvény megszületésének a mélyén meghúzódó valódi indítékokról, amelyekre az implicit tartalmak világítanak rá. Ha az egyes nyílt célokra tekintünk, s azok manifeszt tartalmát összevetjük a rejtett látens tartalommal, azt tapasztaljuk, hogy azok teljesen egymásra felelnek. A

táblázatos forma szemléletessé teszi, hogy a rejtett látens tartalom két esetben mintegy kibontakozik a másik három dimenzió „összeolvasásával”. (Erkölcsei fejlődés elősegítése, óvodáztatás.)

A rejtett látens tartalmakat egymás mellé helyezve az alábbi sort kapjuk:

- ◇ a nemzet létszáma miatti aggodalom,
- ◇ világi jellegű intézményekben történő egységes keresztény neveléssel a felekezeti megosztottság tompítása (s ezzel a nemzet egységesebbé válásának elősegítése),
- ◇ a községek óvodáztatási kötelezettségén keresztül a nem-magyar ajkú lakosság magyarosítása,
- ◇ magyarosítás.

Ha ezeket a tartalmakat egymásra is vetítjük, akkor *az a következtetés adódik, hogy a kisdedovási törvénnyel a törvény megalkotói valójában a magyar társadalom építését, a nemzeti egység megteremtését kívánták elősegíteni.* E konklúzió tükrében még inkább érthetővé válik az óvó funkcionak az a dominanciája, amely a manifeszt tartalmak kvantitatív eredményében is megmutatkozott. Érthetőbbé válik a szellemi fejlesztés háttérbe szorulása is. Egyszerűen nem az volt a fontos akkor, hogy a gyerekek okosodjanak, hanem hogy sokan legyenek és magyarosodjanak.

Ha magyarosításról van szó, akkor jellemzően annak erőszakos jellegére asszociálunk. Szükséges ezért azt a distinkciót megtennünk, hogy az erőszakos jelleg a szöveg elemzése alapján nem egyértelműsíthető. Ugyan rejtett célként és látens tartalomként is jelen van a törvényben a magyarosító szándék, mégsem lehet azt állítani, hogy az erőszakos formában jelenne meg.

Több ízben utaltunk már arra, hogy Magyarország nemzetiségi és felekezeti heterogenitása súlyos teherként nehezedett a kormányzat vállára. Eötvös József már emlegetett nemzetiségi törvénye a polgári nacionalizmus liberális felfogásán alapult. Tény azonban, hogy e felfogással szemben megjelent és az 1880-as évektől egyre erőteljesebbé vált az idegenellenességet hirdető nacionalizmus.¹⁵⁹ Nem lenne szerencsés figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ugyanezen időben az országban élesedni kezdett a

---

¹⁵⁹ Az idegenellenesség első komoly megnyilvánulásaként tarthatjuk számon a tisztaeszlári vérvádpert, melyet akkor sikerült a jog eszközeivel tisztázni, s ezzel az antiszemita uszítást megfékezni, járvánnyá terebélyesedését megakadályozni.

nemzetiségi küzdelem, és „románok, horvátok, szerbek, szlovákok harcolnak nemzeti jogaikért, nyelvükért, kultúrájukért, függetlenségükért szinte ugyanazokkal az eszközökkel, mint amilyenekkel mi magyarok küzdöttünk 1848 és 1867 előtt.”¹⁶⁰

Ilyen körülmények között *nem lehet kétséges, hogy a nemzeti egység illetve az azért való aggodalom élenként foglalkoztatta a kormányzatot.* Nyilvánvaló, hogy igyekeztek is megoldásokat keresni a problémára. *A tartalomelemzés alapján azt mondhatjuk, hogy a kisdédóvási törvény is e probléma kezelésének lehetőségeként fogant. Az abban megjelenő magyarosító törekvés a többi mély látens tartalommal együtt azt valószínűsíti, hogy az a társadalom építését, a nemzet egységesítését szolgálta.* A következőkben többek között azt is megvizsgáljuk majd, hogy a törvény képviselőházi vitája alátámasztja-e ezt a következtetést.

---

¹⁶⁰ Nemeskürthy István (1987): A köszívű ember unokái Magvető Könyvkiadó, Bp. 117. p.

6. Kutatási eredmények – a képviselőházi vita diskurzuselemzése

A kisdédóvási törvény képviselőházi vitája 1891. január 19-30. között folyt a képviselőházban. Maga az általános vita öt napon át zajlott, a részletes vita további két teljes napot és még két töredéknapot vett igénybe. Az elemzés elsősorban a képviselőház általános vitájának folyamára összpontosít, abból a megfontolásból kiindulva, hogy – bármilyen törvénytervezetről legyen is szó – jellemzően az általános vitában kerülnek terítékre a javaslatokkal kapcsolatos elvi-koncepcionális kérdések és álláspontok. A szöveg áttanulmányozása ezt az elgondolást részben megerősítette, részben viszont árnyalta azzal, hogy a részletes vita első része az általános vita folyamán felmerült egyes témák egyenes folytatásaként jelenik meg. Erre az elemzés során utalni fogunk.

6.1. Az elemzés szempontrendszere

Az interpretációs metodológiák szerint nem létezik egyetlen autentikus jelentés, minden vizsgálati tárgy multidimenzionális és a jelentések is mindig processzuálisan és dialógusban állnak elő.¹⁶¹ Saját elemzésünkről is ebben a keretben gondolkodunk.

A képviselőházi vitát az oktatáspolitikai döntések formálódásának terepeként szemléljük, ezért az elemzés szempontrendszerének felállításában elsődlegesen a szociológiai/politikatudományi megközelítések által kínált diskurzuselemzések szempontjait vesszük számításba az alábbi megfontolások figyelembevételével:

- A politikai diskurzus egyének, érdekcsoportok, intézmények olyan interakcióira utal, amelyeken keresztül problémás helyzetek politikai problémává konvertálhatók, témák napirenden tarthatók, döntések születhetnek.¹⁶²
- A politikai diskurzuselemzésben a diskurzus az interperszonális társalgás mellett az intézményeken, csoportokon keresztül létrejövő és megvalósuló társas (társadalmi) dialógust jelenti. Ebben az összefüggésben a diskurzus olyan „beszéd”, amelyben a „beszélők” ellentétes érdekeket képviselő csoportok, intézmények szószólói.¹⁶³

---

¹⁶¹ Szabó Márton <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch09s02.html> 2006. 10. 25.

¹⁶² Rein, 1986, idézi: Donati, im. 139.

¹⁶³ Donati, P. R. i.m. 138.

- A nyilvános politikai diskurzusban az egyik megszólaló tettei a többi hang megnyilvánulásaira irányulnak: reagálnak, kivetítenek, átalakítanak, elővételezik a másik beszélő diskurzusát.¹⁶⁴
- Nyilvános diskurzus elemzésében Csigó szerint alapvetően kétféle módon járhatunk el:¹⁶⁵
  - Az egyik eljárás esetében a hagyományos tudásszociológiára építünk, ez esetben előre feltételezzük egy szociológiai kategória (ideológiák, érdekek, értékek, intézményes pozíciók stb.) létezését, és annak jelei után kutatunk a szövegben, amelyet így egy mögöttes valóság dokumentumaként kezelünk. Ennek az eljárásnak a célja az elemzett szöveg kauzális magyarázata.
  - A másik eljárás nem jelöli ki azt a szociológiai kategóriát, amely a diskurzust elsődlegesen meghatározza, hanem a diskurzus struktúrájának leírásával a diszkurzív mező struktúrájának feltárását célozza.

A dolgozat kérdéseinek megválaszolásához abban az értelemben az első eljárás tűnik megfelelőbbnek, hogy a tartalomelemzés alapján megfogalmazott következtetések további oksági magyarázatát keressük. Ugyanakkor nem a mögöttes valóság formálisan megragadható nyelvi szabályszerűségeit, „objektív jeleit” keressük a szövegben. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy az elemzés eredményei megerősítik-e a következtetéseket, a rejtett célok megjelennek-e (és milyen súllyal) a parlamenti vitában, milyen érvek tárnak fel, azok hogyan erősítik/gyengítik egymást, a szereplőket milyen érdekek vezérlik. Nem tűzzük ki célul a diskurzus struktúrájának feltárását, ugyanakkor célszerűnek látszik az elemzésben a politikatudomány által kínált strukturális elemzés szempontjainak számbavétele is.¹⁶⁶ Ezt a kvalitatív megközelítések flexibilitása megengedi, továbbá megítélésünk szerint – mivel minden diskurzus egyedi mintázatként fogható fel – a hangsúly azon van, hogy miként lehet az egyedi mintázatok tanulmányozásához leginkább illeszkedő szempontrendszer kialakítani.

¹⁶⁴ Mehan, 1990, idézi: Donati, i.m.

¹⁶⁵ Csigó Péter, i.m.

¹⁶⁶ I.m. Csigó szerint a diszkurzív mező struktúrájának feltárása a diskurzusban megjelenő alternatív tudásformákat jeleníti meg olyan módon, hogy azok 1. milyen kijelentésekből és tematikus kijelentéscsoportokból állnak, 2. milyen kimondatlan előfeltevéseket hordoznak, 3. mely szereplők termelik és érvényesítik őket, 4. milyen stratégiák segítségével.

A kutatás célját és az iménti megfontolásokat figyelembe véve a kisdedovásról szóló 1891. évi törvény képviselőházi vitájának diskurzuselemzése az alábbi szempontok mentén történik:

- *A vita szereplői (Kik vesznek részt a vitában?)*
- *A vitában felmerülő témák (Miről szól a vita?)* Milyen témák regisztrálhatók és milyen kontextusokban jelennek meg? Mennyire hangsúlyosak a tartalomelemzéssel feltárt rejtett célok, tehát milyen súllyal és miként jelenik meg a vitában:
  - *a nemzet létszámaért érzett aggodalom,*
  - *a felekezeti megosztottság tompítása és*
  - *a magyarosítás.*
- *Az álláspontok erősítésének/gyengítésének technikái,* az érdekek megjelenítése. (*Hogyan* történik egymás álláspontjainak erősítése/gyengítése?)

A diskurzuselemzéshez is szükség van az **elemzési egységek** meghatározására. Jelen esetben célszerűnek tűnik a szöveg természetes strukturális egységeiből kiindulva elemzési egységekként a hozzászólást és a megnyilatkozást megjelölni.

- **Hozzászólás:** a vita folyamán egy szereplőnek egy alkalommal történő összes megnyilvánulása (azzal a megkötéssel, hogy – bár a diskurzus hangulatát érzékeltetendő utalni fogunk rájuk – nem tekintjük érdemi hozzászólásnak az elemzés során a jegyzőkönyv által rögzített bekiabálásokat). A kisdedovási törvény általános vitájához 24-en szóltak hozzá. 5 fő két ízben kért szót, így összesen 29 érdemi hozzászólásra került sor.
- **Megnyilatkozás:** a hozzászólásokat alkotó szövegszekvenciák, melyeket tartalmi alapon különítünk el. Ennek az elemzési egységnek a segítségével a vitában felmerülő összes téma áttekinthetővé válik.

A vita feldolgozásának folyamán a témák elemzése szempontjából szükségesnek látszott a kor nyelvezetét jellemző terjengős szöveg tartalmi összefoglalása. Gyakran a vita szövegének szó szerinti idézése tűnt indokoltnak. Az idézett gondolatok elkülönítésére dolgozatban a *Comic Sans MS* kurzív betűtípust fogjuk használni annak érdekében, hogy egyszerűen nyomon követhető legyen, mely gondolatok származnak a vitából.

6. 2. A vita szereplői és vitaszerepei

Az általános vita szereplőinek bemutatásához a vita szövegén kívül az 1887-1892. évi országgyűlésről készített almanach egyes adatait¹⁶⁷ használjuk. A szereplők a hozzászólások sorrendjében:

- 1) Hagara Viktor (Ugocsamegye, Nagy-Szöllős kerület, hazai és külföldi jogi tanulmányok, a szabadelvű párt tagja, a közoktatásügyi bizottság előadója, a javaslat előterjesztője)
- 2) Gróf Csáky Albin (Vallás- és közoktatásügyi miniszter, a főrendiház második alelnöke, a javaslat miniszteri előterjesztője)
- 3) Zay Adolf (Brassó képviselője, jogász, mérsékelt ellenzéki, a szász néppárt híveként vett részt a politikai életben)
- 4) Lesskó István (Sáros megye, teológiai pálya, a mérsékelt ellenzékhez tartozik)
- 5) Filtsch József (Brassó megye, jogi tanulmányok, az 1880-as évek elején három év amerikai tartózkodás, hazatérve a szász néppárt híve, 1888-tól képviselő)
- 6) Czirer Ákos (Baranyamegye, Sásd kerület, jogi pálya, függetlenségi programmal választották meg, a véderő-bizottság tagja, számos jogi tanulmány szerzője)
- 7) Báró Salmen Jenő (Szebenmegye, Nagy-Disznód szász választókerület képviselője, jogi tanulmányok, pénzügyi pálya)
- 8) Kovács Albert (Tordamegye, Marosvásárhely, teológiai és teológiai tanári pálya, a mérsékelt ellenzékhez tartozik, a közoktatási bizottság tagja)
- 9) Mocsáry Lajos (Krassó-Szörégy megye, alispán, szerepe volt a Függetlenségi Párt megalapításában, a 19. századi függetlenségi politika kiemelkedő alakja, több ízben képviselő, majd 1888-ban a román nemzeti párt segítségével nyert mandátumot)

---

¹⁶⁷ Sturm Albert (szerk.): Új országgyűlési almanach Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól Budapest, 1888. http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al887_92/index.htm 2006. 08.10. Az Almanach adatai nem egységesek, életrajzi adatokat egyenetlenül tartalmaz, az adatok többnyire a szereplők által képviselt megyék/kerületek és a párthovatartozás megjelenítését segítette. A földrajzi- és tulajdonnevek helyesírása az almanachot követi.

- 10) Törs Kálmán (Szentes város képviselője, jogi tanulmányok, majd irodalmi pálya, a függetlenségi párt programját vallotta, a közlekedési bizottság tagja)
- 11) Schuster József (szász képviselő, Nagy-Küküllő megye, Medgyes kerület, németországi teológiai és bölcsészeti tanulmányok, majd tanár, a szász nemzeti párt programjával választották meg)
- 12) Gróf Károlyi Sándor (Sopronmegye, Eszterháza kerület, katonai, majd gazdasági pálya, mérsékelt ellenzéki programmal választották meg, a közlekedési bizottság tagja)
- 13) Roszival István (Nógrádmegye, Szécsény kerület, teológiai pálya, a szabadelvű párt híve, a közoktatásügyi bizottság tagja)
- 14) Beöthy Ákos (Veszprémmegye, Somlyó-Vásárhely kerület, jogi pálya, mérsékelt ellenzéki, a nemzeti párt egyik vezetője, sokat utazott, néhány tudományos mű angolról magyarra fordítása is kötődik a nevéhez)
- 15) Madarász Imre (Jász-Nagykun-Szolnok megye képviselője, Karcag kerület, teológiai pálya, pótválasztás útján, függetlenségi párti program alapján jutott be, 16 éve óvodai tanfelügyelő)
- 16) Hock János (Somogy megye, Szil kerület, református lelkész és gimnáziumi hittanár, a szabadelvű párt programjával választották meg, a könyvtári bizottság tagja)
- 17) Spóner Andor (Szepes megye, Szepes-Szombat kerület, jogi tanulmányok, köztisztviselői pálya, irodalmi tevékenység keretében fordítás, szabadelvű párti képviselő)
- 18) Berzeviczy Albert (Szepes megye, Lőcse kerület, jogi pálya és tanári tevékenység, majd szabadelvű párti képviselő, államtitkár, később /1903 nov.-1905 jún./ kultuszminiszter)
- 19) Fenyvessy Ferenc (Veszprémmegye, Ugod kerület, jogi pálya, írói tevékenység, mérsékelt ellenzéki, a könyvtári bizottság tagja)
- 20) Schvarcz Gyula (Moson megye, Zurány kerület, tudományos pálya, az akadémia rendes tagja, szabadelvű párti képviselő, a közoktatási bizottság tagja)
- 21) Zay Adolf (*másodszori hozzászólás*)
- 22) Gróf Csáky Albin (*másodszori hozzászólás*)

- 23) Madarász József (Fehérmegye, Sárkersztúr kerület, tagja volt az 1848. évi országgyűlésnek, a függetlenségi párt egyik vezéralakja)
- 24) Dégen Gusztáv (Sopronmegye, Nagy-Marton kerület, jogakadémia tanára, jogi tanulmányok szerzője, szabadelvű párti programmal választották meg, tagja a függő államadósságokat ellenőrző bizottságnak)
- 25) Herman Ottó (Szeged város II. kerületének képviselője, természettudományos gyakorlati, írói és népszerűsítő tevékenység, függetlenségi párti képviselő)
- 26) B. Salmen Jenő *(másodszori hozzászólás)*
- 27) Fenyvessy Ferenc *(másodszori hozzászólás)*
- 28) György Endre (Bereg megye, Munkács kerület, jogi tanulmányok, több tanulmányút Európa országaiba, 1876-tól a tudományos akadémia levelező tagja, vasúti szakemberként is érdemeket szerzett, több önálló műve jelent meg)
- 29) Hagara Viktor *(másodszori hozzászólás)*

A lista alapján szembetűnő, hogy a vitában az ellenzéki képviselők aktívabbak voltak: a szabadelvű párti képviselők közül kevesebben szóltak hozzá a javaslatához, mint az ellenzéki pártok képviselői közül. Figyelemreméltó összefüggésre bukkanunk, ha a szereplőket a javaslat támogatásának/elutasításának dimenziójában szemléljük:

2. sz. táblázat: A javaslat támogatói és ellenzői

A javaslat támogatói		A javaslat ellenzői
Kormánypártiak	Ellenzékiek	
1) Hagara Viktor	1) Lesskó István	1) Zay Adolf
2) Gr. Csáky Albin	2) Czirer Ákos	2) Filtsch József
3) Roszival István	3) Kovács Albert	3) B. Salmen Jenő
4) Hock János	4) Törs Kálmán	4) Mocsáry Lajos
5) Spóner Andor	5) Gr. Károlyi Sándor	5) Schuster József
6) Berzeviczy Albert	6) Beöthy Ákos	
7) Schvarcz Gyula	7) Madarász Imre	
8) Dégen Gusztáv	8) Fenyvessy Ferenc	
9) György Endre*	9) Madarász József	
	10) Herman Ottó	

* György Endre pártállását illetően nem találtam adatot. Nem biztos, hogy szabadelvű párti volt, de hozzászólása sokkal inkább a liberális, mint a konzervatív gondolkodást valószínűsíti, ezért soroltam a kormánypártiak közé.

Jól látható, hogy az ellenzéki képviselők nagy részét a támogatók között találjuk. A javaslat ellenzői kivétel nélkül nemzetiségi képviselők, négyen szászok, egy a román nemzetiség képviselője. A támogatásnak-elutasításnak ez a képe különösen indokoltta teszi, hogy a parlamenti vita szereplőiről ne csak lajstromot készítsünk, hanem a politikai vitaszerepek alakulását is megvizsgáljuk.

A vitaszerepek elemzési lehetőségének kibontásához Szabó Márton munkájára¹⁶⁸ támaszkodunk. A hivatkozott mű a vitaszerepek elemzéséhez az alábbi kiindulópontokat kínálja:

- A politikai vitaszerepek az egyetértés/vitatkozás és az elfogadás/elutasítás dimenzióiban helyezhetők el. A vitázó saját helyét és álláspontját ezekhez a szerepekhez viszonyítva jelöli ki.
- A politikai vitákban négy alapszerepet tematizálnak: az *idegen*, az *ellenség*, az *ellenfél* és a *szövetséges* szerepét.
- A politikai idegen az adott politikai közösségen kívüli, attól távoli személy, aki helyzete vagy döntése következtében nem tagja a politikai közösségnek.
- A parlamenti demokráciákban a legfontosabb szerepek az ellenfél és szövetséges, illetve – mivel egymással versengő felek küzdelme folyik – ún. határproblémaként jelenik meg, hogy a vitában a másikat ellenfélként vagy ellenségként tételezik-e.
- A politikai ellenség a retorikával konstruálódik, melynek célja, hogy bizonyos személyekkel ne kelljen, és ne lehessen politikai vitát folytatni. „Ezért az ellenségtematizáció nem politikai vita, hanem minősítés és címkézés; beszélnek ugyan hozzá és róla, de nem vitát folytatnak vele, hanem kinyilvánítják a kibékíthetetlen ideológiai és politikai ellentéteket, a másik normalitáson és morálon kívüliségét, veszélyességét, destruktív természetét. Az aktorok az ellenségtematizációk révén „mondják meg”, hogy kiket tartanak az általuk akceptált politikai rendszer illegitim résztvevőinek, ezért nem vitáznak, hanem ezen a módon a „vitaképes” szereplők és személyek körét igyekeznek kijelölni.”
- Aki nem ellenség, az vagy ellenfél, vagy szövetséges, esetleg idegen, illetve hol ez, hol az. A politikát együtt, vagyis egymással és egymás ellenében alakító világában a politikai szerepeket a résztvevők kölcsönösen jelölik ki egymás számára. A

¹⁶⁸ Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai
www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch10s01.html

modern politikában a szereplők szabadon mozognak az ellenfél és szövetséges szerepekben, azok nem állandóak, vagy rögzítettek.

A politikai vitaszerepek alakulása

A vitaszerepek szempontjából történő elemzés azt mutatja, hogy azok a vita folyamán kifejezetten sajátosan alakultak. Nem azt a hagyományos és általában megszokott képletet találjuk, amelyben az ellenfélszerep az ellenzéki képviselőké, hanem bonyolultabb szerepkonstrukciókat. A politikai idegen szerepe nem jelenik meg. A javaslatot támogató ellenzékiek nem a politikai ellenfél, sokkal inkább a politikai szövetséges szerepében tűnnek fel, ugyanakkor sűrűn hangot adnak ellenzéki mivoltuknak. Lásunk erre néhány példát!

„Örömömrre szolgál, hogy végre egyszer, képviselőségemnek tizedik évében a t. közoktatásügyi kormánnyal a fenforgó kérdésre nézve egyező véleményen lehetek, mert ebben a szerencsében még eddig nem sikerült részesülnöm.(...) A t. miniszter úr végre egy hasznos és - nem kételkedem benne - közelismerésben részesülő ténnyel lépett a képviselőház elé, és nem olyan különöségekkkel, mint a német nyelvi és az elkeresztelési rendelet, a görög nyelv eltörlése, az egyetemi leckepez és talán még egyéb mások is.” (Kovács Albert)

„Mint ellenzéki ember nem is kívánhatnék egyebet, minthogy szigorú kritika illesse az előterjesztéseket. (...) De nem voltam elkészülve arra, hogy itt olyan felszólalások lesznek, melyek bár mesterileg alkalmazott óvatossággal, a javaslatot alapeszméjében és céljában támadják meg, és egyenesen oda tendálnak, hogy az törvényt ne válhassék.” (Törs Kálmán)

„Azt hiszem, a javaslat intenciói helyesek, különösen a nemzetiségi kérdésben, vagy helyesebben mondva: a magyar nyelv kérdésében a mostani helyzettel szemben előrehaladást, javítást céloz.” (Gr. Károlyi Sándor)

„Én ezt a törvényjavaslatot elfogadom. Mint ellenzéki ember fogadom el a kormány által benyújtott törvényjavaslatot. Nekem ugyanis, t. ház, az ellenzék feladatairól és hivatásáról az a nézetem, melyet egy nagyon kitűnő államférfiú - gondolom Fox - azzal fejezett ki, hogy az ellenzék nem proponál semmit, de opponál mindenben.(...) Azon vagyok, hogy az ellenzék lehetőleg opponáljon. De azt is hallottam, hogy e felfogás nem felel meg egészen a mi viszonyainknak, és hogy végre az a folytonos opponálás elveszti értékét, egyhangú lesz, és ennek következtében elhatároztam, hogy néha-néha egy-egy törvényjavaslatot elfoga-

dok, természetesen, hogy később aztán ellenzékiiségemnek annál nagyobb súlya legyen. Elfogadom tehát ezt a törvényjavaslatot, mert az taliter qualiter nézeteimnek megfelel. De úgy látom, hogy e javaslatra nézve az országos pártok közt is meglehetősen egyetértés uralkodik, úgy hogy eszembe jut az: „Wo alles liebt, wie könnte nur ich allein lassen?“ (Beöthy Ákos)

„A ki tagja voltam az 1848-49-i törvényhozásnak és midőn 1848 augusztus havában az elemi iskolákról szóló törvényjavaslat tárgyalásában részt vettem és tudom, hogy az akkori képviselőház kimondta azt, hogy az ország elemi oktatásának alapjává a kisdedóvodákat tekinti. Tudom, hogyha hazánk szabadságharca szerencsésen fejeződik be, akkor nemsokára nemcsak az elemi oktatás, hanem a kisdedóvás is törvényileg biztosított volna: lehetetlen, hogy néhány szóval ne üdvözöljem magát az eszmét és a kormánynak azt a tényét, hogy törvényjavaslatot terjesztett be a kisdedóvásnak a törvény általi elintézésére nézve.” (Madarász József)

Az idézett szövegrészek néhány különlegességre is rávilágítanak. Törs Kálmán ellenzéki képviselő pl. egyenesen a védelmébe veszi a kormány előterjesztését. A Beöthy Ákostól idézett részlet azt (is) láttatja, hogy a humor milyen kiváló szerepet tölt be a retorikában. Madarász József személye és mondandója attól különleges, hogy ő már az 1848/49. évi országgyűlésnek is tagja volt, így személyes tapasztalata van az akkori törekvésekről.

Az, hogy a támogató ellenzékiek szövetséges szerepe egyértelműen rekonstruálható, nem jelenti azt, hogy a javaslat részleteiben is teljes egyetértésben lennének a kormánnyal és pártjával. A későbbiek folyamán látni fogjuk, hogy az ellenzékhez tartozó támogatók bizonyos kérdésekben más véleményen vannak (vagy egyes rendelkezéseket másként tartanak kivitelezhetőnek), mint a kormánypártiak. Valójában egy olyan kérdés van, amelyben teljes az egyetértés közöttük: ez a magyar nyelv ügye, amely a magyar nemzetről való gondolkodás alapját jelenti. Ez az az alapvető és lényeges kérdés, ami miatt az ellenzék többsége vállalja a politikai szövetséges szerepét, és ami miatt hajlandó lemondani arról, hogy egyéb részletkérdésekben – bár nem mindennel ért egyet – komoly vitát generáljon.

A javaslatot elfogadni nem tudó ellenzéki (nemzetiségi) képviselők a vita kezdetén politikai ellenfélként tűnnek föl, annak folyamán azonban politikai ellenséggé konstruálódnak. Az ellenségtematizációban többen vesznek részt. Czirer Ákos például

mindjárt az első vitanapon így reflektál Filtsch József szász nemzetiségi képviselő mondandójára:

„(...) épen az ő beszéde a legcsattanósabb bizonyítékot szolgáltatja arra, hogy erre a törvényjavaslatra és annak a magyar állam nyelvét terjesztő intézkedéseire valósággal égető szükség van. Mert nem mondom, hogy beszédéből arra lehet következtetni, de úgy látszik, hogy lehetnek, hogy vannak még a haza keblén táplálkozó honfitársaink közt sokan, a kik nem bírnak kellő érzéssel a magyar állam-eszme és annak szükségletei iránt.”

Érdeemes figyelni az idézett szövegben arra, hogy mi a célja a feltételes és a kijelentő mód egymás mellé állításának. Ez a megoldás a lehetőségből villámcsapásra valóságot konstruál: már nem csak feltételezi, hogy **lehetnek**, hanem állítja, hogy **vannak** olyan honfitársak, akik érzéketlenek az állameszme iránt. S hiába kezdődik így a mondat: „*mert nem mondom, hogy beszédéből arra lehet következtetni*”, - egyértelművé teszi, hogy ezt a következtetést Filtsch József beszéde idézte elő. Az ellenségtematizáció lendületét fokozzák a vita során a megerősítő és a leértékelő bekiabálások (úgy van, igaz, élénk helyeslés, általános zajos helyeslés stb., illetve ellenmondások, nyugtalanság, mozgás), melyek különösen gyakoriak a magyar nyelv kérdésével és a felekezetekkel kapcsolatos szövegrészeknél. Helyeslő, megerősítő bekiabálások főleg a magyar állameszme koncepcióját támogató, azt szorgalmazó hozzászólások, ellenmondó és leértékelő bekiabálások pedig a fenti kérdéseket más megvilágításba helyező megnyilatkozások kapcsán fordulnak elő. Az ellenségtematizáció jelentős aktoraként Csáky Albint nevezhetjük meg, mert a folyamat akkor éri el a csúcspontját, amikor a miniszter a vita 4. napján a magyar nyelv terjesztésével és a nemzetiségekkel összefüggésben kijelenti (és név szerint említi is), hogy kikkel nem kíván vitatkozni. A kibékíthetetlen ideológiai és politikai ellentét kinyilvánítását, a róluk, de nem velük beszélés példáját idézzük:

„Elsősorban kijelentem, hogy Filtsch és Mocsáry urakkal nem fogok vitatkozni. Oly képviselő urakkal, kik a magyar államhoz való ragaszkodásukat azzal bizonyítják, hogy a magyar nyelvnek bármily mértékben való terjesztését perhorreskálják,¹⁶⁹ oly képviselő urakkal, kik a magyar nyelv művelésének, használatának és terjesztésének szabadságát egyes egyedül az országban lévő nem-

¹⁶⁹ perhorreszkál = megijed, valami iránt borzalommal viseltetik; jogi értelemben valamely pernél vagy ügyletnél bizonyos személyt bíról el nem fogad.

zetiségek számára akarják fenntartani, de ezt a jogot megtagadják egyenesen a magyar nemzettől, a magyar államtól, oly képviselő urakkal én nem vitatkozom; oly képviselő urakkal nem tudok egyetérteni, és nem fogok egyetérteni soha, sem a kiindulási pontban, sem a végpontban, ezen urakkal én nem fogok találkozni soha.”

Látható, hogy a politikai szövetséges és az ellenség szerepe ugyanannak a kérdésnek a mentén konstruálódik: a magyar nyelv terjesztése ügye mentén. Az ehhez a kérdéshez való viszony, illetve annak értelmezése a döntő a szerepek alakulásában. Ebben a vitában azok a szövetségesek, akik a magyar nemzet egységét, az állameszme megvalósításának biztosítékát elsősorban a magyar nyelv terjesztésében látják. A nemzetiségi képviselők erről a kérdéstről másként gondolkodnak (a továbbiakban látni fogjuk, hogy miként), ez a magyarázata annak, hogy ők a vita folyamán ellenfélből ellenséggé válnak.

6.3. Vitatémák

A vitatémák elemzése során kitüntetett figyelmet kell tulajdonítanunk az első két szereplő hozzászólásának. A közoktatásügyi bizottság előadójától, majd az érintett tárca miniszterétől elhangzott felvezetések azért lényegesek, mert ők terjesztik elő a javaslatot: ismertetik a tervezettel kapcsolatos célokat, indokokat és fő elveket. Ez a két előterjesztés a diskurzus egésze szempontjából meghatározó, mert egyúttal azt a gondolkodási keretet és azokat a témákat is kijelölik, amelyekhez a további hozzászólások kapcsolódnak. Az előadói és a miniszteri expozéban megjelenő témákat együttesen szemléljük, majd a további hozzászólások megnyilatkozásai alapján kísérletet teszünk egy tématerkép elkészítésére.

A két előterjesztés

1891. jan. 19-én a Közoktatási Bizottság 631. számú jelentésének (a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat tárgyában) felolvasását követően az első szó Hagara Viktort, a bizottság előadóját, a második Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi minisztert illette. Az előadó az alábbi szavakkal vezette be mondandóját:

„A törvényjavaslat köznevelésügyünkben általánosan érezhető szükségletet elégít ki, közoktatásügyünk rendszerében hiányt pótol, és ha az ország általános hangulatára tekintünk, ezen törvényjavaslattal egy közóhaj nyer teljesülést.” A bizottság ezért örömmel üdvözli, hogy a miniszter úr a javaslatot a t. ház elé benyújtotta.”

Hagara Viktor először a javaslat indokait, majd főbb elveit ismertette. Az ő előterjesztésében felvonultatott témákhoz Csáky Albin beszéde több ponton kapcsolódott (azokat kiegészítette, vagy megerősítette), továbbá néhány új témát is bekapcsolt a beszéd-folyamba. A miniszter exozéja elején előre is bocsátotta: az előadó úr a javaslat tartalmát már oly behatóan és részletesen adta elő, hogy majdnem felesleges azt neki is bemutatnia. Mégis, az ismétlés veszélye ellenére is megteszi ezt, hogy összefoglalhassa a t. háznak azokat a fő indokokat, amelyek az elkészítésében vezérelték, és bemutathassa azokat a fő momentumokat, amelyeket a javaslatban érvényesíteni kívánt. Az előterjesztések témáinak bemutatása során utalni fogunk arra, hogy az adott témát ket-tejük közül ki veti fel, illetve jelezni fogjuk annak kiegészítését, vagy más megvilá-gításba helyezését.

A tartalom alapján sorrendben az alábbi megnyilatkozások regisztrálhatók:

1. Iskolára való előkészítés

Hagara Viktor az indoklás legelső pontjában az iskolára való előkészítés fontosságára, az iskolába lépés megkönnyítésére és a népiskolai oktatás eredményességének növelésére koncentrált. Hivatkozik az újkor tudományos vívmányaira (melyhez a nevelésnek is alkalmazkodnia kell), és az iskolakezdés nehézségeire, amit azzal indokol, hogy a gyermekek minden előzetes felkészítés nélkül lépnek be az iskolába. A népoktatás ezért nem tud „kellő eredményt” felmutatni. Az állam figyelmének tehát ki kell terjedni a kiseddóvó intézetekre is.

2. A kiseddóvás európai előzményei

Az előadónak ez a gondolata azt hangsúlyozza, hogy a művelt Nyugat-Európa már korábban meggyőződött arról, hogy az oktatásnak szemléleti úton kell történnie, és

hogy annak kisededkorban kell kezdetét venni. Hivatkozik Pestalozzi és Fröbel munkásságára, majd röviden vázolja az óvodák létrejöttének európai útvonalát.

3. A kisededvás magyarországi előzményei

E téma kapcsán az előadó a kisededvás hazai történetének főbb állomásait és mutatóit foglalja össze. Elismerően szól a kisededvással kapcsolatos társadalmi tevékenységről, majd ezzel összefüggésben – az állami szerepvállalást alátámasztandó – rátér az ország óvodával való ellátottsága és a szükségletek közötti aránytalanságra.

4. Az ország heterogenitása

Ebben a megnyilatkozásban nyíltan és direkt módon fejeződik ki a tartalomelemzés következtetéseként megjelölt törekvés, a nemzeti egység megteremtése. Hagara Viktor érvelése onnan indul, hogy bizonyítja: az ismeretekre, ezzel a szellem kifejlődésére mindenütt szükség van. Itt egy fordulat következik a retorikában: kétszeresen nagyobb szükség van erre hazánkban, amit az ország területi, társadalmi heterogenitásával indokol.

„Ha, t. ház hazánk területi társadalmi viszonyain és egyéb körülményein figyelemmel végig tekintünk, úgy műveltségben, mint felekezeten, élethivatásban és anyanyelvben oly sokaságát látjuk a heterogenitásnak, melynek, ha tovább is tápot adunk, illetőleg ha némi homogenitásra bármi módon nem törekszünk, valószínű, hogy a dissolutionak* elemeit is magukba fogják rejthetni.”

A „dissolutio” veszélyének felemlítése az ezzel kapcsolatos félelemre utal. Érdekes a retorikában az is, hogy a heterogenitás csökkentésének eszközeként nem magát az óvoda intézményét, hanem a „homogén nevelési módszert” jelöli meg.

„Szükséges tehát, hogy hazánkban, a hol annyi a heterogeneitás, homogén nevelési módszerrel igyekezzünk oda hatni, hogy azon eszmények, melyek képesek valamennyi - bármely nyelven és bármely felekezeten lévő - egyént áthatni, a hazaszeretet általában minden ember kebelében meghonosodjék. Ezt a szükségletet kívánja a törvényjavaslat kielégíteni.”

---

* dissolutio = felosztás, szétválás, megrepedés

5. *Összehasonlítás Európával*

Hagara Viktor önérzettel konstatálja, hogy a javaslat nem áll mögötte egyik európai állam hasonló intézményeinek sem. Hangsúlyos a megnyilatkozásban, hogy tudatosan nem más államok gyakorlata, hanem a sajátos nemzeti viszonyok képezték a javaslat kiindulópontját. Csáky Albin beszéde legelején tartja fontosnak kihangsúlyozni, hogy e javaslattal – Franciaországot kivéve – megelőzzük egész Európát. Azonban a francia példa is különbözik a javaslattól, mert míg ott az óvodáztatás az elemi oktatással egybe van kötve, nálunk a kisdedóvás a kisdedek gondozásával foglalkozik. Megerősítve a Hagara Viktor által felvetett gondolatot, hangot ad annak a meggyőződésének, hogy a külföldi példákat csak akkor tartja jónak másolni, ha azok a mi viszonyaink közé beilleszthetők, ellenkező esetben nem, mert saját viszonyainkat kell mindenek fölött mérvadóul tekintenünk. Hogy ez sikerrel lehetséges, arra példaként a vasúti zónarendszert említi, melyet először nálunk honosítottak meg.

6. *Életkori határok*

Hagara Viktor a javaslat egyik elvéként jelöli meg az életkori határok kérdését. Pontosan behatárolja a kisdedóvással megcélzott életkor időintervallumát. Jelzi, hogy a 3-6 év megjelölése talán nem elégít ki minden igényt, de ha nem így rendelkezne, akkor más intézmények „ügykörébe váгна”.

7. *Intézetállítás és -fenntartás*

Egy következő fő elvként azt vezeti elő, hogy elsősorban a községek hivatottak a kisdedóvást szolgáló intézetek felállítására, ugyanakkor nem sérül ezzel az intézetállítás liberalizmusa: e joggal a felekezetek, a jogi- és magánszemélyek és az állam is élhetnek. Ezt az intézkedést azért tartja fontosnak, mert ezzel lehetővé válik, hogy az intézmény jótékony hatása a legkisebb településre is kiterjedjen. A kisdedóvást szolgáló intézetek különböző kategóriák szerinti differenciálása a községek teherbíró képességére tekintettel történik. Jelzi, hogy a kormány itt nehéz kérdés előtt áll, mert a pénzügyi egyensúly csak most állt helyre, nehéz lenne azt ilyen módon terhelni. De ha

meggondoljuk, hogy ez intézménynek létre kell jönni, mert ez a nemzet érdeke, mert mulasztást követnénk el, ha ez intézmény létesítését még tovább elodáznánk, nem marad más hátra, mint módot találni arra, hogy a községek – a népiskolák fenntartásához hasonlóan – a kisdedóvodák tekintetében is hozzájárulásra köteleztessenek.

A témát a miniszter is érinti. Egyrészt megismétli az intézetállításra vonatkozó szabályozást, másrészt ő is elismeri, hogy az óvodák felállítása és fenntartása nagy összegeket fog igényelni, és hogy sok helyen nehezen lesznek elviselhetők ennek terhei. Ennek kompenzálásaként azt állítja: tagadhatatlan, hogy jó lesz a befektetés és dús kamatokat fog hozni minden tekintetben.

8. Népeségszám, gyermekhalandóság

Hagara Viktor hozzászólásában találunk rá először erre a témára, egyben a tartalom-elemzéssel feltárt rejtett célok egyikére, amelyben a „nemzet létszámáért érzett aggodalom” az alábbi módon jut kifejezésre:

„Magyarország fájdalom, a népesség számának szaporulata tekintetében az európai államok között igen hátul áll. Ennek okát nyomozva nem azt találjuk, hogy a születések száma csekély volna, de azt fogjuk látni, hogy főleg a gyermekhalandóság óriási mérve adja okát a népesség lassú szaporodásának. Ez maga oly állami követelmény, a mely okvetlenül segítséget igényel. És miután remélhető, hogy azon felügyeleti kényszer, mely e törvényjavaslatban contempláltatik, igen sok gyermek megmentését fogja eredményezni, elvárható az is, hogy e törvény egyik fő és üdvös hatása abban fog állani, hogy a mindnyájunk fájdalmára tapasztalt nagymérvű gyermekhalandóságot valamennyire apasztani fogja.”

Az előadó tüzesetek statisztikájára is hivatkozik: 1887-ben 210 kinyomozott eset volt olyan, hol a veszély a felügyelet nélküli és elhanyagolt gyermekek gondatlan játékból keletkezett, a 210 tüzesetben félmillió forintnyi nemzeti vagyon hamvadt el.

Ez a téma Csáky Albin előterjesztésében szintén szerepel. Azt követően, hogy felteszi a kérdést: mik azok a speciális viszonyok, melyek bennünket a többi európai államot megelőzve arra készítetnek, hogy törvénnyel szabályozzuk a kisdedóvás ügyét, az indokok sorában első helyen a gyermekhalandóságot említi, mely igen nagy méreteket öltött. Az általa hivatkozott statisztikai adatok szerint az öt éven aluli gyermekek majdnem fele elpusztul. Ezt nagyrészt a gondozás hiányának tulajdonítja. Kitér a hiá-

nyos gondozásnak egyéb kellemetlen következményeire is: az erkölcsi és szellemi képességek nem fejlődnek ki, aminek további folyománya az, hogy a rosszul gondozott gyermekek az iskolában nem tudnak kellő előmenetelt elérni. A nemzet létszámaért érzett aggodalom a miniszteri beszédben legnyilvánvalóbban így fejeződik ki:

„Intézkedni kell tehát, hogy a gyermekek e korban kellő gondozásban részesüljenek, hogy az eddiginél nagyobb részüket menthessük meg a hazának”.

9. Tanítás kizárása

Ez a téma – melyet Hagara Viktor ugyancsak a javaslat egyik elveként határoz meg – az egyetlen, amely tisztán pedagógiai szempontot érvényesít, az életkori sajátosságok figyelembevételének pedagógiai szempontját. Ennek alapján a tanítás az intézetekből teljesen ki van zárva, mert ebben a korban a szellem az absztrakt eszmék felfogására még nem képes. A cél az, hogy a tanítás kizárásával az óvoda az érzékeket, az „észlelő tehetséget”, az „emlékezőtehetséget” és a „képzelőtehetséget” fejlessze, ezzel a szellem és az erkölcsi érzület a gyermekben fejlődjön.

Abban a korban, amikor a szellem az absztrakt eszmék megértésére és felfogására még nem képes, az intézetből a tanítás abszolút ki van zárva. Ebben a javaslat előnyösen különbözik a francia törvénytől, mely szerint ott a gyermek olvasni és írni tanul, melynek káros következménye később gyakran észlelhető. A javaslatban a fő cél az, hogy a tanítás kizárásával az érzékek fejlesztessenek, az észlelő tehetség gyakoroltassék, s az emlékező-tehetségnek apró versek tanulásával anyag adassék, s a képzelőtehetség és a szellem, és ezáltal az erkölcsi érzület a gyermekben fejlesztessék.

10. A magyar nyelv kérdése

Az előadó ezt a témát egészen szűkre szabottan és úgy vezette elő, mintha az mindenki számára egyértelmű és nem túlságosan jelentős kérdés lenne a javaslat egészének szempontjából.

„Az az intézkedés, hogy a kisdedek a magyar nyelv tanítására is előkészítendő, csak azt visszahangozza, amit ma Magyarországon minden szülő megtenni szokott, aki óhajtja, hogy gyermeke később több nyelvvvel ismerkedhessék meg.”

Csáky Albin ehhez a kérdéshez egészen másként közelített. A javaslattal összefüggő nagy és főfontosságú momentumként a haza anyanyelvi viszonyait jelölte meg, amelyre tekintettel mindenkinek érdeke az országban, hogy az állam nyelvét elsajátítsa. Kijelentette egyúttal, hogy nem akarja ezzel a nem-magyar anyanyelvűek jogát csorbítani, csak módot akar adni arra, hogy ők is elsajátíthassák az állam nyelvét. A javaslaton keresztül úgy, hogy a nem-magyar anyanyelvű gyerekek az óvodában játék, mulatság és szórakozás közben ismerkedjenek a magyar nyelvvel, ily módon az iskolában majd könnyebben sajátíthassák el az állam nyelvét.

11. Az óvodák látogatásának kötelezővé tétele

Ez a téma a miniszteri expozében szerepelt. Csáky Albin úgy nyilatkozott, hogy a javaslat fő momentumaiból (gondozás hiánya miatti gyermekhalandóság csökkentése, iskolára való alkalmasabbá tétel, az államnyelvbe való bevezetés) következik, hogy azok elérése érdekében általánosan kötelezővé kell tenni a kisdédóvodák látogatását. Ha ugyanis nem lesz kötelező, akkor nem is biztosított az a cél, amely miatt azok létrejönnek. Ez az általános kötelezettség azonban nem terjedhet ki mindenkire. Ahol a gyermek a családi körben kellő gondozásban és felügyeletben részesül, ott nagy hiba volna a szülőket arra kényszeríteni, hogy gyermekeiket onnan kiragadva a kisdédóvodákban helyezték el.

„A kötelezettség tehát csak addig terjed, ahol a szülő vagy gyám nem gondozza kellően a gyermeket. Nem sújtó kényszer ez, de jótétemény. Különösen a szegény sorsúakra nézve, mert ezek nem képesek gyermekeiket kellően gondozni. Jótétemény a társadalomra nézve is, mert tekintettel azon szülőkre, kik tudatlanságból, vagy közömbösségből nem gondozzák kellően gyermekeiket, az államnak kell e gyermekeket a társadalom számára megmenteni.”

12. Felügyelet kérdése

Az előadó szerint a javaslat egyik vezérszemponjtja a felügyeletben nyilvánul meg, melyben hasonló liberalizmus érvényesül, mint az óvodaállítás tekintetében. A kormány csak azt a felügyeletet kötötte ki, amelyet elmulasztania nem szabad, mert ha az állam megszabta, hogyan kell felszerelni az óvodákat, kezességet vállal a szülőkkal

szemben, hogy ezt be is tartatja, akkor kötelessége is ellenőrzési jogát gyakorolni, hogy az óvodák az előírásoknak megfeleljenek.

A miniszter a felügyelet kérdésében azt emelte ki, hogy iparkodott az eddigi analógiák szerint eljárni. Az ellenőrzést elsősorban a női tagokkal kiegészített iskolaszékek, vagy gondnokságok, másodsorban pedig a tanfelügyelők fogják gyakorolni. Az óvóképző intézetek esetében az állami felügyeletet a középiskolai törvény analógiája szerint kívánta szabályozni arra hivatkozva, hogy az célszerűnek, jótékonynak bizonyult.

13. Óvóképzés

Hagara Viktor jelzi, hogy az óvodák kellő számú létesülése kapcsán szükség volt óvóképezdékről is gondoskodni, melyek felállítása ugyanolyan alapra van helyezve, mint az óvodáké, tehát abban is a liberalizmus érvényesül.

14. Női munka elősegítése

Nem kis jelentőségű momentumnak nevezi a miniszter azt a tényt, ami a javaslatban úgy fogalmazódik meg, hogy az óvóállomásokra elsősorban mindig nők alkalmazandók. Nagy fontosságúnak tekinti egyrészt azért, mert a nők értenek leginkább a gyermekek gondozásához, ők pótolhatják legkönnyebben az anyai felügyeletet. Másrészt azért, mert ezen az úton a szociális problémák egyikének megoldását is elősegíthetőnek véli azzal, hogy lehetővé teszi: a nők hivatásukhoz és természetükhöz mért munkakörben kellő állást nyerhessenek és így biztosíthassák a maguk fenntartását.

15. Jövőkép, a javaslattal kapcsolatos remények

Mindkét előterjesztő megfogalmazta, hogy mit vár, és mit nem remél a törvény végrehajtásától. Eszerint egyikük sem ringatja magát abban az illúzióban, hogy az ország rövid időn belül a szükséges mértékben el lesz látva óvodákkal. Mindketten hivatkoznak a népoktatási törvény végrehajtásának gondjaira, ugyanakkor azt is hangsúlyozzák, hogy a népoktatás egész máshol tartana, ha 1868-ban nem születik meg az a törvény, amelynek nyomán ennyire kiépült. Az alábbi idézet azt láttatja, hogy milyen

perspektivikusabb célok megvalósulását remélik a javaslatról. Hagara Viktor így fogalmazott:

„Ha csak azt érnék is el az óvodákkal, hogy a nemzet művelődését oly fokban emeljük, mint emeltük a népoktatási törvénnyel, már akkor is oly alapot raktunk le, mely egy szebb, erőteljesebb Magyarország képét tárja elénk. Várhatjuk e törvénytől azt, hogy Magyarországon az említett heterogenitás közepette bizonyos homogén érzületet teremtsünk, s hogy valamint a különböző vallásfelekezetek különböző rítusa szerint lehetséges mindenkinek ugyanazon egy istent imádni: úgy legyen lehetséges a különböző nyelveken is ugyanegy haza szeretetét kifejezni.

Csáky Albin, beszéde utolsó gondolatának részeként az alábbiakat mondta:

„...nem tagadhatjuk, hogy a népoktatás terén mutatkozó rendkívüli haladás épen azon törvénynek tulajdonítható, olyannyira, hogy a jelenlegi állapotot nem is lehet összehasonlítani az 1868-ival, mikor a törvény alkottatott. Ugyanezt remélem én ezen javaslatról. Lerakjuk most az alapot, és ha ezen tovább fogunk építeni, remélem, bekövetkezik azon idő, midőn üdvös és áldásos lesz annak az eredménye és sikere az egész országra.”

Tématérkép

A tématerkép alapját azok a témák fogják képezni, amelyeket a két előterjesztés megnyilatkozásainak elemzésével tartalmi alapon különítettünk el. A tématerkép célja annak megvilágítása, hogy:

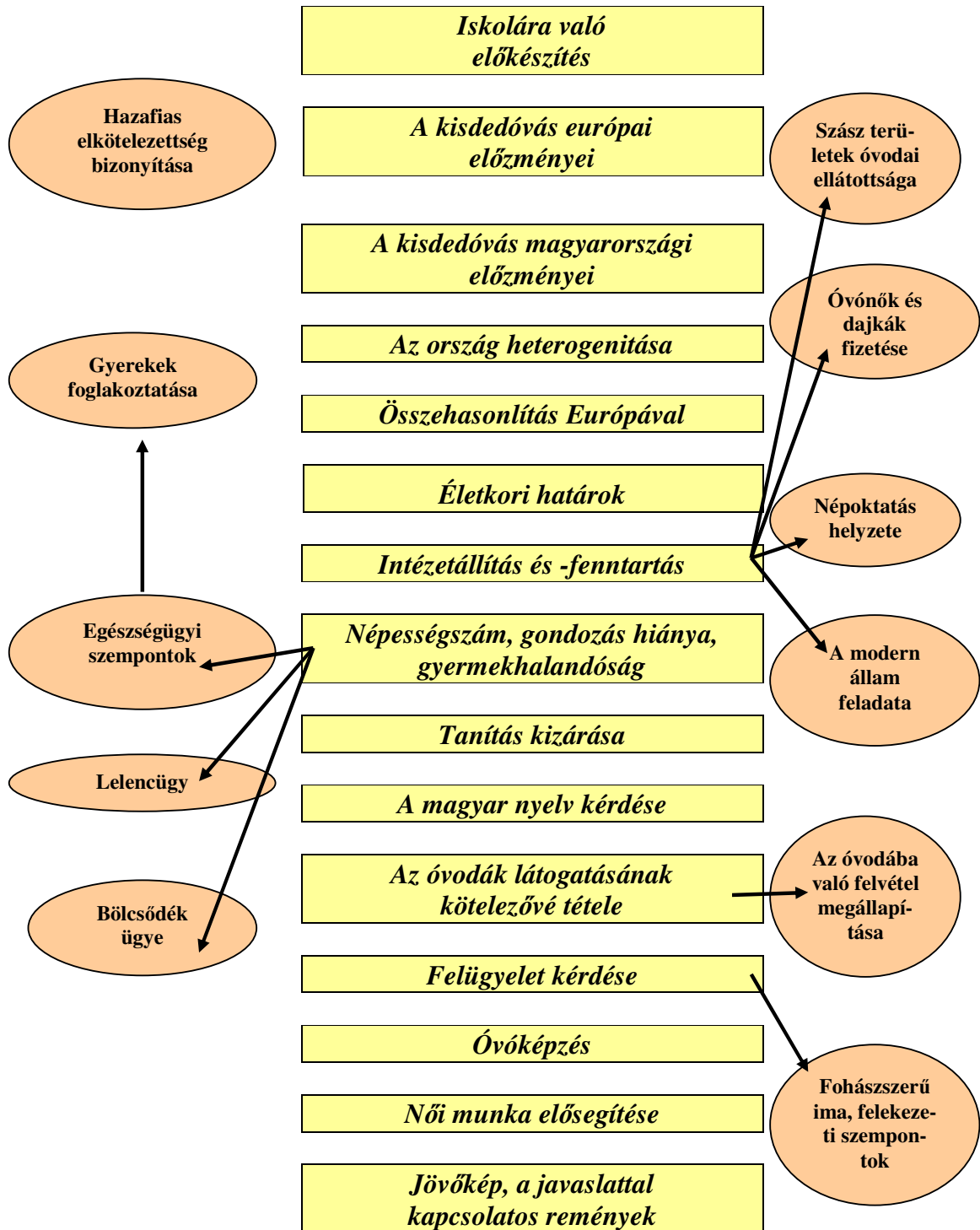
- a további hozzászólások alapján rögzített megnyilatkozásokban milyen új témák jelennek meg,
- az egyes témák milyen sűrűséggel fordulnak elő, illetve
- a megszólalók milyen kontextusban beszélnek azokról.

Ennek az eljárásnak a segítségével kirajzolódhat, hogy mely témák tartottak különösen számot a hozzászólók érdeklődésére, miről beszéltek legtöbbször, tehát mely kérdések voltak igazán fontosak a számukra. A szereplők számára fontos kérdések a további elemzés szempontjából is orientálóak: feltárásuk megmutatja, hogy milyen kérdések irányába érdemes az elemzésben továbbhaladni.

Első lépésként azt vesszük számba, hogy az előterjesztésben szereplő témákon túl milyen további témák kerültek felszínre. Az előbbieket a téglalapokban, a vita folyamán megjelenő új témákat az ovális alakzatokban jelenítjük meg. Nyilakkal tesszük

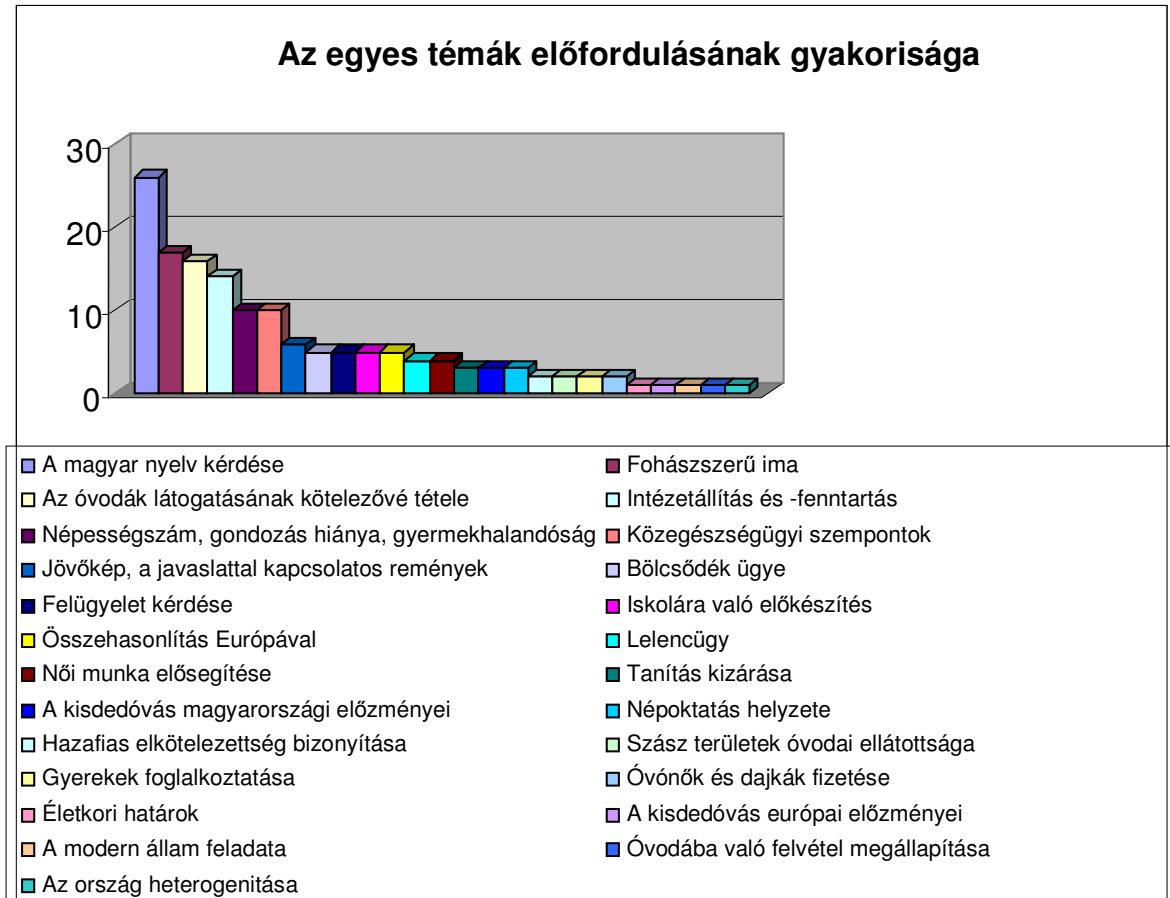
szemléletessé a kapcsolódásokat ott, hol egyértelműen rögzíthető, hogy az új tartalmi elemek az előterjesztések mely témáiból ágaztak el.

3. sz. ábra: Tématérkép

A beszédflowam tematikai elemei önmagukban kevésbé beszédesek, de jó kiindulópontot jelentenek ahhoz, hogy szemrevételezzük az egyes témák előfordulásának gyakoriságát.

4. sz. ábra: A témák előfordulásának gyakorisága

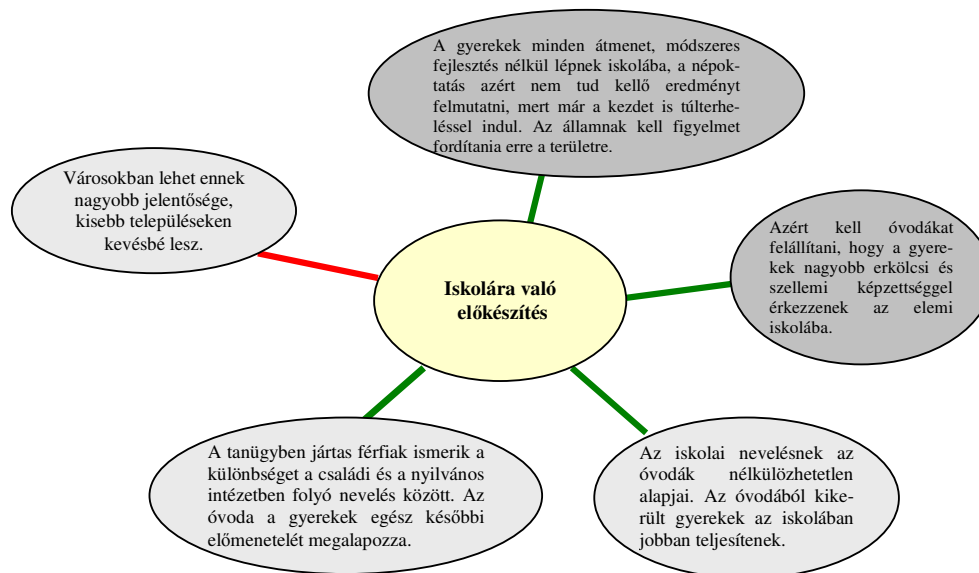

Az oszlopdiagram megmutatja, hogy a vitában a szereplők az egyes témákat mennyire sűrűn érintették. Látható, hogy első helyen a magyar nyelvvel összefüggő megnyilatkozások állnak. A 26 előfordulás azt jelenti, hogy a mindösszesen 29-ből alig akadt olyan hozzászólás, amely ne taglalta volna ezt a témát. Ugyancsak élénk érdeklődésre tartottak számot a fohászszerű ima kapcsán előtérbe kerülő felekezeti szempontok, az óvodáztatás kötelezettsége, az óvodaállítással és -fenntartással összefüggő kérdések. 10-10 megnyilatkozás foglalkozik a népeségszám, gondozás hiánya, gyermekhalandóság kérdéskörével, illetve – részben e problémához kapcsolódva, részben attól függetlenül – az egészségügyi szempontok felvetésével.

A diagramon az is látszik, hogy a további témák ennél kevesebbszer és kiegyensúlyozottabb arányban jelennek meg. Figyelmet érdemel és magyarázatra szorul az egyszer előforduló témák közül „az ország heterogenitása”, főként azért, mert a legtöbbet emlegetett kérdések ezzel szemben a magyar nyelv és a felekezeti szempontok voltak. A látszólagos ellentmondás oka az, hogy Hagara Viktor előterjesztésében együttes problémaként, egyúttal a javaslat indokaként merül föl az ország területi, anyanyelvi és vallási tagoltsága. Ez a kérdés a továbbiakban nem így együttesen, hanem dimenzionálva jelenik meg, éppen ezért azok más témákhoz voltak besorolhatók. Néhány érdekes összefüggésre a kevésbé gyakori témák kapcsán a későbbiekben még kitérünk, de figyelmünket elsődlegesen azokra a témákra fogjuk irányítani, amelyek a diskurzusban nagyobb szerepet kaptak.

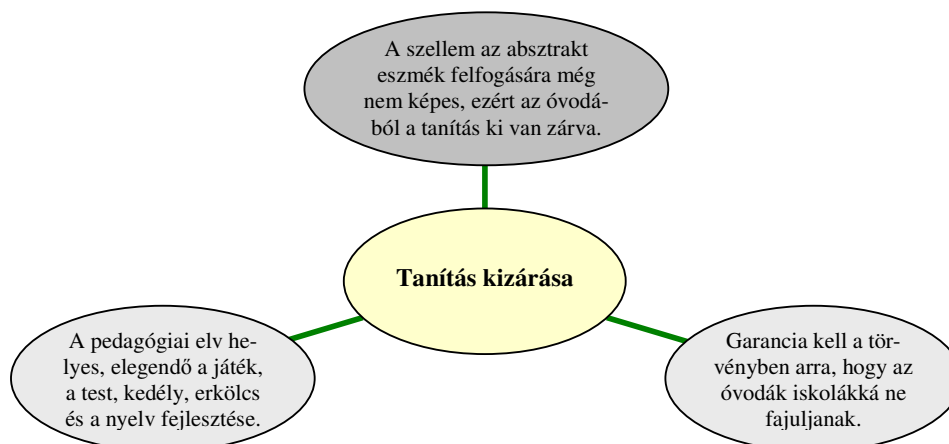
A továbbiakban azt fogjuk szemrevételezni, hogy a szereplők az egyes vitatémákat milyen kontextusba ágyazzák. (A kapcsolódásokat jelző összekötő vonalak/nyilak színe jelentést hordoz: a zöld azokat a kontextusokat jelöli, amelyekben a javaslat egészét támogatók, a piros pedig azokat, amelyekben az ellenzők mozognak. A két szín együttesen ott fordul elő, ahol az adott kontextusban támogatók és ellenzők is megjelennek. Szintén más szín, egy árnyalattal sötétebb szürke jelöli egy-egy téma előterjesztésben megjelenő kontextusát). Mivel a törvénykezés első indokaként az iskolára való módszeres előkészítés fontossága szerepelt, elemzésünket is a pedagógiai témák és szempontok bemutatásával kezdjük.

5. sz. ábra: Iskolára való előkészítés

Látható, hogy ez a téma sem különösebb érdeklődést, sem komolyabb vitát nem váltott ki. A kérdéshez a két előterjesztőn kívül hárman szóltak hozzá, közülük ketten erősítették, egy gyengíteni igyekezett az óvoda iskola-előkészítő szerepének jelentőségét. Logikailag szervesen kapcsolódik e témához a tanítás kizárása, amely a törvény egyik fő elveként fogalmazódott meg. Azt láthatjuk, hogy ez az elvi kérdés sem kapott túl sok figyelmet. Hagara Viktor előadón kívül a témához ketten tettek hozzá: Hock János megerősítette az elv helyességét, Kovács Albert pedig az elv határozottabb érvényesítésére törekedve a törvényi szöveg szigorúbb formulázását javasolta.

6. sz. ábra: A tanítás kizárása

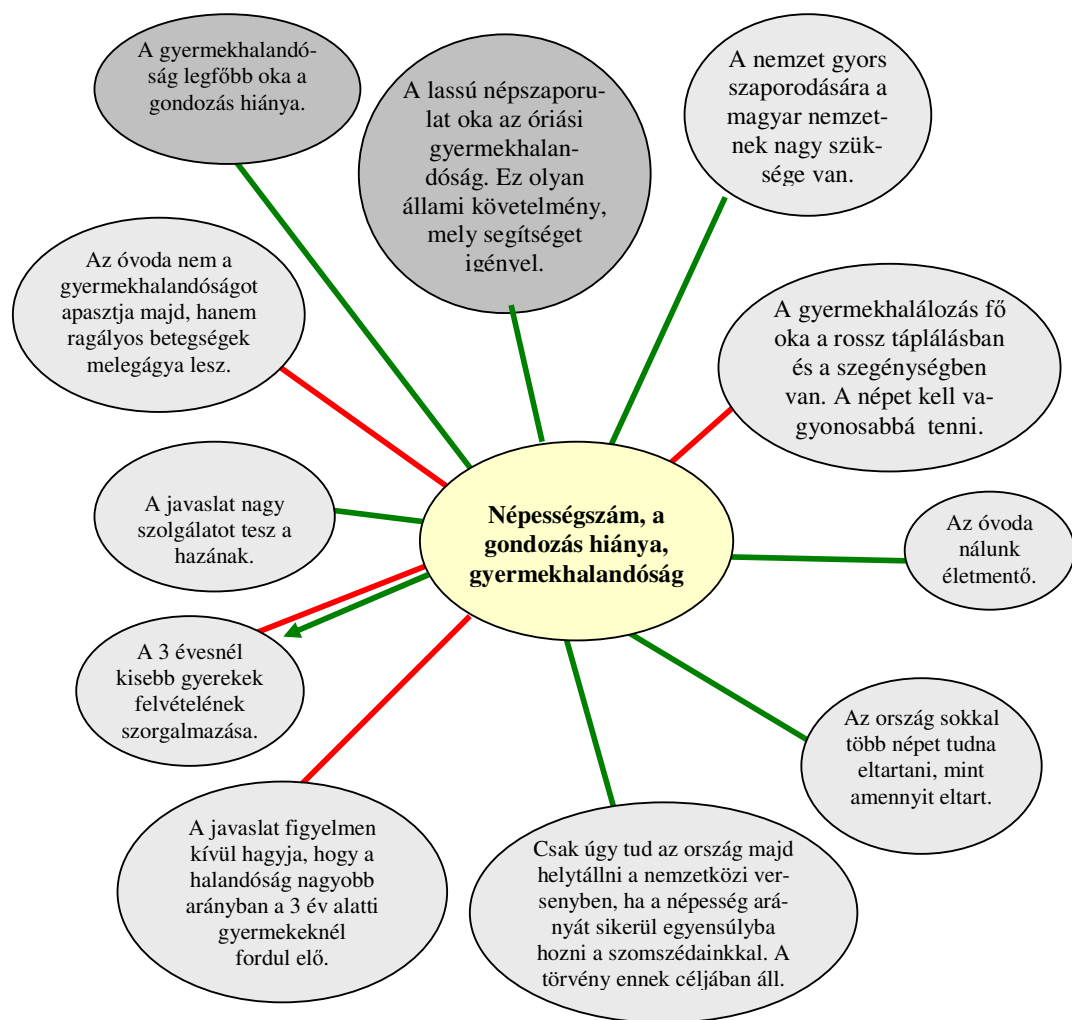
A diskurzusban a pedagógiai szempontok jellemzően háttérbe szorulnak. A gyerekek foglalkoztatásának kérdése pl. a magyar nyelv kérdésétől függetlenül alig jelenik meg a beszéd-folyamban. Előkerül ugyan olyan összefüggésben is, hogy a személyzet létszámához képest magasan megállapított gyermeklétszám nem teszi majd lehetővé az érdemi foglalkozást, de összességében ez a kontextus nem hangsúlyos. Az óváshoz kapcsolódó egészségügyi szempontok sem pedagógiai, sokkal inkább közegészségügyi vonatkozások okán lényegesek.

Népességszám, gondozás hiánya, gyermekhalandóság

A „népességszám, gondozás hiánya, gyermekhalandóság” és az „egészségügyi szempontok” mint témák együttesen összesen húsz megnyilatkozásban fordultak elő, ami jelzi, hogy ez a terület az előbbinél jóval nagyobb figyelmet kapott. A javaslat készítői a törvénytől azt várták, hogy az sok gyermek „hazának való megmentését” fogja eredményezni, hatásának köszönhetően a gyermekhalandóság apadni fog, s e távlati célt az óvodáztatási kötelezettség és a felügyeleti kényszer előírásai segítik majd. Ebben a reményben a javaslatot támogató hozzászólók többsége is osztozott. A téma kontextusait megjelenítő diagram megmutatja, hogy ők a témát a nemzet léte és jövője összefüggéseibe ágyazták. Az ellenzők ezzel szemben igyekeztek olyan argumentumokat felhozni, amelyek tompítják az óvodáztatás és a gyermekhalandóság csökkenté-

se közötti kapcsolat egyértelműségét. Mocsáry Lajos pl. a gyermekhalandóság okát a gondozás hiányával ellentétben a rossz táplálásban és a szegénységben jelöli meg, Zay Adolf pedig a jövődó óvodákat a ragályos betegségek melegágyaként festi le. Ugyancsak ő az, aki olyan további kérdéseket vet fel, amelyek azután önálló témaként értelmezhetők, s amelyekhez a támogatók közül is többen hozzászólnak. Az egyik a lelencgyerekek ügye, a másik pedig az a téma, amit összefoglalóan egészségügyi szempontoknak neveztünk el.

7. sz. ábra: Népeségyszám, gondozása hiánya, gyermekhalandóság

A lelencgyű rendezetlenségét Zay Adolf érvként hozta be a vitába azzal, hogy a kisdédovársról való törvénykezés helyett ezzel a kérdéssel kellene foglalkozni.

„Nagy mulasztásokat tettünk e téren, a mi nem válik dicsőségére sem az államnak, sem társadalomnak, de első sorban nem a kormánynak, hogy a lelencügy Magyarországon még mindig nincs rendezve. Ez sokkal égetőbb feladat; ám fogjon bele ebbe a t. kormány s ezt kellőleg rendezve legyen neki aspirációja, hogy a zóna-rendszerhez hasonlóan lepje meg a világot egy eredeti találmánnyal.”

Ezt a témát a 3. ülésnapon a javaslatot összességében támogató Hock János vitte tovább, szintén kifogásolva, hogy a tervezet az elhagyott gyerekek sorsáról nem intézkedik. A lelencügy tárgyalására a képviselő alaposan felkészülhetett, mert azt bizonyítandó, hogy e kérdésben más államok nálunk jóval előbbre járnak, adatokkal alátámasztott európai körképet tárt a ház elé.¹⁷⁰ E kérdéshez még ketten szóltak hozzá. Elismerve a lelenházak ügye rendezésének szükségességét, Berzeviczy röviden utalt rá, a miniszter pedig hosszabban, a vita vége felé fejtette ki, hogy ezt a kérdést a kisdedóvási törvény keretébe nem lehet belefoglalni. Ugyanezt az álláspontot képviselték mindketten a bölcsődék ügyében is, ami a vita folyamán a 3 éven aluli gyermekek gondozásával összefüggésben került elő. E téma előzményeként szintén Zay Adolf gyermekhalandósággal kapcsolatos megnyilatkozása tartható számon: ő fejtette ki először, hogy amennyiben a kormány a gyermekhalandóság apasztásáról akar gondoskodni, akkor gondoskodjon a 3 éven aluli kisdedek egészségéről. Ezt a gondolatot vitték tovább azok a képviselők, akik az óvodákban valamilyen formában a bölcsőde intézményét is látni akarták. Kovács Albert szerint a falusi állandó és nyári menedékházaknak egyúttal bölcsődékké is kellene alakulni, ha az a cél, hogy a szegény emberek gyerekei gondozás nélkül magukra ne maradjanak. Ez ugyan több költséget jelentene, de kisebb községekben ugyanazzal a személyzettel, nagyobbakban pedig némi pótlással elérhető lenne. Károlyi Sándor bölcsődék felállítását sürgette:

„Megvallom, nagyon szerettem volna, ha a t. minister úr akár ezen, akár egy másik törvényjavaslatban gondoskodott volna ezen üdvös intézetek kiterjesztéséről oly apróbb gyermekek felkarolásával, a kik az óvodába föl nem vehetők. Czélszerű volna a falvakban bölcsődéket állítani, különösen oly vidékeken, a hol a gyermekhalandóság nagy (...) Elég volna az ország különböző táján 50-60 bölcsőde felállítása...”

---

¹⁷⁰ A vitának ez a része a gyermekvédelem történetéhez is adalékokkal szolgálhat és további elemzés tárgyát képezheti.

A képviselő szerint ettől az anyák higiénés felfogása is javulna, ami sokat segítené, mert éppen a higiénés ismeretek hiánya az oka annak, hogy a gyermekek oly nagy számban halnak el. Hock János álláspontja – ugyancsak mortalitási adatokra hivatkozva – az volt, hogy a gyermekegészségügynek a bölcsődék az óvodáknál nagyobb szolgálatot tennének: védelmet nyújtanának a csecsemőknek, egyúttal hozzájárulnának a csecsemőhalálozás csökkenéséhez, amely 9%-kal kedvezőtlenebb, mint az európai átlag.

Ugyancsak a népességszám, gondozás hiánya, gyermekhalandóság, témából nőttek ki azok a gondolatok, amelyeket együttesen egészségügyi szempontoknak neveztünk el. Azért pont így, mert ténylegesen egy-egy lényeges köz- és gyermek-egészségügyi szempontra hívták fel a figyelmet a vita során. Ilyennek tekinthető például a gyermekek napközbeni ételmezésének kérdése, az egy fő személyzetre eső gyermeklétszám következményei a gondozás és a fertőző betegségek terjedése szempontjából, az épületek, helyiségek közegészségügyi előírásoknak való megfelelése, a települések körorvossal való ellátottságának problémái, a menedékházakba felvehető 3 év alatti gyerekek ápolásának kérdése.

Már utaltunk rá, hogy Zay Adolf az óvodát ragályos betegségek melegágyaként láttatta. Nem ő volt azonban az egyetlen, aki kételyeket fogalmazott meg e kérdés kapcsán. A javaslatot egyébként támogató Herman Ottó az általános vita utolsó napján kijelentette, hogy Fodor József, Magyarország első elismert higiénikusa egészségügyi okokból van ellene a tervezetnek, és mindazok az orvosok, akiket rajta kívül megkérdezett, súlyos aggodalmakat táplálnak. Sajnálataát fejezte ki amiatt, hogy a képviselőház összetétele egyoldalú, tagjai közt nincsenek orvosok, higiénikusok és a pedagógia alsó fokán működő férfiak, akik ilyen lényeges kérdések felmerülésekor alapos tájékoztatást nyújtanának. Fővárosi példát idézve utalt a túltömöttség következtében kialakuló ragályok miatti iskolabezárásra, jelezve azt is, hogy a falvak higiénés szempontból a fővárosnál rosszabb helyzetben vannak. Az egy fő személyzetre jutó gyermeklétszám kérdésében rajtuk kívül többen is rámutattak, hogy az egy óvónő, vagy dajka felügyeletére a 80 főben maximált gyereklétszám magasan megállapított. Csáky Albin válaszként a következőket mondta: A javaslat szerint az óvodák az óvónő mellett dajkát is alkalmaznak, így a 80 gyerekekkel való foglalkozás két főre lesz bízva. Az eddigi

tapasztalatok azt mutatták, hogy ez a személyzet elegendő. Meglehet, hogy később több személyről kell gondoskodni, ezt azonban a jövő fogja megmutatni.

Ugyancsak többen felvetették a gyerekek napközbeni étellemezésének kérdését, mint állandóan és biztosan jelentkező szükségletet, és mint olyan kérdést, amely nélkül a törvény célja nem elérhető. Roszival István jelezte, hogy ez a közoktatásügyi bizottságban is felmerült. A bizottság is tudja, hogy „ezzel jobban lehetne hódítani”, de sokan éppen a túlságos költségek miatt hozzák az óvodák létesítésének ellenérveként. Ha a javaslat azt mondaná, hogy a fenntartók kötelesek a gyermekeket meleg étellel is ellátni, az intézkedés a nagyobb kiadás miatt még nagyobb idegenséget okozna. „Nem lehet egyszerre minden intézkedéssel előlépni, melyet különben hasznosaknak tartunk”-mondta.

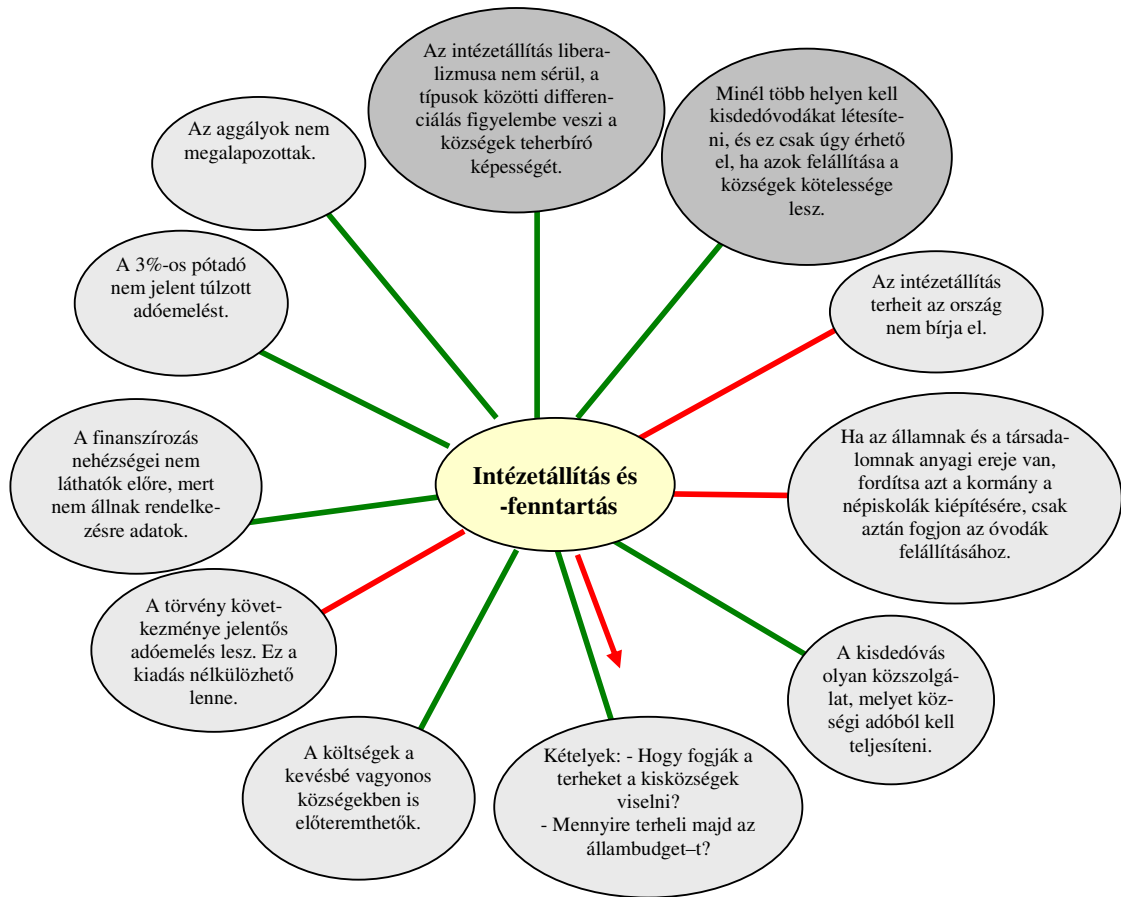
Czirer Ákos az egészségügyi szempontok közül az óvodák orvosi felügyeletére tért ki. Az intézkedést – miszerint a körorvosnak az óvodákat kéthetente legalább egyszer meg kell vizsgálnia – bölcsnek, egyúttal hibásnak nevezte. Hibásnak azért, mert sok helyen körorvosok nincsenek, a járási orvos pedig képtelen egyéb hivatalos dolga mellett ezt is teljesíteni, így az intézkedés nem lesz végrehajtható. A miniszter – visszatérve erre a felvetésre – úgy reagált, hogy az ország vidékei és viszonyai annyira különbözőek, hogy lehetetlen törvényt alkotni úgy, hogy az mindenhol egyformán keresztülvihető legyen.

Összességében megállapítható, hogy a gyermekek óvásával, gondozásával összefüggő kérdések a vita folyamán mindvégig jelen voltak. A felmerülő kifogások zömével a javaslat jobbítását, egyben a perspektivikusabb cél, a magyar népesség, a magyar nemzet gyarapodásának elérését célozták.

Intézetállítási és -fenntartás

A 29 hozzászólásból 14-ben foglalkoztak a vitában a községek intézetállítási és -fenntartási kötelezettségével. A megnyilatkozások értelemszerűen főleg pénzügyi szempontból közelítettek a témához.

8. sz. ábra: Intézetállítás és -fenntartás

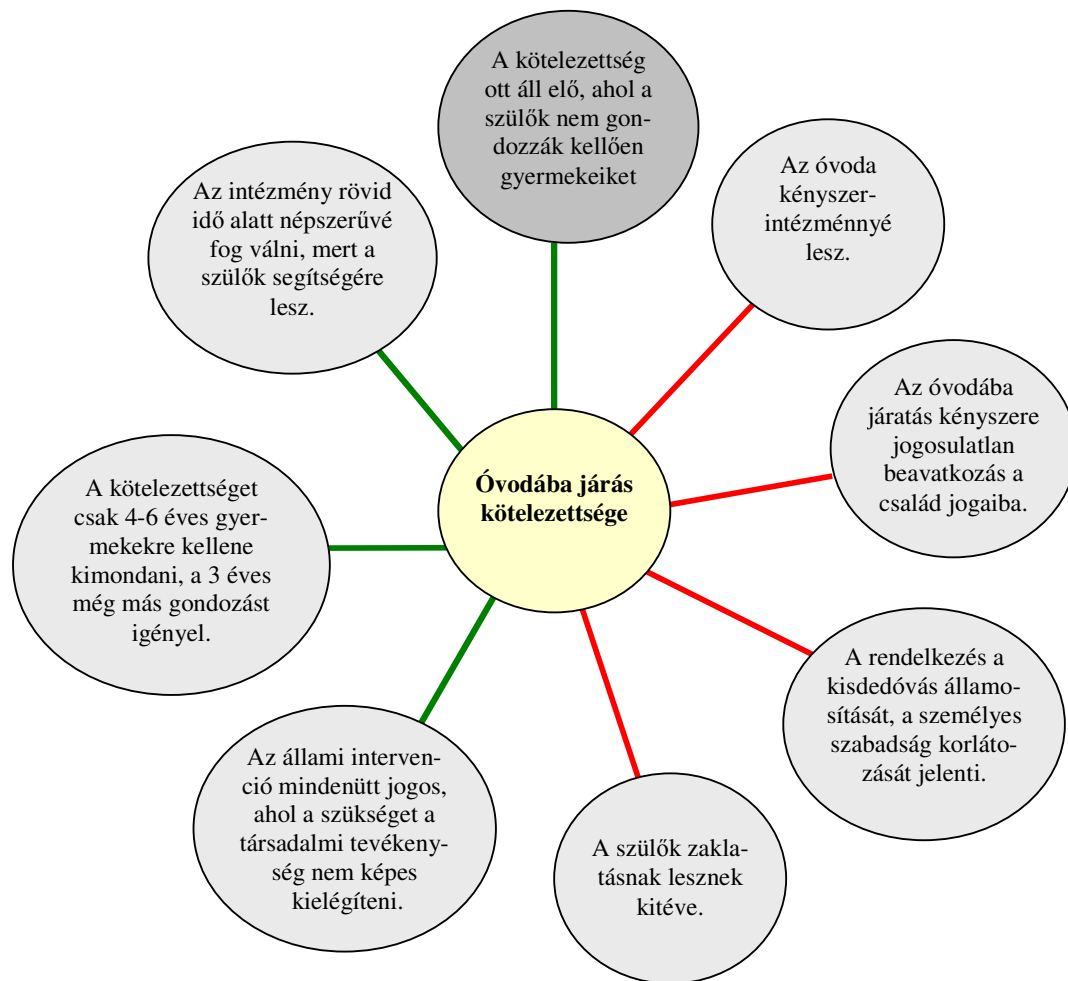
A diagramon látszik, hogy a javaslat ellenzői a vitát milyen irányba igyekeztek befolyásolni: az ország pénzügyi helyzete nem bírja el azt a terhet, amit a törvény végrehajtása jelent majd, és meg lehetne spórolni azt a kiadást, amely csak adóemelés árán lesz előteremthető. Az is előkerült, hogy a kisdédóvásra fordítandó összegeket a kormány fordítsa inkább a népiskolai hálózat fejlesztésére, mert az a feladat sincs befejezve. Ebből az ellenvetésből nőtt ki az elemi népoktatás helyzetének javítása és/vagy óvodák létesítése polémia, mely elsősorban arról szólt, hogy a helyese-e az államnak az iskolák és óvodák létesítését-fejlesztését egymással párhuzamosan szorgalmaznia, vagy helyesebb lenne a kisdédóvás felé akkor fordulnia, amikor a népiskolák terén már nincs ennyi tennivaló. A javaslatot különben támogató Hock János arról beszélt, hogy hiányzik még 800 népiskola, és annak az aggodalomnak adott hangot, hogy az óvodák

felállítása, illetve a két intézmény létrehozásának-működtetésének terhe együttesen veszélyeztetheti a népiskolai hálózat kiépítését. Törs Kálmán és Berzeviczy Albert ezzel szemben azt az álláspontot képviselte, hogy az államnak számos feladatát nem egymás után, hanem egymás mellett kell teljesítenie, a kulturális intézmények egymás utáni fejlesztésének teóriája téves és hamis, mert tenni és fejleszteni mindig lesz. Berzeviczy szerint különös a kisdedóvás rendezése ellen a népnevelés hiányos állapotát felhozni azért is, mert éppen a kisdedóvás elterjedése fogja a népnevelést megkönynyíteni.

A javaslat támogatóinak egy része az intézetállítással és -fenntartással kapcsolatos aggályok tompítására törekedett, másik része azonban annak a kételyének adott hangot, hogy miképpen lesznek a szükséges pénzügyi források előteremthetők, hogy fogják tudni a kisebb települések az intézeteket működtetni, a személyzet bérét kigazdálkodni. Az óvónők és dajkák javadalmazásának kérdése is javarészt ebben az összefüggésben került terítékre, de felmerült az alacsonyan megállapított mérték kontextusában is.

A fenntartással kapcsolatos kételyeiknek – a nehézségeket bátrabban előrevetítve – természetesen az ellenzők is hangot adtak, és amellet érveltek, hogy a kisdedóvás ügye a társadalom kezében is kiválóan fejlődik, felesleges abba az államnak beavatkoznia. Ezt bizonyítandó hozták be a beszédfolyamba és taglalták részletesen a szász képviselők a szász területek óvodai ellátottságának és a modern állam feladatának témáját. Az előbbire Zay Adolf és Salmen Jenő tért ki, ők a szász területek óvodai ellátottságának bemutatásán keresztül a kényszer nélküli társadalmi tevékenység mentén történő további fejlődés mellett érveltek. Ugyancsak ebbe az irányba mutatott Schuster József megnyilatkozása a modern állam feladatáról, aki azt fejtegette, hogy mely kérdések tartoznak elengedhetetlenül azok közé, s miként célszerű azokat kezelni. A kisdedóvással kapcsolatban azon az állásponton van, hogy hagyni kell azt a maga természetes medrében fejlődni, nem kell oda vinni a politikát, ahová nem való.

9. sz. ábra: Az óvoda látogatásának kötelezővé tétele

A javaslat óvodába járási kötelezettségre vonatkozó rendelkezése a fenti kontextusokban összességében azt az alapvető vitát generálta, hogy jogos-e, vagy jogosulatlan a kötelezettség kimondása. Az előterjesztés kitért arra, hogy a kötelezettség viszonylagos, csak ott áll elő, ahol a gyermek gondozása és felügyelete nem kielégítő, egyéb esetben nem akarja az intézkedés a gyermeket a családból kiragadni. Az ellenzők mindezt más megvilágításba helyezték. Fő érvük az volt, hogy ez az intézkedés nem respektálja a család, a szülők természetes jogait, azt megsérti, a család életébe indokolatlanul beavatkozik. Az öt nemzetiségi képviselő közül négyen érintették ezt a kérdést. Különös jelentőséget kapott Zay Adolf felvetése, miszerint az óvoda Csáky Albin kezdeményezésére egy szabad, emberbaráti intézményből kényszerintézménnyé fog

fajolni, melybe a miniszter „az ő kényszerrendszerével újoncozni akarja a kisdedeket”. A képviselő retorikáját a kötelezettséggel kapcsolatban militarista szóhasználat jellemezte: kényszerintézményről, kényszerrendszerről, újoncozásról és besorozásról is beszélt a téma kapcsán. Beszéde erős hatást váltott ki, mert többen ugyanezeket a szavakat idézték a későbbi megnyilatkozásokban. Különösen az „állami kényszer” bizonyult olyan fogalomnak, amely többieket reflexióra készítetett. Beöthy Ákos pl. úgy értelmezte az állami kényszert, hogy ahol a társadalom ereje a szükséget tekintve nem elég, ott az államnak kell beavatkozni. Respektálni kell a szülők jogait, de azt nem, hogy gyermekeik elpusztuljanak. Ezt a jogot az emberiségnek a polgáriasodás érdekében kell korlátoznia. Mondandójának nyomatékosítására Macaulay-t idézte, aki a következőket mondta: „Ha az államnak joga van akasztani, joga van neki nevelni; ha nevel, joga van a kisdedeket ápolni.” Schwarz Gyula igyekezett teljes konkrétsággal lefesteni a háznak olyan eseteket, amelyekre a kényszer vonatkozik. Egy példát idézünk:

„Azon töméntelen sok gyerekről van itt szó, kik kora reggeltől késő estig ott fetrengenek és henteregnék a porban vagy a sárban, úgy, hogy minden pillanatban elgázolhatja őket a kocsi, eltiporhatja őket a tehén. Azokról van itt szó, kik ott a nyitott kutak mellett motozkálnak, a hova belepottyanhatnak minden pillanatban. (...)”

Berzeviczy Albert reflexiója a Zay, Filtsch, Mocsáry és Salmen képviselők által felhozott érvekre a következőkben foglalható össze: Az említettek kifogásolták az elvet, mondván, hogy az a család jogaiba ütköző intézkedés, az államhatalom jogosulatlan túlterjeszkedése, a személyes szabadság korlátozása. Mindezek elfogadhatóak lennének, ha a kisdedóvást a kormány mindenkire kötelezővé akarná tenni, de itt nem erről van szó. Az állam kényszerítő hatalma csak abban az esetben lép fel, ha a szülő a gondozás és felügyelet kötelezettségét elmulasztja, vagy elhanyagolja. Semmi jogelvonásról nincs tehát szó, inkább a szülői kötelezettségek pótlásáról. A szülői kötelezettségmulasztás joga az állam szempontjából nem ismerhető el, ezért kell vindikálni az állam számára azt a jogot, hogy ilyen esetben a szülő akarata ellenére is biztosítsa a kisgyermek megóvását. Berzeviczy végül az alábbi gondolattal válaszolt arra a felvetésre, hogy ez a kényszer nem egyezik meg az alapítók törekvésével:

„Midőn a középkorban a kolostorok mellett az első iskolák keletkeztek, midőn csak a papok tudtak írni és olvasni, és még a királyok is pecsétjüket használták

aláírás helyett, vajon álmodta-e akkor valaki, hogy valaha a népoktatás kötelezővé fog tétetni, és hogy az állam fogja polgárait az írni-olvasni tanulásra kényszeríteni. Ily történelmi argumentumok keveset nyomnak a latba ott, ahol haladásról és reformokról van szó."

Az óvodába járás kötelezettségére vonatkozóan módosítást szorgalmazó javaslat is elhangzott. Madarász Imre (16 éve óvodai tanfelügyelő, a megszólaló képviselők közül az egyetlen, aki ilyen tapasztalattal rendelkezik), a gyakorlatban szerzett tapasztalataira hivatkozva kivitelezhetetlennek tartja a kötelezettség kimondását a 3 évesekre, és elhibázottnak tartja azt is, hogy a menedékházakba 3 éven aluli gyermekek is felvehetőek. Álláspontját azzal igyekszik alátámasztani, hogy az ekkora gyereket még nem lehet egyedül óvodába, vagy onnan haza engedni, a szegényebb szülők pedig nem tudnak kísérőt fizetni. Ezért – legalább az egyik szülő részéről – elmarad a munka. Felhívja még a képviselőház figyelmét egy közönségesnek látszó, de lényeges körülményre, az időjárás figyelembe vételére, ami a praktikus életben ugyancsak befolyásolja a gyerekek óvodába járatását. Madarász Imre javaslata a vitában visszhang nélkül maradt.

Más szempontból kapcsolódik az óvodába járás kötelezettségéhez az a téma, amelyet Spóner Andor vetett fel annak kapcsán, hogy kik nem vehetők fel az óvodába. A javaslatban az szerepelt, hogy beteg, hülye, vagy tompaelméjű gyerekek az óvodából ki vannak zárva. A képviselő aggályosnak találta, hogy a felvételtől a tompa elméjűek is el legyenek tiltva. Nézete szerint a tompa elméjűség „ruganyos kifejezés”: minden kevésbé élénk, vagy intelligenciában fejletlenebb gyerekre rá lehet fogni. Előfordulhat ezért, – főleg a népesség kevésbé művelt osztályaiban, hol az újításoktól gyakran idegenkednek – hogy a tompaelméjűséget a szülők némelyike arra használja majd, hogy gyermekét az óvodától távol tartsa.¹⁷¹

A téma egészének alakulását tekintve elmondható, hogy az állami jótétemény / kényszerintézmény metaforák a vitában mindvégig jelen vannak és az egyik olyan dichotómiának tekinthetők, melynek mentén a szövetségesek/ellenség diskurzusa láthatóvá és leírhatóvá válik.

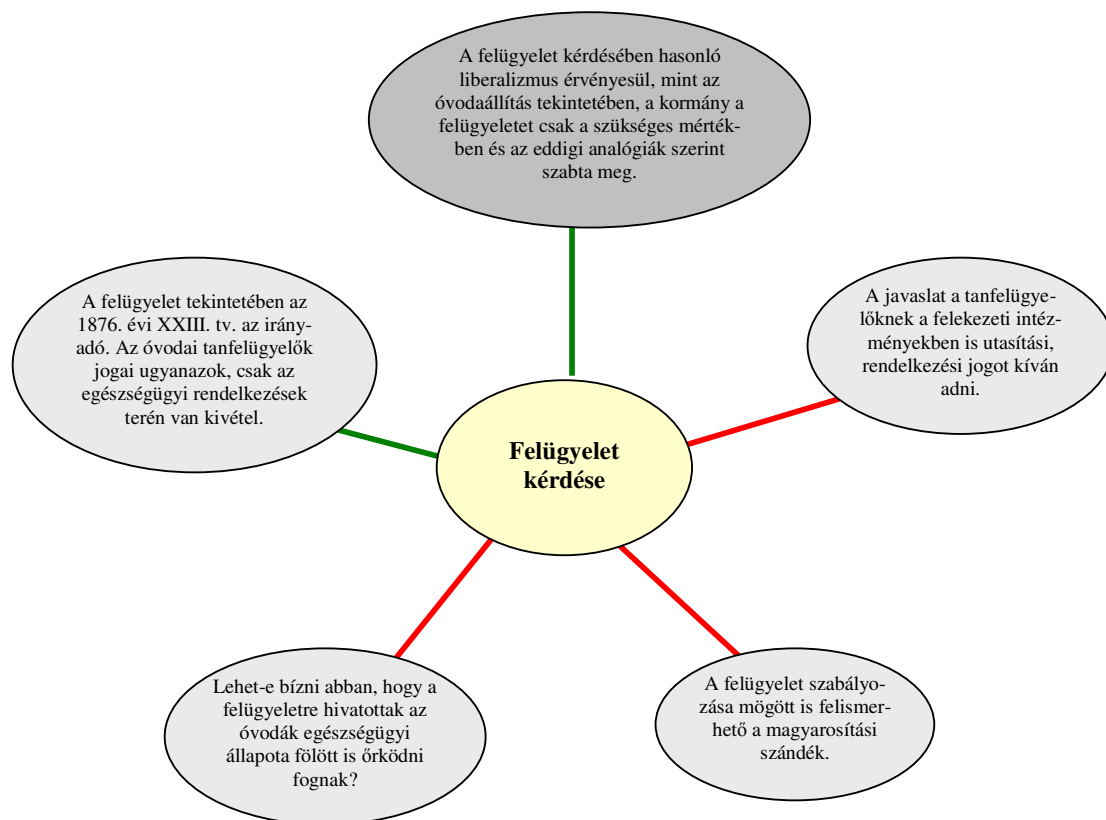
¹⁷¹ A képviselőház az eredeti javaslatához képest a részletes vita folyamán csak kevés módosító indítványt támogatott, de Spóner Andornak ezt az indítványát támogatta.

Felügyelet kérdése

Szorosan kapcsolódik az előző témához a felügyelet kérdése, ezért a következőkben ezt vesszük szemügyre. A felügyelet kérdésével az előterjesztések csak röviden foglalkoztak, főleg azt emelték ki, hogy a kimunkálás során milyen elveket és gyakorlatokat kívántak követni. A javaslatot ellenző nemzetiségi képviselők sérelmezték egyrészt, hogy a felügyelet szabályozása a magyarosítási tendenciát szolgálja, másrészt hogy a tanfelügyelők nem csak az állami és községi, hanem a felekezeti intézetekben is rendelkezési jogot kapnak.

10. sz. ábra: Felügyelet kérdése

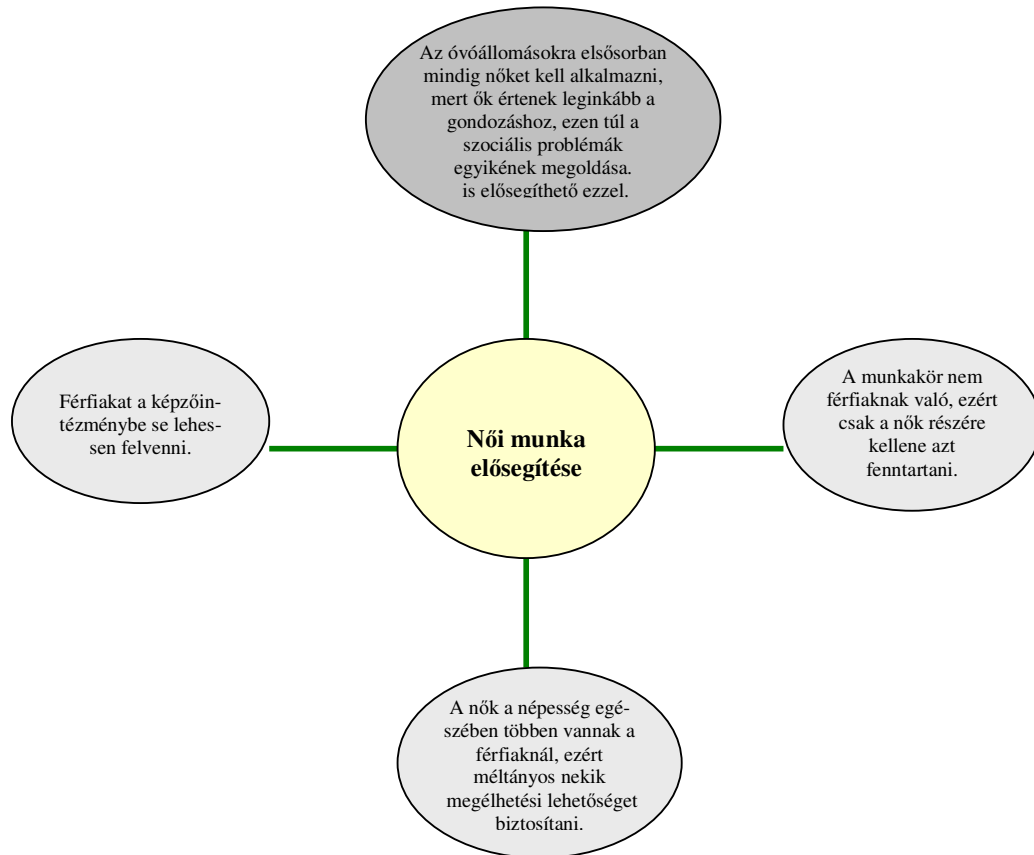

E felvetésre mintegy válaszul fejtette ki Csáky Albin, hogy a felügyelet kérdésében mely törvényt tekintette irányadónak. Annak alapján az iskolai és az óvodai tanfelügyelők jogosítványai megegyeznek, a különbség mindössze annyi, hogy az egészségügyi rendelkezések tekintetében – ha annak szükségességéről meggyőződnek – azonnal, a helyszínen tehetnek.

A felekezeti óvodák tanfelügyeletének bírálatától jutott el Zay Adolf a javaslat felekezeti szempontból sérelmes intézkedésének taglalásáig (tématérképünk kiinduló ábráján ezért jelöltük a kapcsolatot a felügyelet és felekezeti szempontok között), amely kérdés a továbbiakban a vita egyik kiemelt, meghatározó témája lett. Fajsúlyos jelenléte miatt az e témában jelentkező felvetéseket a reflexiók láncolatával együtt fogjuk majd részletezni. Ugyanígy járunk el a diskurzus egészét leginkább uraló témával, magyar nyelv kérdésével is.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, érdemes még három témát megemlíteni: a női munka elősegítését, az Európával való összehasonlítást és a hazafias elkötelezettség bizonyítását. A női munka elősegítése azért érdekes, mert bizonyos szempontból jellemzi a kor ezzel kapcsolatos gondolkodását. Az Európával való összehasonlítás azért, mert bizonyíték arra, amit a dolgozat első részében már érintettünk: olyan időszak ez, amikor lényeges az Európával való szinkronitás, és az is, hogy némely dologban Magyarország példaadó legyen. A hazafias elkötelezettség bizonyítása téma érdekességét az adja, hogy az a nemzetiségi képviselők védekezési technikájaként értelmezhető: a diskurzus iránya és tartalma egyre inkább arra készíti a javaslatot ellenző nemzetiségi képviselőket, hogy a magyar állameszme iránti elkötelezettségüket bizonyítsák. A következőkben ezeket a témákat „térképezzük fel”.

11. sz. ábra: A női munka elősegítése

Az a miniszteri expozéból származó gondolat, hogy a nők alkalmazása révén a szociális problémák egyikének megoldása is elősegíthető, látens módon hordozza azt a tartalmat, hogy a nők munkavállalásának, eltartásának problémája szociális kérdésként van jelen a 19. század végi magyar társadalomban. Az egyik okra Roszival István világít rá, amikor friss népszámlálási adatokra hivatkozva arról beszél, hogy a nők csekély kivétellel mindenütt nagyobb számát képezik a népességnek.

„Ha ehhez hozzávesszük, hogy a férfi lakosság egy jelentős része a nősüléstől el van vonva, ha meggondoljuk, hogy ez az arány a nősülhető férfiak és a férjhez mehető nők között roppant nagy az utóbbiak hátrányára, méltányos és igazságos, hogy a nőknek alkalom adassék, hogy tisztességes életmódot teremthessenek maguknak.”

Kovács Albert részben azért javasolja a munkakört nőknek fenntartani, hogy „vagyontalan, művelt családok tisztas asszonyai tisztességes kenyérkeresethez jussanak, melyet a magyar társadalom nekik most még oly kis mértékben tud nyújtani”. Spóner Andor annak érdekében, hogy a pályát kizárólag nők számára tartsák fenn, azzal érvel, hogy a nők versenye a számukra hozzáférhető közpályákon (pl. a tanító szakmában, a posta és távírdai szolgálatnál) már most is nagy, és ez a jövőben fokozódni fog. Kívánatosnak tartaná, ha a nők legalább ezen az egy, őket annyira megillető közpályán mentesülnének a férfiak konkurenciájától.

A témában megszólaló négy képviselő mindegyike hangsúlyozza, hogy az óvónői munkakör a női természetnek való, gyengédségük révén ők az alkalmasabbak az anyai felügyelet pótlására, ők értenek jobban az ápoláshoz. A „becsesebb férfimunkát” Kovács Albert szerint amúgy is „kímélni kell súlyosabb feladatok teljesítésére”.

A forrás tanúsága ebben az időszakban kissé nevetségessé is kezd válni a férfi óvó képe, akit ketten is megidéznek. Kovács Albert így figurázza ki a férfi óvó elképzelt alakját:

„Márpedig én nem képzelek nevetségesebb látványt, mintha egy három mászás toronyember elkezd ugrálni és szaladgálni a kisbabák között, vagy orrocskáikat igyekszik rendbe hozni.”

Spóner Andorra a férfi kisedővő olyan benyomást tesz, mint „a női amazon megfordított ideálja”, például a „női csendőré”. Az idézett részletek – melyek nem mentesek a gúnytól – valamelyest láttatják a megváltozott gondolkodást mind az óvodák feladata, mind a női munka tekintetében, hiszen az első óvók még férfiak voltak.¹⁷²

Összehasonlítás Európával

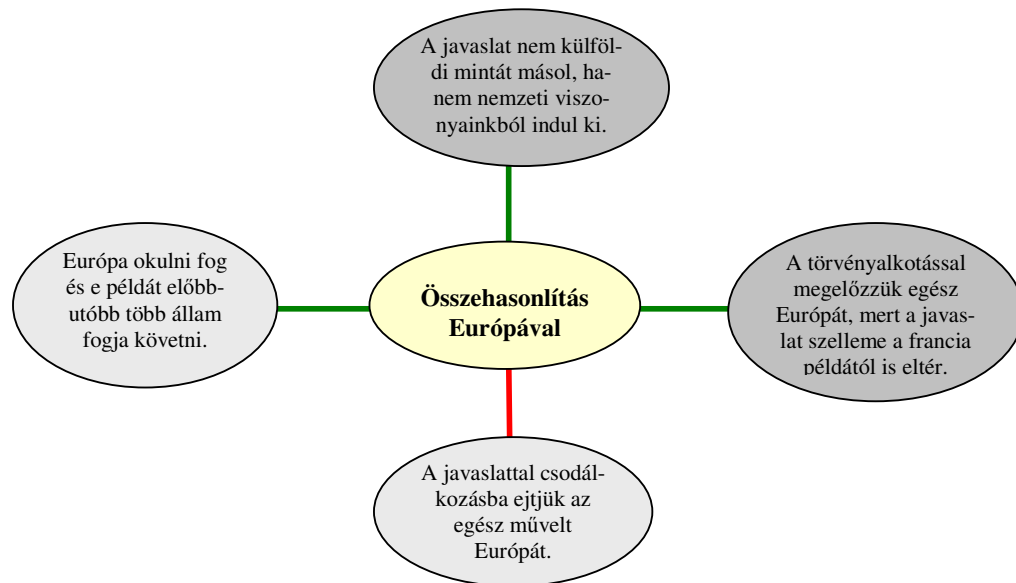
A 19. század utolsó évtizedében óvodai törvényt hiába keresünk Európa országaiban. 1891-ben csak Franciaországban létezik olyan törvényi szabályozás, ami az óvodákra is kiterjed. A francia törvénykezés 1881-ben a francia iskolarendszer szerves részeként

---

¹⁷² Kutatásra érdemes téma lehetne annak a folyamatnak a részletes feltárása is, hogy miként válik az eredetileg férfiak számára is megfelelőnek tartott pálya női foglalkozássá.

– az addigi menhelyek helyébe léptetve – hozta létre az ún. „école maternelle”-t¹⁷³ ami formailag és tartalmi szempontból is más keretek közé helyezte az óvodák és óvodáztatás ügyét, mint ahogy azt Magyarországon szabályozni kívánták. A kisdédóvási törvénytervezet mindkét előterjesztője hangsúlyozza, hogy a javaslat készítői a sajátos magyar viszonyokból indultak ki, nem külföldi kívántak másolni. Csáky Albin megemlíti a francia törvényt, amelyet az ország szempontjából nem tart követendő példának, ellenben ez olyan törvény lesz, amivel megelőzzük egész Európát.

12. sz. ábra: Összehasonlítás Európával

Zay Adolf szerint a magyar törvényhozás nem meglepi, hanem csodálkozásba ejti a művelt Európát, „melynek eddig eszébe se jutott, hogy az óvoda kényszerintézmény lehessen”. Schwarz Gyula erre reflektált úgy, hogy Európa nem gúnyolódni fog e merész kezdeményezés felett, hanem okulni. Meg is magyarázta, hogy a nyugat-európai államok eddig miért nem avatkoztak törvényhozás útján ebbe a kérdésbe: azoknak az államoknak a társadalma egészen más természetű, hasonlíthatatlanul gazdagabbak és

¹⁷³ École maternelle = anyai iskola A francia előzmények összefoglalását ld. bővebben: Bajomi Iván: Az óvodai nevelés változásai Franciaországban *Educatio, Óvodák 2005/tél* 716-720.

műveltebbek voltak azok már akkor, amikor nálunk a társadalom – a szó modern értelmében – még nem is létezett. Schwarz Gyula ezt követően egy csavart vitt a gondolatmenetbe, és egy ironikus hangvételű történetet adott elő, melynek szereplője Francis Drake és az általa Európába behozott burgonya. Így kezdte:

„Francis Drake, a hírneves admirál éppoly hős volt a tengeri ütközetekben, mint amennyire kifogyhatatlanok és leleményesek a javaslat ellenzői mindazon eszmék kifogásolásában, melyeknek célja a magyar állameszmét a gyakorlatban megvalósítani.”

A történet lényege az, hogy a skótok a burgonyát nem akarták megenni, mert nem volt benne a Bibliában. Ma a skót nemzetgazdászok hirdetik leginkább azt a tényt, hogy a burgonya számtalanszor megmentette Európa népeit az éhhaláltól.

„Azt hiszem, önök is úgy vannak ezzel a hasznos eszmével, mint a skótok a burgonyával. Önök nem akarják ezt megemészteni”– mondta ki végül Schwarz csattanót.

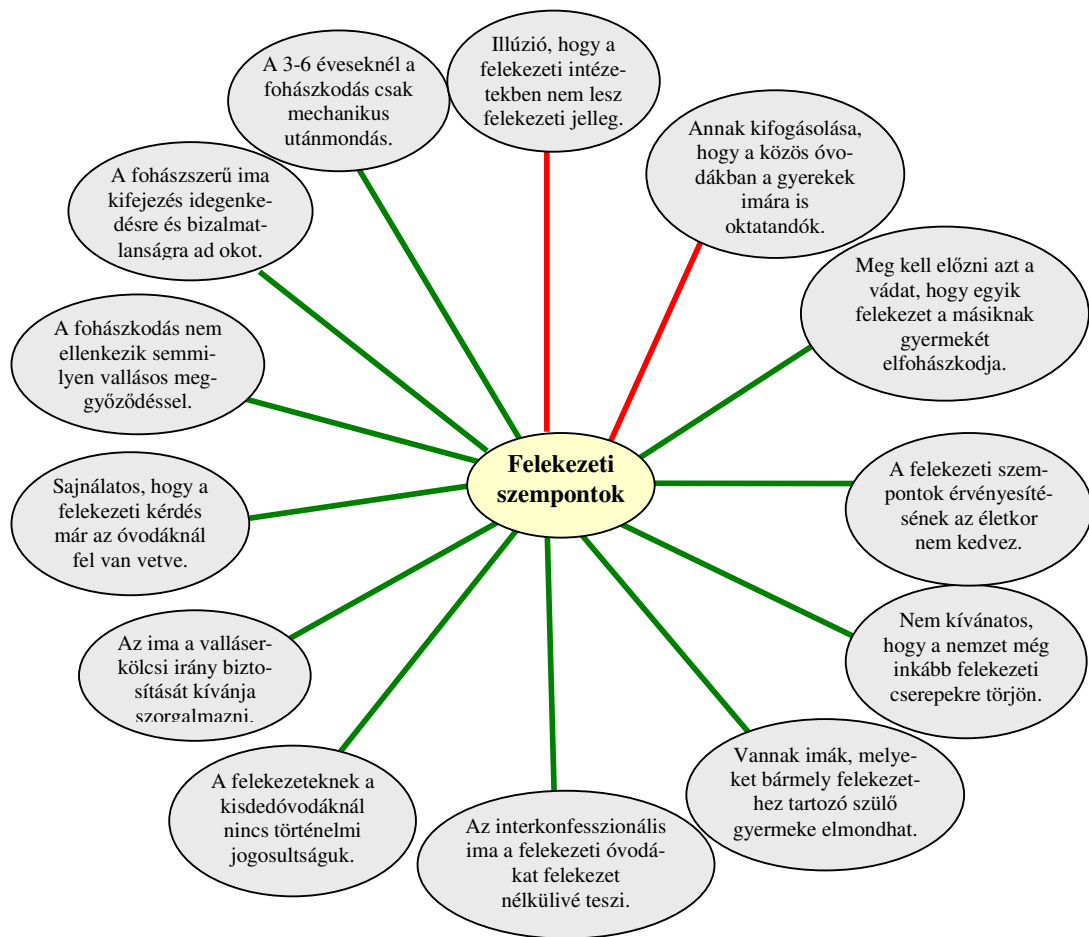
Láthatjuk, hogy az Európával való összehasonlítás során is a nemzeti szempontok artikulálódnak és a téma a magyar állameszméhez vezet el. A magyar állameszme iránti elkötelezettség bizonyítása a vita állandó kísérőjelensége, de – a javaslat tal szemben elfoglalt állásponttól függően – különböző módokon jut kifejezésre. A törvényt ellenző nemzetiségi képviselők részéről úgy, hogy hozzászólásaikban külön súlyt fektetnek hazafias érzelmeik és elkötelezettségük hangoztatására. Nincs értelme azonban e téma kapcsán a kontextusokat szemléltető ábrának, mert mindegyik megszólaló hasonló kontextusban mozog. Megnyilatkozásaik sokkal inkább a betöltött funkció okán lehetnek érdekesek az elemzés számára, ezért azokat a későbbiekben ebből a szempontból fogjuk megvizsgálni.

A továbbiakban arra a két témára fókuszálunk, amelyek a diskurzust uralják. A felekezatiséggel és a magyar nyelv kérdésével kapcsolatban megjelenő álláspontok bemutatása során arra törekszünk majd, hogy a téma kontextusain túl lehetőség szerint számba vegyük a hangsúlyos megnyilatkozások részleteit és az azokra történő reflexiókat is.

Felekezeti szempontok

A diskurzust uraló témák közül először a felekezeti szempontokra irányítjuk figyelmünket. Amint arra már utaltunk, a felekezeti kérdés először a felügyelettel kapcsolatban merült fel, de a felekezeti vita nem a felügyelet, hanem a fohászszerű ima mentén generálódott, melyet a javaslat az óvodák tevékenységi köréhez sorolt. Vegyük szemügyre először e téma kontextusait!

13. sz. ábra: Felekezeti szempontok

Az egyik észrevételünk az lehet, hogy a fohászokadás létjogosultságának-hogyanjának kérdése a javaslat támogatóit is erősen megosztotta. Többen érveltek az-

zal, hogy az óvodás életkor nem alkalmas a vallásos meggyőződés kialakítására, csak a vallásos érzületet lehet elültetni, ezért a fohászszerű imában nincs semmi kivetnivaló. Törs Kálmán ennek alátámasztására fohászokat olvasott fel a t. háznak, Czirer Ákos pedig interkonfesszionális fohászgyűjtemény kiadását javasolta. Károlyi és Hock képviselők ellenben azon az állásponton voltak, hogy az interkonfesszionális ima a felekezeti óvodák számára nem elfogadható, a javaslatnak ez a része azokra ne legyen érvényes, ott hadd tanítsák a kisdedeket a felekezet szerinti imára. Roszival István a fohászszerű ima elnevezéssel sem ért egyet, Herman Ottó pedig azon az állásponton van, hogy a 3-6 éves gyermek Isten fogalmát még egyáltalán nem érti, számára a fohászokdás nem egyéb, mint mechanikus utánmondás.

A javaslatot támogató képviselők egy része az imán túllépve a kérdést szélesebb összefüggésbe is elhelyezte. A nemzeti egység/széttagoltság szempontjából történő megközelítéssel arra kívántak figyelmeztetni, hogy óvni kellene a nemzetet a további felekezeti torzsalkodásoktól, ezért okot arra ne szolgáltatassanak. Végeredményben ezt a célt szolgálja az „elfohászokdás” vádja megelőzésének felvetése is, amely az 1890-ben kiadott elkeresztelési rendelet¹⁷⁴ következményeire való burkolt utalásként értelmezhető. Először Beöthy Ákos, majd többen is felhozták, hogy a felekezeteknek nincs történelmi beágyazottsága a kisdedóvás terén, nem kell oda felekezeti szempontokat bevenni, ahol azok eddig se voltak, sajnálatos, hogy egyáltalán megjelennek.

Az ellenzők közül Zay képviselő egyik kifogása abban állt, hogy az ima a felekezet nélküli óvodák esetében aggályos, mert a kisdedóvánő az egyik felekezethez fog tartozni, és úgy fogja beültetni az áhítatos érzetet a kisdedek lelkébe, ahogy azt magába szívta. A fohászszerű imának így a községi és állami intézetekben olyan jellege lesz, amilyen felekezethez az óvánő tartozik, és ettől óvni kell a gyermekeket. Filtsch József ugyanilyen aggályok miatt emelt kifogást. Erre a felvetésre Kovács Albert reflektált elsőként. Abból indult ki, hogy miközben az első óvodák alakulása idején a felekezeti szempontok sokkal inkább dominálták a közéletet, az óvodák szinte kizárólag felekezet nélküli keretben kezdtek létrejönni. Annak, hogy a kisdedóvás társadalmi

---

¹⁷⁴ Az elkeresztelési rendelet a vegyes házasságból származó gyermekek vallásáról intézkedett. Ez a rendelet a keresztelési bizonylatok kölcsönös megküldéséről indította el azt az egyházpolitikai harcot, amely azután éveken át heves parlamenti küzdelmet eredményezett. Im: Mann, 1987 74.

tevékenység útján fejlődve interkonfesszionális térben mozog, két oka van: az egyik az, hogy a társadalom a régi felekezeti köntösből kinőtt, a másik pedig az, hogy még a felekezeti álláspontú emberek sem tartják lehetségesnek, hogy ebben a körben a felekezeti felfogást érvényesítsék, ezért az ilyen intézeteket nem tartják érdemeseknek a felekezeti erőfeszítésre.

„Egészen úgy is van a dolog, t. ház. Mert hogy egy bölcsőjében síró gyermeknek az elhallgattatása másként történhetik katolikus szempontból, mint kálvinista felfogás szerint, azt ugyan senki sem állíthatja.”

A gondolatmenetet a továbbiakban így folytatódik:

„De még ha lehetséges volna is e körben a felekezeti szempont érvényesítése, úgy gondolom, t. ház, hogy teljességgel nem kívánatos Magyarországra nézve, hogy a felekezeti széthúzás és torzszalkodás e törvényjavaslatban is egy újabb védbástyát nyerjen, hogy a nemzet még jobban széttöressék felekezeti cserepekre, mint ahogy most van. Az ellenkező pedig, a nemzet töredékeinek egyesítése, nagyon is kívánatos. Éppen ezért a javaslatnak ez a tulajdonsága egyik nagy ereje, méltatlanságot nem ejt senkin, a szabadságot fenntartja mindenki számára, lehet vele élni.”

Törs Kálmán az alábbi módon reflektál Zay képviselő imával kapcsolatos felvetésére:

„Felekezeti szempontból is kifogásolja a fohászszerű imát. Lehetetlen, hogy felekezeti mellékíze ne legyen. Ha így is lenne, nem gondolom, hogy ez a mellékíz oly veszedelem lenne, mely miatt az egész intézményt vissza kéne utasítani. Vannak imák, melyeket bármi felekezethez tartozó szülők gyermeke elmondhat, bele illik hitvallásába.” (Itt példaként két imát is felolvas, majd ekképpen folytatja:) „Miért ne mondhatná el vallási érzelmeinek minden sérelme nélkül a katolikus, a protestáns, a zsidó, vagy akár mohamedán hitű osztrák-magyar-bosnyák honfitársunk. Mind hisz istenben, és a felekezetenélküliség még nem ateizmus. És ilyen fohászszerű ima van száz is a magyar irodalomban. Persze azt kissé ismerni is kellene, ezért a javaslat nem helytelen, mikor a kisdédóvónőktől a magyar nyelv mellett egy kis magyar irodalmi ismeretet is megkíván. Nem annyit, hogy professzor lehessen belőle az egyetemen, de annyit legalább, hogy tudja, hogy vannak benne ilyen fohászszerű imák, köztük németből szépen fordítottak is.”

Gróf Károlyi Sándor nem ért egyet Törs Kálmánnal: kétsége van afelől, hogy egy 3 éves gyermek egy szuszra olyan hosszú fohászt elmond, mint amit Törs képviselő felolvasott. Előrebocsátja, hogy a részletes vitában módosítást fog indítványozni, mert a rendelkezés a fohászszerű imával olyan kívánalmat fogalmaz meg a hitfelekezetek-

kel szemben, amelyet az övé – a római katolikus – nem tud elfogadni. Azért nem, mert azzal, hogy a gyerekeket felekezeti különbségre való tekintet nélkül kell felvenni, a felekezeti óvodákat felekezet nélkülivé teszi, ennek fejébe pedig követeli, hogy a felekezet olyat tegyen, amivel meggyőződése és szabályai ellen vét.

Roszival képviselő elsősorban a miniszterhez intézi mondanivalóját:

„A javaslat igen nagy fontosságú a magyar állami eszme szempontjából, s éppen e szempontból hasznosnak tartottam volna, ha a miniszternek sikerül olyan intézkedéseket bevenni, esetleg kihagyni, melyek az erre hivatott tényezők közreműködését idézték volna elő, ahelyett, hogy azt megbénítják. Ilyen például a fohászszerű ima”

Javasolja helyette, hogy a törvényben egyszerűen ez szerepeljen: imára oktatók, mert ez kevésbé adna okot az idegenkedésre. Az elnevezésen túl sérelmezi, hogy a felekezeti lelkész hivatalból nem tagja a felügyelő bizottságnak, és azt is, hogy a felekezeti óvóképzők intézeteket létesíthetnek, de nem adhatnak képesítő oklevelet.

Csáky Albin a vita negyedik napján reflektált az addig elhangzott felvetésekre. A fohászszerű ima kapcsán a következőket mondta:

„Mikor a kisdédóvodák munkaköre, a gyerekek foglalkozásának köre meg volt állapítandó, tisztába kellett jönnöm magammal az iránt, hogy vajjon ezen foglalkozások közé az ima is felveendő-e, igen vagy nem? Miután én a vallás erkölcsi nevelésre egyáltalán nagy súlyt fektetek, (...) miután azt hiszem, hogy nem lehet elég korán a vallás erkölcsi momentumot érvényesíteni és értékesíteni a gyermeknevelésben, elhatároztam magamat, hogy ennek kifejezést adok a törvényjavaslatban is. De amikor azután meg gondoltam, hogy óvodákba különféle felekezethez tartozó gyermekek jönnek; hogy ennél fogva teljes lehetetlenség ezeket a gyerekeket felekezeti szempontból egymástól elkülöníteni; hogy nem is kívánatos őket felekezeti különbségekre oktatni: abban állapodtam meg, hogy ezen óvodákban fohászszerű imák mondassanak, azaz olyan imák, melyek minden vallásos felfogással megegyeznek. (...) Meg vagyok győződve arról, hogy az ilyen fohászszerű ima kielégíthet minden vallásfelekezetet. (...) Nem szabad összetéveszteni az iskolát az óvodával. (...) Az iskolában a tantárgyak között kiváló helyet foglal el a hittan, az óvodákban csakis vallás erkölcsi nevelés foglalhat helyet. Ezért nem is képzelhetem, hogy súlyt lehessen arra fektetni, hogy az óvodába ne fohászszerű ima, hanem felekezeti ima mondassék. Mindezek dacára, ha egy vagy más felekezethez megnyugtatóra szolgál az, hogy tisztán felekezeti óvodákban az imára vonatkozó speciális intézkedések is tétessenek a törvényjavaslatba, kijelentem, hogyha erre vonatkozólag a részletes tárgyalás folyamán módosítvány terjesz-

tik be, azt fontolóra venni kész vagyok. Kijelentem ezt azért, mert soha semmi körülmények között vallásos érzületet sérteni, bántani nem akarok.”

A minisztert követően szólásra jelentkező Madarász József azt ajánlotta, hogy maradjon meg a ház ez ügyben a javaslatban foglalt szerkezet mellett. Véleménye szerint azért tenné helyesebben az állam, ha ragaszkodna az eredeti állásponthez, mert az az engedmény, amit Csáky Albin kilátásba helyezett, káros lenne az óvodák felállítása és a felekezetek iránti türelmesség szempontjából is.

Két olyan képviselő volt, aki a vitában határozottan az óvoda felekezet nélkülisége mellett érvelt. Beöthy Ákos Roszival István szavaira reflektálva addig a kijelentésig is elment, hogy: nem lesz nemzeti egység állami és nemzeti oktatás nélkül.

„Felhoztak valláserkölcsi szempontokat is a javaslat ellen, persze különösen Roszival István neheztelte a fohászszerű imát. Azt találta, hogy az inhaerenst¹⁷⁵ képez, mely nem a valódi vallásosság csíráját fogja a gyermekbe ültetni. Bevallom, hogy nálunk még az oktatás terén sem vagyok nagy barátja a felekezetiességnek. Meg vagyok győződve, hogy nálunk a nemzeti egység nem fog zöldágra vergődni addig, míg nekünk állami és nemzeti oktatásunk nem lesz. A községekben többféle felekezeti iskolákat találunk, és az egyik nyomorúságosabban tengődik, mint a másik, pedig hogyha erejüket összesítenők, mindenesetre jó iskolák volnának. Megengedem, hogy ennek az oktatásügyben megvan a történelmi jogosultsága. De semmi jogosultsága nincs a kisdédóvodáknál, ahol az nem fekszik a dolog természetében, mert azoknak a felekezeti subtilitáshoz¹⁷⁶ semminemű közük nincs. Azt hiszem, megelégedhetünk azzal, ha a gyermeket 6 év előtt az istenségnek csak nevére megtaníthatjuk, hogyha elvezethetjük az imának úgyszólván első stádiumához, ami a fohász. Mert én a fohászt nem tekintem másnak, mint félhivatalos imának. Nem akarok e kérdés felett éles polémiát folytatni, mert tisztelem mindenki valláserkölcsi meggyőződését, de valahányszor ebben a képviselőházban felekezeti szempontot hallok emlegetni, és ez az utóbbi időben nagyon gyakran történik, mindannyiszor nyomott hangulat fog el. Mert nekem úgy látszik, hogy a középkor csontkamráiból egy ódon fuvallat üti meg érzékeinket, amely fuvallat nemzeti egységünknek igazán gyengén csírázó plántáját valójában nem éleszteni, hanem hervasztani fogja.”

György Endre Beöthyre hivatkozva hasonló álláspontot foglalt el. Kinyilvánította, hogy sem az óvodákban, sem az óvóképző intézetekben nem tartja elfogadhatónak

¹⁷⁵ inhaerens = (lat.) valamely tárgynak lényeges, elválaszthatatlan tulajdonsága

¹⁷⁶ subtilitás = (lat.) finomság

a felekezeti jelleg bármilyen módon való jelenlétét. Ő is azon a véleményen van, hogy itt egészen új térre vinnék be a felekezeti szellemet.

„Én, t. ház, a legnagyobb objektivitással bírálom ezen kérdést. Én a magam részéről erősen ragaszkodom anyaszentegyházamhoz,(...) de kereken tagadom, hogy ezen a téren ez a szempont jogosult volna.” A felekezeti óvóképzőből kikerült óvók vezetésével „...előállhat az a helyzet, hogy egyes kisdedóvókban már a kisgyermek között elplántáltatik nem az összetartozás érzete, hanem a türelmetlenség érzete, a melyet pedig ezer és ezer okunk van kerülni. Ne méltóztassék azt mondani, hogy a felekezetek részére itt új jog nem adatik; mert az teljesen egyre megy, hogy, ha egyeseknek és magán-személyeknek is megadatik a kisdedóvó és kisdedóvóképző intézet állításának joga, ez a jog a felekezeteknek is megadatik. A két dolog nem egy.”

György Endre szerint a két dolog azért nem ugyanaz, mert felekezetek esetében azok autonómiája áll szemben az állami hatalommal és annak képviselőjével, így ezzel a törvény keretén belül ismét teremődik egy támpont a felekezetiességnek. Mi történik, ha ez a jog nem adatik meg? – teszi fel a kérdést. Az történik, hogy a felekezetek kebelén egyes egyének vagy jogi személyek fognak óvodákat állítani. A különbség így az, hogy az ellenőrzés lehetősége erősebb, és az összeütközés veszélye nem lesz olyan nagy, mintha a felekezet szervezett egysége állna szemben az állami akarral.

„...csak azt akarom constatálni, hogy mindnyájan arra törekszünk, a mire törekednünk kell, hogy nevezetesen hogy az ország polgársága ne választassék el egymástól felekezeti susceptibilitások¹⁷⁷ mentén, ne forgácsolódjék szét felekezeti szempontok által, hanem lehetőleg egyesíttessék egy olyan térre, ahol eddig nem láttuk a felekezetiesség szellemét.”

Konstatálta még, hogy az eddigi felszólalások alapján a t. ház más véleményen van: *„...én fájdalommal látom, hogy a felekezeteknek is megengedvén a kisdedóvók és kisdedóvóképzőintézetek állítását: itt az egységesítés helyett susceptibilitások veszedelmes ajtaját nyitjuk meg.”* Nézete szerint eljön az idő, amikor „a dolgok természetes következményei” neki fognak igazat adni.

Beöthy Ákos és György Endre tehát abban látta volna a nemzeti egységesülés egyik garanciáját, ha a kisdedóvás terén a felekezeteken kívüliség szempontja érvé-

---

¹⁷⁷ susceptibilitás = fogékonyság

nyesül. Ez azonban az adott történelmi pillanatban nehezen lett volna keresztülvihető. Egyrészt az egyházak a javaslatot liberális szelleműnek ítélték, bírálták azt a hangsúlyozottan világi jellegű intézmények felállításának szorgalmazása és a fohászszerű ima ökömenikus jellege miatt is.¹⁷⁸ Másrészt Csáky Albin miniszter is többszörösen hangot adott annak a meggyőződésének, hogy kifejezésre óhajtja juttatni a nevelésben a valláserkölcsös irányt. Az általa kilátásba helyezett engedmény megtételében e két tényező együttesen motiválhatta.

Anélkül, hogy az elemzést a részletes vitára kiterjesztenénk, szólnunk kell arról, hogy a felekezeti vita a tervezet részletes tárgyalásánál tovább folytatódott. A miniszter – fenntartva ígéretét – hajlandóságot mutatott arra, hogy a felekezetek szempontjából vitatott részre vonatkozó módosítás újabb megfontolás tárgyát képezze, ezért indítványozta, hogy azt a ház utalja vissza a közoktatási bizottsághoz sürgős tárgyalásra. A bizottság végül támogatta az indítványt, amely azt tartalmazta, hogy a felekezeti jellegű intézményekben az illető felekezethez tartozó gyermekek a fohászszerű imán felül felekezeti imára is oktatódnak. Amennyiben ilyen óvoda fenntartója ezzel a joggal él, más felekezetűek gyermekei az óvodába járás kötelezettsége alól felmentetnek. A képviselőház a módosítást megszavazta, így az 9. §-ként bekerült a törvény szövegébe. Ebben a megoldásban ugyan többen a törvény egyik fő alapelveinek sérülését látták, de ez a végeredményen nem változtatott. A felekezetek egy része így sem volt teljesen elégedett, de Kraffszky József, Esztergom-főegyházmegyei áldozó pap a kisdédóvárról szóló könyvében azt írta, hogy a fölvetett 9. szakasz megnyugtatta a katolikusok aggodalmait.¹⁷⁹

A felekezeti érzékenység bizonyítéka, hogy e kérdésben nem sikerült a javaslatot támogató képviselők között a vita folyamán a különböző álláspontokat végleg kibékíteni, annak ellenére sem, hogy a felekezeti megosztottság tompításának céljával alapvetően egyetértettek.

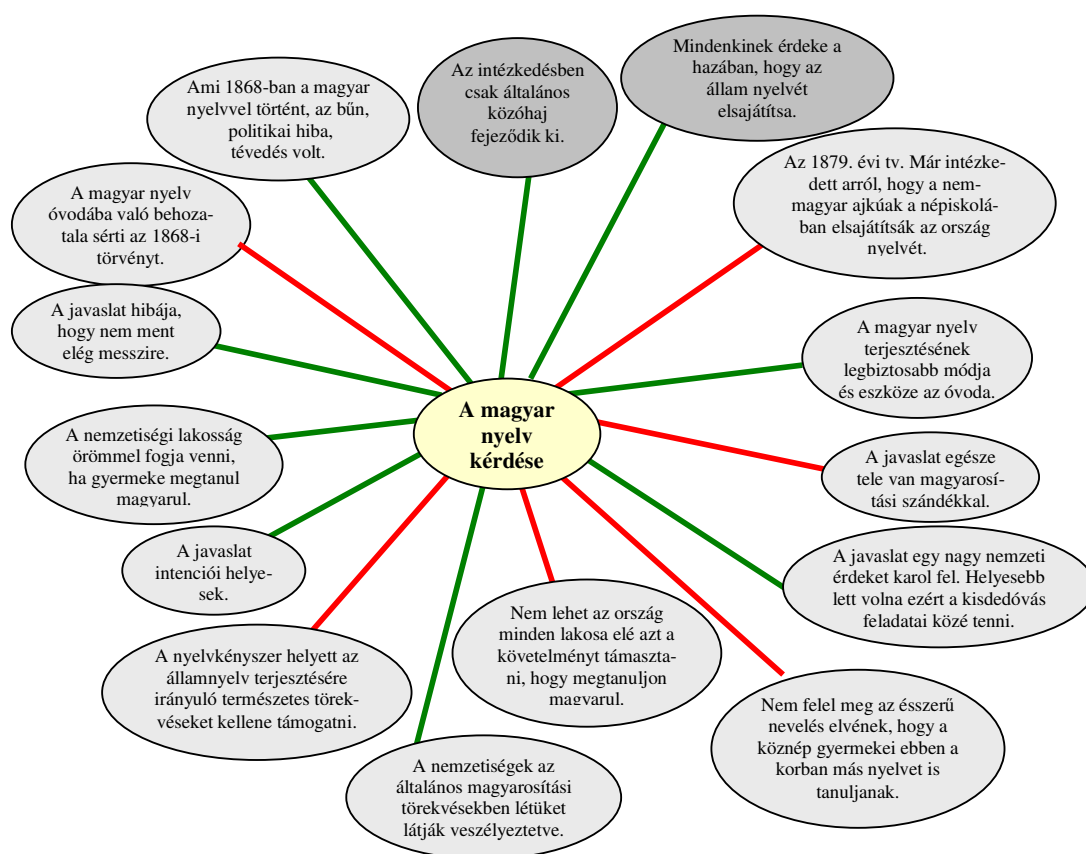
¹⁷⁸ Kelemen Elemér (1992): A kisdédóvárról szóló 1891. évi XV. tc. In: Az oktatási törvénykezés hazai történetéből Neveléstörténeti Füzetek 11. (Szerk.: Balogh László) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. 40-41.

¹⁷⁹ Kraffszky József (1892): A kisdédóvás és Fröbel kisdédnevelési rendszere Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája Bp. 482.

A magyar nyelv kérdése

A magyar nyelv ügyével annak a témának a tárgyalásához érkeztünk, amely a vita során legtöbbször volt terítéken. Nem csak az említés gyakoriságát tekintve állíthatjuk azt, hogy ez a téma kapta a legtöbb figyelmet. Ha a szöveget olyan szempontból vizsgáljuk, hogy az egyes témákkal összefüggő megnyilatkozások terjedelmét vetjük össze, meggyőződhetünk, hogy a magyar nyelvvel kapcsolatos felvetések taglalása hosszabb és bővebb, mint más témáké. A téma kontextusainak számbavétele szintén azt bizonyítja, hogy ez a kérdés bizonyult a legrészletesebben kifejtettnek. Lássuk először, hogy a megnyilatkozások milyen szövegkörnyezetbe rendeződve jelentek meg!

14. sz. ábra: A magyar nyelv kérdése

Ábránk azonnal szemléletessé teszi, hogy a képviselők miért támogatták, illetve miért nem a javaslatot. A részletesebb megvilágításhoz szükséges visszautalnunk arra, hogy az ország anyanyelvi viszonyaira tekintettel a miniszteri előterjesztés az állam nyelv-

nek elsajátítását a javaslat főfontosságú momentumaként jelölte meg. Csáky Albin úgy fogalmazott, hogy ezzel a nem magyar anyanyelvűeknek – jogaik csorbítása nélkül – csak módot akar adni arra, hogy az állam nyelvét ők is elsajátíthassák, ez érdekükben áll, ennek hasznát fogják venni. Mindez azonban a nemzetiségi képviselőket nem győzte meg arról, hogy ez valóban az ő érdekük: ők mindvégig más érdekekről beszéltek, és arra igyekeztek érveket felsorakoztatni, hogy az államnyelv terjesztésének ez a módja miért elfogadhatatlan számukra. A miniszteri exposé után közvetlenül szólásra jelentkező Zay Adolf kijelentette, hogy a szász faj egész politikai és gazdasági létét azonosítja a magyar állammal, melyben saját boldogulásának garanciáját látja. A szászok tudják, – folytatta – hogy mennyire szükséges a magyar nyelv, nem is fáznak annak elsajátításától, meg is teszik szívesen, ahol ezt saját anyanyelvük elhanyagolása nélkül megtehetik. A magyar nyelvet azért is fontosnak tartják, hogy ennek segítségével közeledhessenek a magyar testvérfajhoz, mellyel a hazában közös feladataik vannak. Ezért kéri, hogy aggályaikat a magyar nyelv kisededóvodákba való behozatala ellen a ház őszinte, komoly, lojális aggályoknak tekintse.

Zay Adolf szerint az 1879. évi XVIII. törvénnyel „felségesen és állandóan” gondoskodtak arról, hogy a nem magyar ajkúak már a népiskolában elsajátítsák az ország nyelvét, ki-ki szükségletéhez mérten. A legszegébb korban azonban – és minden nevelés alapeszménye ez – a gyermeknek anyanyelvében kell fejlődnie.

„Minden pedagógia arra van hivatva, hogy legelőször képezze ki a kisededet saját anyanyelvében, és szoktassa saját érzületének értelmes kifejezésére.”

Ha akkor, amikor a gyermek még anyanyelvén is nehézségekkel küzd, még másik nyelvre is meg akarjuk tanítani, zűrzavart idézünk elő. Olyan emberek fejlődnek majd így, akik nincsenek tisztában önmagukkal, saját anyanyelvüket nem bírják, de nem tanulták meg a másik nyelvet sem. – Érvelését az alábbi módon teszi hangsúlyosabbá:

„Hogy az nem egész férfi, aki anyanyelvét nem bírja, azt önök a legjobban tudják; mert önök csak lenézéssel beszélnek arról a magyar emberről, aki a magyar nyelvet nem bírja.”

Az anyanyelv természetadta jogára hivatkozva azt kéri, engedjék meg a szász fajnak, hogy zsenge korában anyanyelvében fejlődhessen.

Azzal kapcsolatban, hogy a községi és állami intézetekben mi lesz a gyakorlat a nyelv kérdését tekintve, figyelmezteti a minisztert a népiskolai törvény végrehajtásának tapasztalataira, miszerint nem létezik az állam által fenntartott iskola (és talán községi sem), melyben az oktatás nyelve ne a magyar volna. Ebből kiindulva azt gyanítja, hogy ez az óvodák esetében sem lesz másként. Szerinte az óvodákat nem kell a magyar nyelv tanításával terhelni. Megengedhetőnek tartja ugyan, hogy az a nem magyar nyelvű óvodákban előadassék, de nem abban a mértékben, ami a javaslatban szerepel. Nincs kifogása néhány magyar dalocska és a szemlélet körébe eső tárgyak megnevezése ellen, de ezt elegendőnek is tartaná. Nézete szerint ezen túlmenni az anyanyelv megóvása szempontjából lehetetlen és megengedhetetlen. A javaslat elutasításának egyik indokaként Zay Adolf az anyanyelv legitim igényeinek veszélyeztetését nevezte meg.

Filtsch József a ház elé lépve feltette ugyanazt a kérdést, amit Zay Adolf is feszegetett (vajon a községi közös óvodákban mely nyelvet fogják használni?), majd rátért a magyarosítási szándék tételes bizonyítására, amit álláspontja szerint a ház egy része tagad, más része helyesel. Alapos felkészültséggel, szakaszról szakaszra haladva taglalta a javaslat kevésbé és jobban leplezett magyarosítási szándékát, amit a tervezet helytelen elvének nevezett. Jövőre irányuló víziójában a miniszter sietni fog a 3%-os pótdó segítésével magyar nyelvű állami intézeteket állítani, a nem magyar óvodákat pedig mindenféle ürüggyel bezáratni. A kérdés egészével kapcsolatos álláspontját hüen tükrözik az alábbi gondolatok:

„Nagyon kényelmes volna a közigazgatásra nézve, ha ezt az országot csak magyarok lalnák, hazánkban csak a magyar nyelvet beszélnék. De mindhiába, nem így áll a dolog. Mert mindenki tudja, hogy hazánk lakosságának nagyobb része, Horvát-Szlavonországot nem is számítva, nem a magyar fajhoz tartozik, nem a magyar nyelvet beszélik. Ez a tény nem küszöbölhető ki a világból. Sokan ugyan azt hiszik, hogy ez csalódás. Hát csakugyan lehetőnek tartják-e, hogy egy ország kisebbsége rákényszerítse a többségre nyelvét és nemzetiségét? Ezen hitet végzetes tévedésnek tartom. És bizonyosan az az út, melyet e végett eddig követtek, legkevesbé alkalmas arra, hogy céljukat elérjék, mert ha a kényszer eszközeivel törekszenek a magyar nyelvet kiterjeszteni, ez ellen csak annál szilárdabb ellenállást és nagyobb ellenszenvet fognak előidézni.”

Salmen Jenő Zay Adolfhoz csatlakozva azt a véleményt erősítette, hogy a rendelkezés nem felel meg az ésszerű nevelés elvének, és ugyancsak kinyilvánította a szászok magyar nemzet iránti elkötelezettségét, amely ellenében a szászok méltányos, igazságos elbánást kívánnának.

Mocsáry Lajos szerint nem lehet az ország minden lakosától azt követelni, hogy tanuljon meg magyarul, mert erre képtelen. Akiknek magasabb pályákon szükségük lesz rá, azoknak bőven van alkalmuk, ezért a miniszteri indoklásnak ez a része felesleges és elégtelen. Nem lát más módot e kérdés kezelésére, mint azt, hogy az állam ereszkedjen le az állampolgáraihoz, s ennek megfelelően rendezze be közigazgatását és igazságszolgáltatását, hogy mindenki a saját nyelvén rendezhesse ügyeit. Álláspontja érvényességének bizonyításához a hatályos nemzetiségi törvényre hivatkozik:

„Bármilyen visszatetszéssel fogadják állításomat, bátor vagyok figyelmeztetni önöket, hogy amit mondok, nem egyéb, mint az 1868. évi nemzetiségi törvény alap gondolata. Ez pedig fennálló törvény. Törvényhozónak azt mondani, hogy egy törvényt ignorálni kell, nem szabad.” (Bekiabálások: Félreértette a törvényt! Hiba volt meg is hozni!)

Felteszi a kérdést, hogy mi a célja az egész intézkedésnek, majd válaszol is rá:

„Kétségtelen t. képviselőház, hogy ezzel a törvényjavaslat az általános magyarosítási aspirációknak tesz concessiót. (Felkiáltások: Szégyen ez Magyarországon? Kötelességünk ez! Magyar államban vagyunk!) Az általános magyarosítás megvalósítására akar tenni az államnak rendelkezésére álló eszközökkel kísérletet.”

A megoldás szerinte az, ha a magyar nemzet elfogadja a nemzetet úgy, ahogy van, és nem a teljes nyelvegységben keresi a jövő konszolidációjának biztosítékát, hanem az államnyelv terjesztésére irányuló természetes törekvéseket helyezi előtérbe.

Schuster József ugyanezt a törekvést tartaná járhatónak és elfogadhatónak:

„A kormány tehát segítse és mozdítsa elő a társadalom és a felekezetek minden ebbéli kívánságát, és adja meg nekik bőven a kívánt és kért alkalmat. És ők kérelmezni fognak, saját innitiatívájukból, saját elhatározásukból fogják azt tenni és kérni, amit, ha arra kényszeríteni akarják, erőszakoskodásnak, anyanyelvök és nemzetiségük ellen irányzott merényletnek néznek. Természetellenes és hiábavaló törekvés a magyar nyelvet kényszereszközökkel terjeszteni akarni, azt a más ajkú népekre ráerőszakolni. A kényszer az állami érdeket nem fogja előmozdítani, hanem veszélyeztetni; mert a nemzetiségek nyelvbeli érdekeit sérti, és azáltal a nemzetiségeket a magyar nemzet elleni, sőt az állam elleni oppozícióra

izgatja fel. A nyelveket illetően nem kényszer, hanem szabadság legyen a kormány jelszava, és minél nagyobb a szabadság, annál biztosabban fog célt érni."

Schuster képviselő fogalmazta meg végül legdirektebb módon az elutasításnak azt az indokát, amelyre a megszólaló nemzetiségi képviselők mindegyike utalt:

„A törvényjavaslatot pedig nem azért nem fogadom el, mivel attól félek, hogy ezáltal népem, melyen és ugyanazon lángoló szeretettel csüggök, mint önök, t. uraim, az önök népén, megmagyarosíttatnék."

Lássuk ezután, hogy miként reagáltak a magyar nyelv kérdésére és a nemzetiségi ellenvetéseire a „szövetségesek"! A megnyilatkozásokat az elemzés számára úgy fogjuk áttekinthetőbbé tenni, hogy csoportosítjuk a rendelkezéshez általánosságban hozzáfűző, valamint a konkrét reflektálást célzó megnyilvánulásokat. Először a magyar nyelv témájához kapcsolódó általános megjegyzésekre figyelünk.

Lesskó István pl. az alábbi módon nyilatkozott meg:

„Legszebb, legpraktikusabb és magyar nemzeti szempontból legüdvösebb rendelkezése a javaslatnak az, hogy az óvónőktől és a dajkáktól egyaránt megkívánja a magyar nyelv tudását. Ha ez a postulátum nem marad jámbor óhajlás, de igazán érvényesülni fog: akkor az óvodák és menedékházak többet fognak használni a magyar nemzeti ügynek, mint az 1868. évi népiskolai törvény; mert az óvodák és menedékházakból kikerülő és az elemi osztályokba belépő gyerekekkel biztosan haladhat a tanító. És ez lesz a magyarosítás legbiztosabb módja és eszköze. (Bekiabálások, helyeslések). Elvitázhatatlan tény, hogy a magyar nyelv terjesztésének legtöbb sikerrel kecsegtető módja az óvodák és menedékházak felállítása."

Czirer Ákos, Hock János és Madarász Imre szerint a javaslat legfőbb erőssége abban áll, hogy egy nagy nemzeti érdeket karol fel. Czirer képviselő szavait idézzük:

„Ennél fogva üdvözlöm azt, mert benne egy szerény körvonalakban mutatkozó halovány jelzését látom egy a nemzeti állam felépítése felé vivő útiránynak, amelytől hogy eddigelé oly távol jártunk, csak arra látszik mutatni, hogy eddig még nem érlelődött meg bennünk meggyőződéssé az a felfogás, hogy azon nemzetnek, mely a népek családjában megállani és számot tenni akar, nem csak joga, de kötelessége is mindazon törvényes eszközöket felhasználni, amelyek az egységes nemzeti állam nélkülözhetetlen kellékének, a nemzeti nyelvnek általánosítását elősegíteni alkalmasak."

Gr. Károlyi Sándor a javaslat intencióit a magyar nyelv kérdésében különösen helyesnek tartja, mert kívánatos, hogy minden honpolgár ismerje, vagy legalább meg-

értse az állam nyelvét. Véleménye szerint ezt az akaratot nyilvánította ki a magyar nyelv népiskolai tanításáról szóló 1879. évi törvény, és azt egészíti ki most ez a javaslat.

Herman Ottó így összegzi véleményét:

„Nyíltan és határozottan kifejezem, hogy én ezt a törvényjavaslatot kizárólag csak magyarosítási tendenciájánál fogva fogadom el. Az államban az államalkotó nemzet az, melynek minden egyéb tekintet az állam fennállásának szempontjából is alá kell rendelni.”

Nézzük ezután, hogy miként reflektáltak a javaslat támogatói a nemzetiségi képviselők ellenvetéseire!

Czirer Ákos Filtsch Józsefhez és Csáky Albinhoz intézte mondandóját. Filtsch beszédére reagálva kijelentette, hogy az homlokegyenest ellentétes saját felfogásával, és éppen e beszédet tekintette legfőbb bizonyítéknak arra, hogy az állam nyelvét terjesztő intézkedésekre szükség van. A miniszternek azt róttá fel, hogy nem adott elég bátran kifejezést a nemzeti nyelv jogosult terjesztésének, és a kérdést a javaslatban nem a megfelelő helyen jelenítette meg.

„Helyesebb, és mindenek fölött őszintébb lett volna az erről szóló intézkedést ott adni elő, ahol a már a fejezet címe is a kisdedovás fejezeteiről beszél, és nem ott, ahol a kisdedovás kellékeiről van említés téve. Mert ha kétségkívül áll is az, hogy a magyar nyelv terjesztése nem lehet a kisdedovásnak egyedüli feladata, de hogy az állami nyelv ismeretének általánosítása inkább tartozik az intézmény feladatai, mint kellékei, inkább céljai, mint eszközei közé, azzal úgy hiszem mindnyájan tisztában vagyunk.”

Kifogásolta azt is, hogy a magyar nyelv mellé odakerült a „mint állami nyelv” kifejezés, mintha a kormány ezzel mentegeni akarná magát. Nyíltan hangot adott továbbá annak a véleményének, hogy nem tartja kielégítőnek azt az elbánást, amelyben a magyar nyelv a javaslatban részesül.

„A magyar nyelv tanításának kimondása, még ott is, ahol ráakadunk, sajtóságos kísérletben van bemutatva. Úgy látszik, rám legalább azt a benyomást tette, hogy a szakasz szerzője azzal, hogy az illető helyen a magyar nyelv mellé azt a kifejezést „mint államnyelv” odateendőnek gondolta, mintegy mentegeni akarta magát, s vele a törvényhozást azon kimondhatatlan nagy bátorságért, hogy nemzeti nyelvünket jogainak küszöbéig előretolni merészkedett, mentegetőzni lát-szik elmondván, hogy azért teszi ezt is csak, mert: a magyar nyelv egyúttal ál-

lamnyelv is. Én tehát nem tartom kielégítőnek azt az elbánást, amelyben a magyar nyelv a javaslatban részesül, amidőn azt a kisdedováás egyik eszközéül állítják oda, holott az fontosságánál fogva méltó volna arra, hogy előkelő nevelési célul tűzessék ki."

Kovács Albert a nemzetiségi képviselőktől az erőszakos magyarosítás vádjára példát követelt a magyar történelemből.

Törs Kálmán arra az ellenvetésre reagált, hogy a magyar nyelv megzavarja a gyermeket saját anyanyelvének tanulásában. Szerinte ennek ellentmond az élet, hiszen minden művelt szülő, aki csak teheti, valamely világnyelven beszélő dajkát vesz gyermeke mellé, és nem tenne ilyet, ha ez az anyanyelv kárára válna. Nézete szerint a javaslat nem akarja kivetkőztetni a gyermeket nemzetiségéből, csak azt célozza, hogy a magyar szó hangzása ne legyen előtte idegen, szokja meg azt a nyelvet, amelynek hasznát is veheti élete során.

Roszival István csodálkozását fejezte ki amiatt, hogy a magyar nyelv kötelező tanítása miatt bárki is felszólalt.

„Én csodálkozom azon, hogy a magyar országgyűlésen ezen bölcs intézkedés ellen egyáltalán történhetik felszólalás. Én inkább azt tartom, hogy a magyar államnak elsőrendű kötelessége megadni a módot, megadni az alkalmat, hogy e hazának minden fia megtanulhassa a magyar nyelvet. (Általános helyeslés) Hiszen ha tekintetbe vesszük a földrajzi helyzetet, s visszagondolunk a történelmi eseményekre, azt tapasztaljuk, hogy a magyar állam a magyar nyelv szempontjából sok helyütt nem hódít, hanem csak visszahódítja az idők viszontagságai folytán elvesztett tért.” (Általános helyeslés. Bekiabálások: Igaz! Úgy van!)

Szerinte az a közvélemény, amely nincs hamis irányba felizgatva, nem úgy nyilatkozik erről a kérdéstről, mint azt a nemzetiségi képviselők állították, saját tapasztalatai legalábbis nem ezt igazolják. Ahol ő megfordult, ott a nemzetiségi lakosság kifejezetten örült, ha gyermekét magyarul hallotta beszélni.

Beöthy Ákos részletesen, a nemzetiségi képviselők erőszakos magyarosításra vonatkozó álláspontjainak árnyalatait is megnevezve fejtette ki saját nézetét. Zay és Salmen képviselőknak címezte, hogy ők ünnepélyes nyilatkozatot tettek a magyar állameszme iránt, és bár ezt az elvet szépen proklamálják, a gyakorlati megvalósítást mindig ellenzik. Filtsch képviselőnek, aki a javaslatban erőszakos magyarosítási tendenciát vélt felfedezni, Liszt Frigyest idézte. Elmesélte, hogy a német tudós, amikor

Magyarországon járt, azt ajánlotta a németeknek, hogy magyarosodjanak meg, építsenek föl a magyarokkal egy olyan erős és hatalmas magyar államot, amely a Balkánig terjed. Ő ennél kevesebbet akar, – mondta – nem akar senkit kivetköztetni nemzetiségéből, csak annyit akar, hogy tanuljanak meg magyarul.

„Ez a posztulátum nem nyelvi, nem nemzetiségi posztulátum, hanem a magyar nemzet osztatlan politikai egységének kérdése, melyet az 1868. évi nemzetiségi törvény így proklamált, s melyet a képviselő urak, kik e törvényt idézik, mindig ignorálnak. Azt, ami benne Magyarországra nézve kedvező, ignorálni akarják. Én azt tartom, hogy aki a magyar államiság álláspontján áll, az ennek konzekvenciáit nem utasíthatja el.”

Mocsáry Lajos álláspontja Beöthy szerint nem a magyar állam álláspontja, hanem a magyar államiság negációja.

„Amit a képviselő úr akar, az gyakorlati konzekvenciáiban a nemzetiségek területi és politikai alakulása, a magyar nemzet egységének darabokra törése.”

A vesztfáliai béke utáni Németországot hozza példának, ahol a partikularizmus diadala következtében az ország az idegen hódítók könnyű zsákmánya volt. Magyarországon az ország nemzeti egységének megbontása esetén ugyanez következne be, és azt leginkább a nemzetiségek sínylenék meg.

Ellentétes nézeteinek kifejtésével ugyancsak Mocsáry Lajos szavaira reflektált Hock János. Álláspontja szerint a magyar államnak egyik vitális feladata ott és oly eszközök által magyarosítani, ahol az semmiféle jogsérellemmel nem jár.

Berzeviczy Albert egymás mellé állította a két szélső álláspontot: a Filtsch és Mocsáry képviselők szerinti magyarosító tendenciát, valamint Czirer Ákosnak azt a kifogását, hogy a javaslat nem eléggé állítja középpontba a magyar nyelvet. Szerinte leginkább e két szélső álláspont a bizonyíték arra, hogy a javaslat épp a helyes közép-utat választotta. A magyarosítás értelmezési lehetőségeit vázolván állást foglal abban, hogy miféle magyarosítási vádakot hajlandó elismerni.

„Ha magyarosítás alatt azt értik, hogy a kormány minden rendelkezésre álló eszközzel odahat és arra törekszik, hogy a magyar nyelv ismerete az állampolgárok érdekében elterjedjen, hogy rövid idő múlva ne legyen számba vehető magyar állampolgár, aki magyarul nem ért; ha ezt értik magyarosítás alatt, ezt a tendenciát igenis egész nyíltan bevalljuk, és soha nem is tagadtuk. Nyíltan bevalljuk azt

is, hogy reméljük: e törvény megalkotásával egy eszközzel több lesz a kormány kezébe adva ezen cél elérésére."

Szellemesen, az alábbi módon reflektál Filtsch képviselőnek arra a felszólítására, hogy a magyar faj tekintse a nemzetiségeket testvéreinek:

„(...)készséggel fogadom el e felhívást, hogy igenis testvéreinknek kívánjuk őket tekinteni. De azután vonjuk le ebből a konzekvenciákat is. A testvéri viszonynak legelső kelléke az, hogy a testvérek kölcsönösen megértsék egymást; mert furcsa testvérem nekem az, akinek én a szavát nem értem."

Berzeviczy hangot ad még annak, hogy arról az útról, amelyen a kormány halad – a nemzetiségi képviselők javaslata ellenére – nincs oka letérni. Azt tanácsolja nekik, hogy inkább béküljenek meg ők az előttük gyűlöletesnek látszó politikával, mert úgysem változtathatnak rajta, mert ez nem csak ennek a kormánynak a politikája, hanem a magyar nemzet akarata.

Csáky Albinnak az erőszakos magyarosítás vádjára való reakcióját (amit Filtsch és Mocsáry képviselőkhöz intézett) a politikai vitaszerepeknél már kifejtettük. Zay Adolf nézeteire Beöthyhez hasonlóan reflektált, miszerint valahányszor a magyar nyelv terjesztésének szolgálatába akar állítani a kormányzat egy eszközt, a képviselő azt nem akarja megszavazni. *„Ő tehát a célt platonice helyesli, de az eszközöket egytől egyig mindig visszautasítja."* Állítása bizonyítására tételesen felsorolja, hogy Zay képviselő 1879-től milyen összefüggésekben szólalt fel a magyar nyelv ellen. Berzeviczyvel egyezően úgy ítéli meg, hogy Czirer képviselő az ellenkező irányban lőtt túl a célon, amikor azt kérte számon, hogy miért nem oda tette a magyarosítást célzó rendelkezéseket, ahová valók.

A téma körüli vita egyik gyöngyszeme Madarász József megnyilatkozása, aki odáig is elmegy, hogy az 1868-as nemzetiségi törvényről a politikai hiba, bűn, tévedés összefüggésében beszél. 1836-ig nyúl vissza az időben, amikor a király jóváhagyásával a törvényhozás elfogadta a törvények magyar nyelven való szerkesztését. A felidézett következő állomás az 1840. év, amikor az anyakönyvek magyar nyelven történő vezetését mondták ki Magyarországon. Az 1868-as nemzetiségi törvényt Mada-

rász József olyan lépésnek tekinti, amelynek következtében a magyar nyelv ügye a megelőző állapothoz képest az anyakönyvezés és az oktatás terén is visszaesett.

A vita folyamatát figyelve meggyőződhattünk, hogy Madarász József elutasító álláspontját a nemzetiségi törvénnyel kapcsolatban többen osztották: hol nyíltabb, hol burkoltabb utalásokat és bekiabálásokat találunk arra vonatkozóan, hogy a jelzett törvény javításra/eltörlésre szorul. Ez a jelenség összefüggésbe hozható a magyar nacionalizmuson belüli árnyalatokkal, egyúttal a magyar középosztály differenciáltságával. A Bécs-ellenes függetlenségi gondolkör a kiegyezés után a magyar politikai közgondolkodás egy jelentős részében a nemzetiségek elleni hol erősebb, hol gyengébb türelmetlenséggel párosult.¹⁸⁰ Ez a felfogás a vitában főként az ellenzéki képviselők hozzászólásában lelhető fel, és ez fejeződik ki a nemzetiségi törvényhez való említett viszonyban is.

A javarészt a birtokos nemességet jellemző gondolkodás mellett a polgár középosztály körében jelen van a magyar nacionalizmus türelmesebb és uralkodó irányzata, amely a kiegyezés alapján áll. „Alapgondolata: a nemzetállam fikciója, miszerint Magyarországon egy nemzet, a történelmi magyar nemzet él, s ennek tagjai az itt élő, más nyelvet beszélő nemzetiségek is.”¹⁸¹ Liberális felfogása abban jut kifejezésre, hogy az ország minden állampolgára számára meghagyja a szabad nyelvhasználatot, de elzárkózik a nemzetiségek autonómiájától (nyelvük hivatalos nyelvként való használatától is), mert abban a magyar állami-nemzeti egység megsértését látja, ugyanakkor a nemzetiségek erőszakos magyarosítását az állampolgári jogok megsértésének tartja, azt elítéli. Ez a gondolkodásmód is jól nyomon követhető a vitában, amelyet jellemzően a kormánypárti szereplők képviselnek.

A magyar nyelv kérdésének lezárásaként megkíséreljük az eddig kifejtetteket és a tartalomelemzés kapcsán bemutatott magyarázatot az államnemzet koncepciójának összefüggésében elhelyezni.

---

¹⁸⁰ Glatz Ferenc (1988): Polgári fejlődés, nacionalizmus, asszimiláció a XIX. Században In: Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az első világháborúig (Szöveggyűjtemény, szerk.: Kövér György) Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 278-279.

¹⁸¹ U.o.

A polgári nemzetállam herderi koncepciója – mely Európában a leginkább érvényesült, s mely szerint a nemzeti közösség alapelve a közös nyelv – Magyarországot nehezen kezelhető probléma elé állította, mert benne a hatalmi elit nyelve kisebbségben volt. „Magyarországon a nemzetállamnak az egynyelvűségre épülő koncepciója, a hatalmi status quo fenntartása mellett – szemben a nyelvileg jórészt egységes nyugat- és észak-európai államképződményekkel – csak hosszú távon volt érvényesíthető, avval a feltétellel, ha a nem magyar nemzetiségek elmagyarosodnak.”¹⁸² Karády szerint ezért rövid- és középtávon egy modus vivendi kellett találni az egynyelvű nemzetállam igénye és a tényleges nemzetiségi erőviszonyok között. Ez testesült meg az államnemzet koncepciójában, mely az állam területén élő minden polgár részére nemzetiségre való tekintet nélkül biztosítja a részvételt, amennyiben lojális az egységes államhoz, és megtanul magyarul. A nyelvileg egységes nemzetállam megteremtését a magyar liberális nemesség egy ún. asszimilációs társadalmi szerződés útján kívánta megvalósítani,¹⁸³ mely az idők folyamán azonban egyre inkább kényszerítő jellegűvé vált, s szinte minden esetben a magyar nyelv államnyelvszerű használatának kiszélesítését célozta. A kisdedovási törvény e törekvés keretében a magyarosítási politika egyik állomásaként értelmezhető. Ezt az oktatáspolitikai-történet kutatói közül is többen megállapítják. Felkai és Kelemen szerint jól illeszkedett a törvény az 1870-es évek végétől érvényesülő magyarosítási folyamatba,¹⁸⁴ továbbá ez az a pont, ahol a dualista korszak klasszikus szabadelvűsége átalakul, és „a felerősödő nacionalizmus nyomása alatt egyre inkább teret enged az erőteljesebb állami-hatósági beavatkozásnak, a közvetettből mind gyakrabban közvetlenre váltó, egyre türelmetlenebb, sőt erőszakos kényszerítő eszközök alkalmazásának.”¹⁸⁵ E tendencia tovább erősödése a századforduló korára tetten érhető Wlassics Gyula népiskolai programjában, Berzeviczy Albert 1904- ben népoktatási törvényjavaslatában, majd a Lex Apponyiban.

---

¹⁸² Im. Karády Viktor, 306.

¹⁸³ Im. 307.

¹⁸⁴ Felkai L., 1983. 76. és Kelemen E., 1992. 38.

¹⁸⁵ Im. Kelemen E. 38-39.

6.4. Az álláspontok erősítésének/gyengítésének technikái

A kik? és miről? beszélnek kérdések megválaszolása után a hogyan?-ra irányítjuk figyelmünket. Ennek az elemzési szempontnak a keretében a fejezet címének megfelelően azt igyekszünk feltárni, hogy *milyen technikákat* alkalmaznak a szereplők saját álláspontjaik erősítésére, illetve a „másik” álláspontjainak gyengítésére, összességében érdekeik artikulálására.

Szabó Márton politikai diskurzust tárgyaló írásában a politikai beszéd sajátos valóságkonstrukcióként értelmeződik, amelynek középpontjában az arisztotelészi enthüméma van, azaz egy olyan állítás, ami másként is lehetséges.¹⁸⁶ A politikai diskurzus olyan cselekvést befolyásoló beszéd, amelynek ezért egyrészt meg kell őriznie enthümémikus jellegét, másrészt szüntelen ki is kell iktatnia azt a tudást, hogy az adott konkrét állítás és cselekvés másként is lehetséges lenne. „Mindez csak olyan nyelvi formák révén „működhet”, amelyek egyrészt „kibékíthetetlen” ellentéteket fognak össze, másrészt őrzi a nyelv eredendően összetett, többértelmű, homályos természetét.”¹⁸⁷

Érdekes lenne a vitát a politikai stílus diszkurzív elmélete alapján a stílus mint beszédszervezési mód(ok) mentén elemezni, de ettől a jelen dolgozat keretében el kell tekintenünk, mert céljaink más megközelítést kívánnak. Kiindulási pontunk egy olyan fogalom lesz, amit az angol nyelvben „stake inoculation”¹⁸⁸-nak neveznek és további magyarázatra szorul. A fogalom (jelentése: kockázat elleni oltás) megjelenése a diskurzuselemzők pszichológiai kérdések felé fordulásával hozható összefüggésbe, melynek keretében azt hangsúlyozzák, hogy az emberek egymást olyan vágyakkal, motívumokkal bíró entitásoknak tekintik, akik kockázatot vállalnak. Hasonlóan ahhoz, hogy az emberek úgy kerülhetnek el egyes betegségeket, ha beoltatják magukat ellene, a beszélgetőpartnerek úgy akadályozhatják meg mondandójuk aláásását, leértékelését, ha felfegyverkeznek ellene. A „stake inoculation” annak a kifejezése, hogy egy-egy beszélgetés-egységgel, társalgásba iktatott kifejezéssel meg lehet akadályozni a másik mondandójának azt az elemét, amivel aláásná a mi mondanivalónkat. A diskurzus-elemzés tehát felfogható úgy, hogy azt nézzük a szövegben, hogy hol, mi módon és

¹⁸⁶ Szabó Márton <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch10s03.html> 2006.10.15.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Im. Potter, J. 154.

milyen nyelvi eszközökkel található olyan szövegrész, ami a másik állításának relativizálására, leértékelésére irányul.¹⁸⁹

Álláspontunk szerint e gondolatmenet fordítottjaként az is lehetséges és hasznos lehet, amikor azt keressük a szövegben, hogy milyen technikái vannak a saját álláspont erősítésének, annak mi a funkciója, használják-e azt a vita résztvevői a másik fél álláspontjának gyengítésére.

Elemzésünket a fenti megfontolások alapján végezzük. Az alkalmazott technikákat leírjuk, szükség szerint példákkal illusztráljuk, majd a vitaszerepek (a „szövetségesek”= támogatók, illetve az „ellenfélből ellenségek”= ellenzők) szempontjából csoportosítjuk.

1) Az ügyvel való azonosulás hangsúlyozása

Az ügyvel való azonosulás hangoztatása támogatók és az ellenzők oldalán is megjelent, de mint technika a javaslatot ellenző képviselők oldalán működik. Ők valamilyen formában mind kinyilatkoztatták, hogy szívükön viselik a kisdedóvás ügyét. Ezzel egyben elejét is vették, hogy ennek ellenkezőjével vádolhatóvá váljanak. Zay Adolf pl. így kezdi beszédét:

„T. ház! Én nem hiszem, hogy ezen t. háznak sok tagja volna, a ki nálamnál őszintébb és melegebb barátja lenne azon intézménynek, melyet az előttünk fekvő törvényjavaslat rendezni kíván.”

2) Eddigi tevékenység méltatása

A kisdedóvás iránti buzgó elkötelezettség kinyilvánítását követően a szász képviselők közül ketten hosszasan és munkálkodásukat méltatva ecsetelték, hogy mit tettek már eddig is a kisdedóvás ügyének érdekében. Azzal sem vádolhatók tehát, hogy ezt a tevékenységet ők elhanyagolták. B. Salmen Jenőtől idézünk:

„A szászok huzamosabb idő óta aránylag szép sikerrel sokat tettek gyermekkeretek, óvodák létesítésére. (...) A szász gyermekkeretek és óvodák megfelelnek a jogosult és méltányos követelményeknek s aránylag mérsékelt költségbe is kerülnek.”

---

¹⁸⁹ Uo.

3) *Negatív tartalmat hordozó túlzás*

Ez a másik állításainak gyengítését szolgáló technikaként értelmezhető. Ilyennek tekinthető pl. Zay Adolf beszédében az óvoda „kényszerintézménnyé fajulása” és általában az a militarizált szóhasználat, amelyet már idéztünk.

4) *Felelős személy folyamatos megszólítása*

A nemzetiségi képviselők esetében gyakori, hogy mondataikat közvetlenül a miniszterhez intézik. A folyamatos megszólítás funkciója a szöveg alapján az, hogy kinyilvánítsák és ébren tartsák a felelős személy felelősségének gondolatát. Egyetlen hozzászólásból idézve mutatjuk be ennek az álláspontokat gyengítő technikának a jelenlétét:

„ A t. minister úr természetesen egészen más véleményen van...”

„A minister úrnak teljesen igaza van arra nézve...”

„A minister úr tagadja, hogy...”

„Arra is figyelmeztetnem kell a t. minister urat...”

„Hiszen a t. minister úr a legjobban ismeri...”

„A minister úr ott, ahol nincsenek kisdedóvók”

„...a minister úr a legnagyobb igyekezettel sem lesz képes...”

„...a minister úr legelső sorban...”

„...a minister úr ki akarja vonni...”

„Nem hiszem, hogy a miniszter úr...”

5) *Adatokra való hivatkozás*

Mindkét oldal részéről gyakran alkalmazott technika a statisztikai, vagy egyszerűen csak adatokra való hivatkozás, ami a tények alapján történő vitát szorgalmazza. Sokatmondó, hogy különböző oldalon állók milyen adatokat tartanak szükségesnek megjeleníteni. E technika a saját álláspont erősítésére és a másik gyengítésére egyaránt alkalmazható, a vitában mindkettőre találunk példát. Saját pozíciójuk erősítésére – ezzel együtt annak bizonyítására, hogy a kisdedóvás a társadalom kezében is kiválóan fejlődik – a szászok pl. számszerű adatokat hoznak vidékük óvodai ellátottságáról. A másik fél pozíciójának gyengítésére a népiskolák hiányával összefüggésben adatolnak.

6) *Provokatív kérdések*

A provokatív kérdések megfogalmazása a támogatók pozícióját igyekszik gyengíteni. Főleg a javaslat ellenzői alkalmazzák. Néhány példa:

„Mi is tulajdonképpen a kisdedovás alapeszméje”

„Vajjon előnyére lesz-e ez a magyar államnak?”

„Az a kérdés, t. ház, megengedheti-e ezt magának az országnak?”

„Érdemes-e felszítani azt a kétségtelenül rossz hangulatot, melyet a törvényjavaslatban foglalt ezen intézkedés a nemzetiségekben ébreszteni fog?”

7) *Emlékeztetés el nem végzett feladatokra*

E technika alkalmazói más fontos, folyamatban lévő, vagy be nem fejezett ügyeket tudatosítanak és tartanak napirenden. A technikát nem csak az ellenzők alkalmazzák: ők „hozzák be” a vitába, de a támogatók is élnek vele. Az utóbbiak részéről azonban ez nem a javaslattal szembeni opozíció, hanem a vitán kívüli ellenzéki megjelenítést szolgálja. El nem végzett feladat pl. a népiskolai hálózat teljes kiépítése, a legkisebektől és a lelenckről való gondoskodás hiánya. A példák szemléltetik, hogy az ellenzők markánsabban és számonkérőbben, a támogatók kevésbé élesen fogalmaznak. Példák az ellenzők megnyilatkozásaiból:

„A miniszter urat egy másik, sokkal égetőbb feladat várja, a mely még szintén nincs teljesen megoldva.”

„...a lelenckügy Magyarországon még mindig nincs rendezve.”

„...ápolásokról sincs gondoskodva s nincs gondoskodva arról, hogy az ápolásra szoruló gyermekek sorsa kellő ellenőrzés alatt álljon. Ezen feladatok első sorban állnak a t. kormány előtt és midőn ezen égető szükségleteknek nem képesek megfelelni: ne nyúljon olyan új intézményhez, melyet nem bír meg sem az állam, sem a társadalom ereje.”

Példák a támogatók megnyilatkozásaiból:

„Szerettem volna, ha a t. miniszter úr akár ezen, akár egy másik törvényjavaslatban gondoskodott volna ezen üdvös intézetek kiterjesztéséről olyan apróbb gyermekek számára, akik az óvodába fel nem vehetők.”

„ Magyarországon az utolsó másfél évtized alatt a közoktatás ügyének továbbfejlesztése meglehetősen el volt hagyatva. Nem kívánok most arról szólni, hogy egyes pontjaiban össze is kuszáltatott s éppen ezek a pontok még ma is várják a rendező kezét...”

8) *Az állameszme iránti hazafias elkötelezettség bizonyítása*

Erre a technikára a témák elemzése kapcsán már utaltunk. Mint alkalmazott technika kevésbé a támogatók, inkább az ellenzők szempontjából érdekes. Igazi „stake inoculation”-ként értelmezhető: a nemzetiségi képviselők csökkenteni akarják a hazafiatlanság vádjának kockázatát. Lássunk néhány példát!

„Mert én egy oly fajnak, a szász fajnak vagyok a fia, a mely faj egész politikai és gazdasági létét azonosítja a magyar állammal és az azt vezető magyar fajnak megszilárdításában, fenntartásában hiszi és látja a saját boldogulásának garantiáját.”

„ Az, ki szerény személyemet ismeri, a ki tudja, hogy az évek hosszú során át buzgón igyekeztem hazám iránti kötelességemet teljesíteni, érdekeit szerény erőmhez és hatáskörömhöz képest előmozdítani, az őszinte, nyílt szavaimat félreérteni nem fogja. Boldognak, virágzónak, erősnek kívánom hazámat, a meggyőződésnek őszinte, nyílt kifejezése pedig, ha valahol, e teremben kötelesség.

9) *Hatályos törvényekre való hivatkozás*

Ez egy mindkét fél részéről, de más céllal alkalmazott technika. Az ellenzők saját álláspontjuk erősítésére, a támogatók inkább a másik állításának gyengítésére használják. A nemzetiségi képviselők több ízben építik fel érveiket az 1868. évi nemzetiségi, és az 1879. évi törvényre, amely a népiskolák számára a magyar nyelv kötelező tanítását írta elő. A támogatók – amint arról már szó volt – inkább a nemzetiségi törvény érvényességének megkérdőjelezésével operálnak.

10) *Jogsértésre hivatkozás*

A jogsértésre hivatkozás – működési mechanizmusa szempontjából – álláspontot erősítő és gyengítő technikaként egyaránt felfogható, mert ugyanúgy szolgálhatja a saját álláspont erősítését, mint a másik álláspontjának gyengítését. Kizárólag az ellenzők alkalmazzák. Hivatkoznak pl. – ahogy azt az előző fejezetben láthattuk – a szülői/családi jogok, a szabadságjog és a nemzetiségek jogainak megsértésére.

11) Szembesítés

Az ellenzői oldal szívesen alkalmazott technikája. Lényege egy olyan történés felidézése, ami a másikra nem kedvező, nem előnyös.

„És épen most bocsátkozunk ily önkényes költekezésekbe, a midőn egymásután érték az országot oly calamitások,¹⁹⁰ a melyeknek arra kellene bennünket inteniök, hogy az adózók meglevő terhein könnyítsünk. Hiszen alig néhány év alatt csaknem az összes termények ára egy harmaddal lejjebb szállott. Az nem volt elég, legújabbán jött a phylloxera,¹⁹¹ mely oly óriási országos csapás, hogy meg fogja változtatni ennek az országnak gazdasági képét. S ezzel nem számol sem az ország, sem a közvélemény, és mintha nem történt volna semmi, a mi az országot az anyagi fejlődés terén igen nagy mértékben multhatatlanul visszavetette: vigan folyik a bő költekezés.”

12) Tételes bizonyítás

Az ellenzők köréből Filtsch József használta e technikát a magyarosító szándék leleplezésére. Részletesen, lépésről-lépésre haladva fejtette fel a javaslatnak azokat a passzusait, amelyek rejtetten magyarosító törekvéseket szolgáltak.

13) A jövővel kapcsolatos pesszimista feltételezés

Ez sajátosan az ellenzők technikája, amelynek segítségével a törvény gyakorlati megvalósulásában negatívumokat vetítenek előre. Ilyennek tekinthető pl. Zay Adolfnak az a víziója, amelyben az óvoda a ragályok melegágya lesz, de az azzal kapcsolatos kép is, hogy miként sikerül majd egész napos ellátásban részesíteni 80 gyermeket a hozzájuk rendelt személyzettel. Az utóbbira idézünk példát:

„S mindezt végezze egyetlen rosszul fizetett kisdédóvónő 80 idegen gyermekkel, kinek esetleg még egy dajka segédkezést nyújt? Az lehetetlen, t. ház, még ha a kisdédóvónő a t. közoktatásügyi minister úr tehetségével bírna is. Milyen gondozásban és ápolásban fognak tehát részesülni ezek a kisdédóvodába kiszolgáltatott kis csemeték? Oly gondozásban, hogy még a legszegényebb napszámosnő sem fogná szabad akaratjából odaengedni gyermekeit.”

¹⁹⁰ calamitás = zavaró, bosszantóan kellemetlen eset

¹⁹¹ phylloxera = szőlőpusztító gyökértetű, Észak-Amerikából származó szőlővesszőkkel került Európába. Magyarországon 1875-ben észlelték először. A filoxéra 20 év alatt végigpusztította összes szőlőterületünk 2/3-át. In: Magyar Néprajzi Lexikon URL: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-316.html> 2006. 12. 16.

14) *Dicsőség hangsúlyozása*

A „büszkék és önérzetesek lehetünk,” és az „elsők vagyunk Európában” a támogatók „önerősítő,” egyúttal az ellenzőket elbizonytalanító technikaként értelmezhető. A társadalom eddigi tevékenységének méltatásával, múlt és a jelen dicsőségének többszöri hangoztatásával és e dicsőség megosztásával a technika a „helyes úton jártunk és járunk” megerősítésére törekszik.

15) *Bagatellizálás*

A technika lényege a valóságosnál kisebb jelentőségtulajdonítás, egy kérdés jelentőségének kicsinyítése, tompítása. Hagara Viktor előterjesztése a magyar nyelv kérdésében jó példa erre, mert a magyar nyelvbe való bevezetést csak érintőlegesen taglalja, egyúttal úgy tünteti fel, mintha egy általános, megszokott, a többség által elfogadott üggyről lenne szó.

16) *Pozitív tartalmat hordozó túlzás*

Támogatói részről megjelenő, saját álláspontot erősítő technika. Lesskó István pl. egy helyen így nyilvánul meg:

.....ki e nagy horderejű eszmét meg fogja tudni honosítani, általánossá tenni, bátran második honalapítónak nevezhetjük.”

17) *Képszerű ábrázolás*

E technika arra szolgál, hogy a másik fél álláspontját gyengítse, egyúttal az érzelmekre hasson. Részletesen, a képzeletet és az érzelmeket mozgósítva festi le a valós, vagy valósnak vélt helyzetet. Az ellenzők részéről ilyen a már többször említett lelenckérdés és az ápolásra szoruló gyerekek sorsának szemléletes lefestése, a támogatók részéről pedig az otthonukban egyedül hagyott gyermekek gondozatlanságának és kiszolgáltatottságának realiztikus bemutatása.

18) *Tudósok, államférfiak gondolatainak citálása*

Hírességek, tudósok, szaktekintélyek, államférfiak gondolatainak idézése kedvelt, és gyakran alkalmazott technika mindkét oldalon. Jellemzően a saját álláspont erősítését,

sok esetben egyúttal a másik gyengítését szolgálja. Más összefüggésben a munka folyamán már kaptunk ebből ízelítőt, így a további idézetektől itt eltekintünk.

19) *Legenda, példabeszéd idézése*

Funkciója, működési elve és alkalmazási gyakorisága általában ugyanaz, mint az előbbié, de előfordul, hogy a legenda idézése fricskával végződik, ilyenkor kizárólag a másik fél gyengítésére szolgál. A már idézett „skótok és a burgonya” története mellé itt hozzáteszünk egy további, amikor a példabeszéd fricskába torkollik. Fenyvessy Ferenc Salmen képviselőnek arra az állítására, hogy a szászok igenis kívánják a magyarság és a magyar nyelv fejlődését, így válaszolt:

„T. ház! Csak mosolyogni lehet ezen az állításon, és erre én csak egy citatióval felelek. Salamon király példabeszédének 30. fejezetében meg van írva, hogy három dolog alatt inog meg a föld. Először a szolga alatt, a ki uralkodik; másodsor bolond alatt, mikor keveset eszik, és harmadszor zord, mogorva vénasszony alatt, mikor férjhez megy. Salamon bölcs király nem ismerte a mi szászainkat; mert ha ismerte volna, akkor bízvást odaírhatta volna negyedik pontul: megmozdul a föld, legalább a magyar globus akkor is, mikor a szászok szívből kívánják a magyar nyelv terjedését, fejlődését.”

20) *Történelmi tapasztalatokra, eseményekre való hivatkozás*

Ugyancsak kedvelt és szívesen alkalmazott technika a történelmi múlt tapasztalatainak, tanulságainak felidézése, mely ugyanazt a célt szolgálja, mint az előbbi kettő. E vitában a cél a kisedővás múltjának eseményei és a tágabb értelemben vett történelmi tapasztalatok is szerephez jutnak. A dolgozat eddigi fejezeteiben mindegyikre olvashattunk példát.

21) *Személyes tapasztalatokra való hivatkozás*

A személyes, átélt tapasztalatok felemlítése általában a saját álláspont erősítése érdekében történik. A szöveg tanulmányozása azt a benyomást kelti, hogy a technika alkalmazásának gyakorisága és hatékonysága nem egyenesen arányos. A gyakran, részletesen és hosszan taglalt személyes tapasztalatokra kevés a reflexió, a saját élmények nem váltanak ki nagy hatást. E hivatkozások tartalmukat tekintve sokfélék: saját óvo-

dai élmények, tanfelügyelőként szerzett tapasztalatok, közvetettebb benyomások és a történelmi múlt eseményeiben való részvétel egyaránt előfordulnak.

22) A „kevés is több a semminél” elv hangoztatása

Ez a javaslat támogatóinak jellegzetes technikája, mely végigvonul a vitán. Lényege elnevezésében fejeződik ki: a javaslat ugyan nem ad választ minden létező problémára, azokat nem is lehet egyszerre megoldani, mindenesetre az a kevés, amit orvosol, több a semminél. A technika számos összefüggésben megjelenik. A javaslat készítői pl. tudatják, hogy nem a tökéletes, hanem a lehetséges tervezet készült. A hozzászólók különböző kérdések vonatkozásában hangoztatják az elvet, amely összességében a tökéletlenségekkel való szembesítés kivédését szolgálja.

23) Relativizálás

E technika kapcsán nyilvánul meg legmarkánsabban az arisztotelészi enthüméma, azaz egy olyan állítás, ami másként is lehetséges. A dolgok, fogalmak viszonylagossá tételét mint technikát a vitában a támogatók alkalmazzák előszeretettel, és egyértelműen a másik állításának gyengítését szolgálja. Néhány példa:

„Mit értünk magyarosításon?” „Mi az, hogy imádkozni? Mi a társadalom Magyarországon? - A feltett kérdések és az azokra adott válaszok mind az ellenzők fogalomhasználatát relativizálják, megmutatva azt, hogy azok értelmezése másként is lehetséges.

24) Más vitában elfoglalt álláspontokra való emlékeztetés

Ugyancsak a javaslat támogatóinak eszköze, ami az ellenzők pozíciójának gyengítésére irányul. Rendszerint névre szóló üzenetként hangzik el. Csáky Albin pl. tételesen felsorolta, hogy Zay Adolf más törvények vitáiban milyen álláspontot foglalt el.

„1879-ben a XVIII. t.c.z. megalkotásakor, midőn a magyar nyelv tanítását az elemi iskolákban biztosítottuk, a t. képviselő úr azt ellenezte. Tavaly, midőn a görög nyelvre vonatkozó törvényjavaslat tárgyalatott, az e törvényjavaslatban a magyar nyelv és irodalom érdekében levő némely intézkedés ellen szintén kikelt. És most, midőn a nem magyar anyanyelvű gyermekeknek meg akarjuk könnyíteni, hogy az elemi iskolákban könnyebben sajátíthassák el a magyar nyelvet, most ezt

sem akarja. (...) Ő tehát a célt platonice helyesli, de az eszközöket egytől egyig mindig visszautasítja."

25) Eldöntendő kérdésfeltevés

Amit mi itt technikaként jelölünk meg, az a retorika tananyagához tartozik. A megválaszolandó kérdés feltevése szándékosan eldöntendő jellegű, a kifejtés során a tények döntik el a választ. Támogatók és ellenzők részéről is hasznos lehet, mert az adatokra hivatkozáshoz hasonló tárgyilagosságot sugall. A vitában a támogatói oldalon alkalmazták.

„Igaz-e, hogy a tanításra még nem képes gyermekek főleg a kik sem otthon, sem másutt kellő gondozásban nem részesülnek, vagy nem részesülhetnek, igényelnek ily óvó-intézeteket, igen vagy nem?” „Igaz-e, hogy a társadalom az ő hétszáz és egynéhány óvodájával, szemben azon körülménnyel, hogy 13 000 községből csak négyszázban van ily óvoda, nem képes megfelelni a szükségletnek, igen vagy nem? Igaz-e, hogy a mi speciális hazai viszonyainknál fogja a milyen a gyermekhalandóság és egyéb okok bizonyos állami kényszer behozatala feltétlenül szükséges, igen vagy nem?”

Az álláspontokat erősítő/gyengítő technikák eszközként szolgálnak az érdekek megjelenítésére-érvényesítésére, ezért alkalmazásuk erősen függ attól, hogy milyen érdek húzódik mögöttük. A vita eddigi felfejtése alapján világosan látjuk a támogatók és ellenzők érdekeit. A javaslatot támogató szövetségesek a kisdedóvást a nagy nemzeti érdek szolgálatába kívánják állítani, ezért abban érdekeltek, hogy az állami szinten intézményesüljön, benne és felette az állami kontroll érvényesüljön. Az ellenfélként megszólaló képviselők a törvényalkotásban a nemzetiségek létét és fennmaradását látják veszélyeztetve, mert a nemzeti eszme alapköve a közös nyelvben fogalmazódik meg. Az ő érdekük tehát az lenne, ha a kisdedóvás az állam befolyásától viszonylag függetlenül továbbra is társadalmi tevékenység keretében fejlődne. Elemzési szempontunk arra fókuszált, hogy milyen technikákat alkalmaznak a szereplők saját álláspontjuk erősítésére, illetve egymás álláspontjainak gyengítésére, végeredményben érdekeik artikulálására azon a terepen, ahol döntés születik a kisdedóvás jövőjéről. Az alkalmazott technikák leírására törekedve azt tapasztaltuk, hogy nem csak a másik álláspontjának gyengítése lehet célravezető: a saját álláspont erősítése is betölthet ugyanilyen szerepet. Az áttekinthetőség kedvéért egy táblázatban fogjuk rögzíteni, amit fent leírtunk.

3. sz. táblázat: Az álláspontok erősítésére/gyengítésére alkalmazott technikák

<i>Alkalmazott technikák</i>	<i>Támogatók</i>	<i>Ellenzők</i>
<i>Az ügygel való azonosulás hangsúlyozása</i>		X
<i>Eddigi tevékenység méltatása</i>		X
<i>Negatív tartalmat hordozó túlzás</i>		X
<i>Felelős személy folyamatos megszólítása</i>		X
<i>Adatokra való hivatkozás</i>	X	X
<i>Provokatív kérdések</i>		X
<i>Emlékeztetés el nem végzett feladatokra</i>	X	X
<i>Az állameszme iránti hazafias elkötelezettség bizonyítása</i>	X	X
<i>Hatályos törvényekre való hivatkozás</i>	X	X
<i>Jogsértésre hivatkozás</i>		X
<i>Szembesítés</i>		X
<i>Tételes bizonyítás</i>		X
<i>A jövővel kapcsolatos pesszimista feltételezés</i>		X
<i>Dicsőség hangsúlyozása</i>	X	
<i>Bagatellizálás</i>	X	
<i>Pozitív tartalmat hordozó túlzás</i>	X	
<i>Képszerű ábrázolás</i>	X	X
<i>Tudósok államférfiak gondolatainak citálása</i>	X	X
<i>Legenda, példabeszéd idézése</i>	X	
<i>Történelmi tapasztalatokra, eseményekre való hivatkozás</i>	X	X
<i>Személyes tapasztalatokra való hivatkozás</i>	X	X
<i>A „kevés is több a semminél” elv hangoztatása</i>	X	
<i>Relativizálás</i>	X	
<i>Más vitában elfoglalt álláspontokra való emlékeztetés</i>	X	
<i>Eldöntendő kérdésfeltevés</i>	X	

A táblázat megmutatja, hogy vannak ún. közös, vagy általánosabbnak tekinthető technikák. Ezekkel – bár egészen különböző céllal és tartalommal alkalmazták – mindkét oldal élt a vita folyamán. Látjuk, hogy léteznek olyan eszközök, amelyeket csak a támogatók, illetve csak az ellenzők használtak érdekeik megjelenítésére, tehát azok nem függetlenek a politikai szerepektől. Azt mondhatjuk, hogy nem az alkalmazott technikák bizonyultak elégtelennek ahhoz, hogy az ellenzők a döntést érdemben nem tudták saját érdekeiknek megfelelően befolyásolni, mert stílus tekintetében ugyanolyan felvértezett szóok voltak, mint vitapartneraik. Avval azonban, hogy kisebbséget alkottak, értelemszerűen együtt járt az érdekérvényesítési lehetőség korlátozottsága. Egy

szerény kisebbség állt szembe tehát a kisdedóvás ügyében egyet akaró, s ennek érdekében szövetséget kötő jelentős többséggel.

6.5. A diskurzuselemzés eredményének összefoglalása

A kisdedóvási törvény parlamenti vitájának diskurzuselemzése azt a célt szolgálta, hogy a tartalomelemzés eredményeinek helytállóságát egy másik módszer próbájának vessük alá. Azt vizsgáltuk, hogy az elemzés eredményei megerősítik-e a következtetéseket, a rejtett célok milyen módon és súllyal jelennek meg az általános vitában, kik szólalnak meg, miről és hogyan vitáznak.

Elemzési szempontjaink lehetőséget adtak a vitaszerepek alakulásának megvilágítására, a vitában felszínre kerülő témák feltérképezésére és a vitázó felek álláspontjainak erősítésére/gyengítésére alkalmazott technikák bemutatására. Úgy véljük, hogy a vita elemzése nem csak meggyőzően bizonyítja a tartalomelemzés eredményeként megfogalmazott következtetéseket, hanem azon túlmutató eredményeket is hozott.

A tématerkép mint eszköz egyrészt jó kiindulópontot jelentett az egyes vitatémák súlyának számbavételéhez, másrészt hatékonyan segítette a témák kontextusainak szemléltetését. Segítségével láthatóvá vált, hogy azok a témák uralták a diskurzust, amelyekből a tartalomelemzés eredményei is „kinőttek”: a népesedési és felekezeti szempontok, különösképpen pedig a magyar nyelv terjesztésének ügye minden másnál lényegesebb kérdés volt a vita folyamán. E kérdések kontextusai és a vita egésze azt mutatta, hogy érvényesnek tekinthető az a következtetés, miszerint a kisdedóvási törvény a nemzeti egység megteremtésére irányuló törekvések egyik eszközének tekinthető. A vitaszerepek és a stílus szempontjai mentén az eredeti célhoz képest olyan „többletre” tettünk szert, amelyek az elemzést egyfelől gazdagabbá és árnyaltabbá, másfelől színesebbé teszik.

7. Összegzés

E dolgozatban megkíséreltük nyomon követni, hogy miként alakultak, hogyan formálódtak az óvoda intézményével szembeni társadalmi igények és elvárások Magyarországon a 19. században. Áttekintésünk végén visszatérünk kérdéseinkre és azokat tételesen megválaszoljuk.

- 1) Arra a kérdésünkre, hogy *a 19. századi magyar társadalomban történő változások hogyan csapódnak le az óvoda intézményében, módosítják-e a kiseddévással kapcsolatban megfogalmazódó célokat*, a választ az alábbiakban foglaljuk össze.

Az óvoda intézményének megjelenése maga is a társadalomfejlődés következménye. Nem mindegy azonban, hogy milyen fogalmi keret segítségével magyarázzuk az új intézmény megjelenését, mert a különböző fogalmi-értelmezési keretek eltérő konklúziókhöz vezetnek. A polgárosodás reformkori jelentéstartalmának kibontása mentén láthattuk, hogy az óvoda intézményének megjelenése Magyarországon nem tekinthető sem idegen, sem koraszülött képződménynek. Ellenkezőleg: nagyon is beleillik azokba a polgárosodást szolgáló törekvésekbe, amelyeket a polgárosodásban érdekelt társadalmi csoportok fogalmaztak meg, s amelyek a reformkori Magyarországot jellemezték.

A reformkortól a századfordulóig terjedő időszak központi gondolatának és alapproblémájának az egységes társadalom megszervezését, a nemzeti egység megteremtését tekinthetjük. S bár ez az alapprobléma lényegében nem változik, a társadalmi folyamatok függvényében az időszak folyamán módosulnak azok az elképzelések és eszközök, amelyeket a társadalom a probléma kezelésének szolgálatába állít. Ezek a módosulások nyomon követhetők az óvodával kapcsolatos célok megfogalmazódásában is. Brunszvik Teréz és az óvodaügy aktív pártolói a reformkorban az óvoda célját a műveltség terjesztésében, s ezzel a középosztály alatti társadalmi csoportok felemelkedésének elősegítésében látták. Ekkor a népnevelés gondolatával együtt merült fel az óvodaügy törvényes szabályozásának kérdése. Első ízben 1843-ban, a Törvényjavaslat

a népnevelésről c. előterjesztés keretében, másodszer 1848-ban, az elemi oktatásról szóló törvényjavaslat tervezete záróparagrafusának kiegészítésében, melyben a kisdedóvó intézetek törvényes rendezésére irányuló miniszteri felhatalmazás fogalmazódott meg.

Ezek a célok a szabadságharc bukását követően alapvetően nem változtak, de annyi bizonyos, hogy – csakúgy, mint az egész óvodaügy – háttérbe szorultak. Az óvodák ügyében kifejtett társadalmi tevékenység – amely az előző évtizedben oly nagy lendületet vett – ekkor hanyatlásnak indult. Az ügyet aktívan pártoló tagságot ebben az időben más gondok foglalkoztatták, s a vezetés nélkül maradt mozgalmat a kiegyezés időszakáig a válság állapota jellemezte.

A kiegyezés új alapot jelentett és egyben lehetőséget teremtett egy olyan társadalomfejlődéshez, amely törekvéseiben és produktumaiban is példaértékű. Ekkor úgy látszott, hogy elérkezett a kisdedóvásügy törvényes rendezésének az ideje is, de Eötvös Józsefnek a közoktatás rendezésére irányuló nagyszabású javaslata – amely az óvodákat a közoktatási intézmények közé kívánta sorolni – nem kapott megfelelő támogatást. E helyett az az igény fogalmazódott meg, hogy az óvodaügyet külön törvénnyel szükséges szabályozni. Fontos, hogy ebben az időszakban – Eötvös koncepciójában deklarálta – az óvoda szociális és iskola-előkészítő funkció teljesítését szolgáló intézmény képében jelenik meg. Ezek a célok a törvény megszületésének idejére úgy módosulnak, hogy az óvó funkció jelentős dominanciára tett szert, a szellemi fejlesztés ehhez képest háttérbe szorult.

Az óvó funkciónak ez a térnyerése - amint azt igyekeztünk is bizonyítani - összefügg azokkal a társadalmi folyamatokkal, amelyek az 1880-as évektől megfigyelhetők, s amelyeknek a kezelése a kormányzat számára egyre sürgetőbb feladatként jelentkezett. Aggodalomra adnak okot ekkor a népesedési statisztikák, felerősödik az idegenellenesség, a nemzetiségek önrendelkezést sürgetnek. Ilyen körülmények között a nemzet egysége és megmaradása mindennél fontosabb kérdéssé vált. A tartalomelemzés azt bizonyította, hogy az 1891-es óvodai törvény megalkotását alapvetően ezek a problémák motiválták.

2. *Milyen okokkal magyarázható, hogy Magyarország az európai államok sorában az elsők között szorgalmazza a 19. század folyamán a kiseddévás törvényi szabályozását?*

A kiseddévás a 19. században Európában jellemzően társadalmi tevékenység keretében fejlődött. Magyarországot megelőzően csak Franciaország intézkedett törvényhozás útján a kiseddnevelésről, mellyel 1881-ben a francia iskolarendszerhez csatolta az addig menhelyként létező „anyai iskolákat”, az „école maternelle”-t. Magyarországon másként és más okok miatt kívánták szabályozni a kiseddévást. A törvénytervezet előterjesztői és mások is azt hangsúlyozták, hogy a javaslat a sajátos magyar viszonyokat veszi figyelembe. A beszédanyag elemzése azt mutatta, hogy e „sajátos viszonyokkal” egyrészt a népesedési problémákat azonosíthatjuk, melynek hátterében a kormányzat a magas gyermekhalandóságot jelölte meg fő okként. A törvénytől ebben a vonatkozásban azt várták, hogy az sok gyermek „hazának való megmentését” fogja eredményezni, hatásának köszönhetően a gyermekhalandóság apadni fog, s e távlati célt az óvodáztatási kötelezettség és a felügyeleti kényszer előírásai segítik majd. A rendelkezés perspektivikusabb célja ebben az értelemben a magyar népesség, a magyar nemzet gyarapodásának elérése.

A „sajátos magyar viszonyok” másrészt egy olyan jelentésréteget hordoz, amelyen a magyar társadalom összetételét kell értenünk: nyelvi-nemzetiségi és felekezeti szempontból is Európa egyik legheterogénebb társadalmát testesítette meg. Ez a sajátosság megnehezítette Magyarországon a nemzetállam kiépítését, amelyben a nemzeti közösség alapját – az európai gondolkodást orientáló herderi koncepció szerint – a közös nyelv jelentette. Sokkal kevésbé okozott ez problémát Nyugat- és Észak-Európa államaiban, melyek nyelvi szempontból nagyrészt egységesek voltak, ugyanakkor mintaadóként jelentek meg Magyarország számára. Itt a nemzetállam egynyelvűségre épülő koncepciója csak hosszú távon és úgy volt érvényesíthető, ha a nem magyar nemzetiségek elmagyarosodnak. E folyamat elősegítésére és felgyorsítására az 1870-es évektől egyre több állami beavatkozás történt, amely minden esetben a magyar nyelv államnyelvszerű használatának kiszélesítését célozta. Ez a törekvés érhető tetten kiseddévási törvényi szabályozásában is, amely ebben az összefüggésben és kutatási

eredményeink alapján is a magyarosítási politika egyik állomásaként értelmezhető. Az óvodai nevelés intézményes kereteiben tehát a magyarosítás egy alkalmas megoldási lehetőségét ismerték fel. A nemzetállam kiépítésének ez a magyar sajátosságokból következő problémája adhat választ arra a kérdésre, hogy miért szorgalmazza Magyarország Európában az elsők között a kiseddóvás törvényi szabályozását.

3. *Nyíltan, vagy rejtetten jelennek meg a társadalom céljai az 1891. évi kiseddóvási törvényben?*

A kiseddóvási törvény tartalomelemzésének eredményei azt mutatják, hogy a nyíltan megfogalmazódó célok és manifeszt tartalmak önmagukban keveset árulnak el azokról a kiseddóvási törvény megszületésének a mélyén meghúzódó valódi indítékokról, amelyekre az implicit tartalmak világítanak rá. Az igazi, a valóságos célok teljesen rejtettek, a társadalomtörténeti összefüggések meglátása nélkül meg sem jelennek. A nyíltan megfogalmazódó elvárások valójában e legrejtettebb kívánalmak szolgálatában állnak, ugyanakkor kiindulópontot képeznek ahhoz, hogy módszeres vizsgálatukkal eljussunk a legmélyebb összefüggések feltárásiáig.

A nyílt célként megjelenő óvás, az erkölcsi és szellemi fejlődés elősegítése, az óvodáztatási kötelezettség, valamint a magyar nyelvbe mint államnyelvbe történő bevezetés a módszeres feltárás során olyan rejtett tartalmakhoz vezetett el bennünket, mint a nemzet létszámaért érzett aggodalom, világi jellegű intézményekben történő egységes keresztény neveléssel a felekezeti megosztottság tompítása és a községek óvodáztatási kötelezettségén keresztül a nem-magyar ajkú lakosság magyarosítása. Mindebből az a következtetés adódott, hogy a kiseddóvási törvénnyel a törvény megalkotói valójában a magyar társadalom építését, a nemzeti egység megteremtését kívánták elősegíteni.

4. *Milyen témák jelennek meg és azok hogyan formálódnak a törvény parlamenti vitájában a kisdedovásról folyó diskurzusban?*

A diskurzuselemzést voltaképpen triangulációs eljárásként alkalmaztuk, melynek során a kisdedovási törvény tartalomelemzésének eredményét a törvényről szóló parlamenti vita diskurzuselemzésének eredményeivel kívántuk összevetni. Ez a megoldás a tartalomelemzés érvényességi problémáinak kiküszöbölését célozta.

Kutatásunk eredményei alapján a tartalomelemzés eredményeit érvényesnek tekinthetjük, mert az ott feltárt rejtett tartalmak a parlamenti vitában a diskurzust uraló témákként vannak jelen. A vita elemzése – azon túl, hogy megerősítette a törvény tartalomelemzésének következtetéseit – eddig kevésbé, vagy egyáltalán nem hangsúlyozott lényeges összefüggésekre és részletekre irányította a figyelmet. A vitában az állami szerepvállalással összefüggésben különös hangsúllyal jelentek meg a népesedési-egészségügyi kérdések és a felekezeti megosztottság problémái, de mindennél jobban artikulálódott a nemzetállam megteremtésének szempontja, mely a magyar nyelv körüli vitában öltött testet. Ez a legmeghatározóbbnak bizonyuló kérdés ad választ arra is, hogy miért vállalta az ellenzék e vitában a politikai szövetséges szerepét, továbbá miért és hogyan váltak a nemzetiségi képviselők a vita folyamán ellenfélből ellenséggé, összességében miért a magyar nyelv terjesztésének ügye az, aminek mentén a vitaszerepek konstruálódnak. A diskurzuselemzés meggyőzően bizonyítja, hogy a népesedési, a felekezeti és a magyar nyelvvel összefüggő kérdések éppen azokban a kontextusokban váltak hangsúlyossá, mint amilyen összefüggésben a tartalomelemzés eredményeként megjelentek.

5. *Kínál-e többletet a diskurzus elemzése a törvény tartalomelemzéséhez képest?*

A kutatás kezdetén még csak körvonalazódtak azok a lehetőségek, amelyeket ez a két, pedagógiában kevésbé elterjedt kvalitatív szemléletű módszer kínált. Úttörő vállalkozást teljesítve, előzmények híján, különösen a diskurzuselemzés alkalmazhatósága volt problematikus. A folyamat végigvitele azonban arról győzhet meg bennünket, hogy

érdemes e módszereket a pedagógiai kutatásnak jobban kiaknázni, mert a kontextusfüggő, finomabb elemzéseket igénylő kutatási témákban jól alkalmazhatók.

A diskurzuselemzés a tartalomelemzéshez képest a konkrét kutatásban az alábbi többletet hordozta:

- A diskurzuselemzés segítségével rengeteg olyan információhoz jutottunk, amely szemléletében és tartalmában is gazdagította a kutatást.
- A tartalomelemzéssel a lényeg feltárható volt (hiszen a diskurzuselemzésből is ugyanazok a következtetések adódtak), de fontos részletek és összefüggések rejtve maradtak. Az utóbbiak feltárásához a diskurzuselemzés vezetett el.
- A két módszer kombinációjával sokkal pontosabb és árnyaltabb kép bontakozott ki, ezért ötvözésük e téma kapcsán szerencsésnek tekinthető.

A két módszer együttes alkalmazása szükségessé teszi, hogy tudatosítsuk mibenlétük különbségét, különösen mert mindkettő jellemzően szövegekkel dolgozik. Az alábbiakban kísérletet teszünk a különbség lényegének megragadására.

<i>Szempont</i>	<i>Tartalomelemzés</i>	<i>Diskurzuselemzés</i>
<i>A módszer jellege</i>	Statikus, leíró jellegű	Dinamikus jellegű
<i>A kérdés, amire válaszol</i>	Mi van benne, mit lehet belőle kiolvasni? Milyen felszíni és rejtett tartalmak tárhatók fel?	A hangsúly azon van, hogy a szöveg hogyan konstruálódik? Hogy lett olyanná, amilyen? Milyen viszonyok között jött létre, és azok hogyan alakították?

Két alapvető szempontot találtunk a különbség mibenlétének megválaszolására. A tartalomelemzés – miközben a különböző kontextusokban megjelenő tartalmak felfejtését célozza – a kontextusokat adottként szemléli, azok egymáshoz való viszonyának leírására törekszik, tehát inkább statikus jellegű módszer. A diskurzuselemzés a kontextusokra sajátos valóságkonstrukcióként tekint, létrejöttük folyamata ugyanúgy érdekli, mint azok a viszonyok, amelyek létrehozták; - ebben rejlik a módszer dinamikája. Különbségük – ahogy a rendszerező szándék mutatja – abban is megnyilvánul, hogy mi-

Ilyen kérdésre válaszolnak. E két alapvető szempont miatt lehet más céllal és más módon alkalmazni őket.

Jelen tudásunk szerint a diskurzuselemzés pedagógiai kutatásban az alábbi területeken juthat szerephez:

- Oktatáspolitikai megközelítésű történeti- és jelenkutatásban (szándékok, érdekek, ideológiák feltárásában, „leleplezésében”).
- Az iskola belső világának megismerésében, különösen a „hatalmi viszonyok” (pl. tanár-diák, vezető-beosztottak, tanár-szülő) feltérképezésében, a különböző pozíciókból eredő egyenlőtlenségek (és azok kommunikációs folyamatban való megnyilvánulásának) bemutatásában.

A dolgozat gondolati lezárásaként csupán néhány megállapítást kívánunk még tenni. Az egyik az, hogy ha egy törvényt alaposan meg akarunk ismerni, akkor azt a vitájával együtt érdemes tanulmányozni. A vita nem csak egy sor új információhoz juttat, hanem más jellegű élményt is jelent. Az általunk tanulmányozott vitát pl. kifejezetten élvezetes volt tanulmányozni.

A vita még sok olyan mondatot, vagy szövegrészt tartalmazott, amelyek nagyon érdekesek, szellemesek voltak, de az elemzés során le kellett mondanunk a megjelenítésükről, mert csak erőszakosan tudtuk volna beilleszteni gondolatmenetbe. A befejezés azonban erre is felhasználható, így utolsó gondolatként szeretnénk megosztani egy olyat közülük, amely a mának is hordoz üzenetet.

„... úgy a javaslat conceptiója, mint a meleg fogadtatás, melyben e javaslat a ház minden részéről pártkülönbség nélkül részesült, örökre emlékezetes napját fogja képezni a magyar törvényhozás történetének, és különösen figyelemre méltó lesz az utódok előtt azon harmónia, melyben pártkülönbség nélkül a törvényhozás minden elemei egymással megegyezésre jutottak ebben a kérdésben. Ha van is zúrhang, a mely belevegyül, a törvényhozásnak becsületére fog válni úgy a kortársak és az utókor előtt, hogy szemben ily velleitásokkal, mint egyember állt talpra majdnem az egész törvényhozás, és nem ismert pártkülönbséget.”

(Schwarz Gyula)

BIBLIOGRÁFIA

1. A vallás- és közoktatásügyi miniszter közoktatásról szóló és az országgyűlés elé terjesztett tizennyolcadik, 1887-1888. évi jelentése (1888) Magyar királyi egyetemi könyvnyomda, Bp.
2. A magyar nevelés története I. (1988) (Főszerk.: Horváth Márton) Tankönyvkiadó, Bp.
3. Antal László (1976): A tartalomelemzés alapjai Magvető Kiadó Bp.
4. A történész szerszámosládája (szerk.: Szekeres András, 2002) L'Harmattan – Atelier Bp.
5. Austin, J. L. (1990): Tetten ért szavak Akadémiai Kiadó, Bp.
6. Az 1887. évi szeptember hó 26-ára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. Huszonegyedik kötet. Az Országgyűlési Gyorsiroda közreműködésével szerkesztette: Fenyvessy Adolf. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1891.
7. Bajomi Iván: Az óvodai nevelés változásai Franciaországban *Educatio*, Óvodák 2005. Tél 716-727.
8. Ballai Károly (1916): A magyar kisednevelés fejlődéstörténetének vázlata 1843-1914. Az Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársaság nyomása. Bp.
9. Bényei Miklós (1986): Reformkori országgyűlések az óvodáról *Óvodai Nevelés* 7-8. sz. 243-245.
10. Bényei Miklós (1994): Oktatáspolitikai törekvések a reformkori Magyarországon. Csokonai Kiadó, Debrecen
11. Bereczki - Komlósi – Nagy (1977): Neveléstörténet. (Szerk.: Komlósi Sándor) Tankönyvkiadó, Bp.
12. Brunszvik M. Terézia (1836): Számadás a kiseddóvó intézetekről 1830.-dik esztendei 1-ső júliustól fogva 1833-dik végéig Buda
13. Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában. Dokumentumok. Közzétette: Vág Ottó (1962) In.: Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága Tankönyvkiadó, Bp. 46-76.

14. Carver, Terell (2004): Diskurzuselemzés és „nyelvi fordulat” Politikatudományi Szemle 4. sz. 143-148.
15. Clifford Geertz (1994): Az értelmezés hatalma Antropológiai írások Századvég Kiadó, Bp.
16. Csígo Péter: A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa URL:<http://www.mtapti.hu/mszt/19983/csigo.htm>
17. Donati, Paolo R. (1992): Political Discourse Analysis In: Diani-Eyerman eds.: Studying Collective Action Sage Modern Politics Series Volume 30. London, 136-167.
18. Earl Babbie (1996): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Bp. Balassi Kiadó, ELTE Szociológiai Intézet
19. Ehmann Bea (2002): A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
20. Eszterhai-Nagy Gabriella: Egy elfeledett kultuszminiszter emlékére URL:<http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2002/2/cikk14.html>
21. Felkai László (1979): Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége Akadémiai Kiadó, Bp.
22. Felkai László (1983): Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus korából Tankönyvkiadó Bp.
23. Géring Zsuzsanna (2005): 3-6-12: avagy összefoglaló művek a diskurzuselmélet területéről Szociológiai Szemle 2. 130-142.
24. Glatz Ferenc (1988):): Polgári fejlődés, nacionalizmus, asszimiláció a XIX. Században In: Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az első világháborúig (Szöveggyűjtemény, szerk.: Kövér György) Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 268-280.
25. Golnhofer Erzsébet (2001): Az esettanulmány Műszaki Könyvkiadó Bp.
26. Gyáni Gábor - Kövér György (1998): Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig Osiris Kiadó, Bp.
27. Irányelvek a kisgyermek gondozására szervezett intézetek számára Közli (1968): Vág Ottó Óvodai Nevelés 6. sz. 125-126.

28. Karádi Viktor (1990): Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? Századvég 2. sz. 5-38.
29. Kelemen Elemér (1992): A kisedővásról szóló 1891. évi XV. tc. In: Az oktatási törvénykezés hazai történetéből Neveléstörténeti Füzetek 11. (Szerk.: Balogh László) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. 35-43.
30. Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében - Problémátörténeti vázlat I. Óvodai Nevelés 4. sz. 138-141.
31. Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében - Problémátörténeti vázlat II. Óvodai Nevelés 5. sz. 216-220.
32. Kelemen Elemér (2000): Az óvoda a magyar társadalom történetében – Problémátörténeti vázlat III. Óvodai Nevelés 6. sz. 252-256.
33. Kelemen Elemér (2003): Oktatásügyi törvényhozásunk fordulópontjai a 19-20. században Iskolakultúra 2. sz. 47-56.
34. Kéri Katalin (1998): Magyar nők a dualizmus korában Dimenzió, 21. sz.
URL: <http://iqdepo.hu/dimenzio/21/>
35. Klaus Krippendorff (1995): A tartalomelemzés módszertanának alapjai Balassi Kiadó, Bp.
36. Körösi Henrik - Szabó László: Az elemi népoktatás enciklopédiája. Franklin, Bp. 1911.
37. Kövér György: Piaccgazdaság – polgárosodás - demokrácia In: Magyarország társadalomtörténete I. (szöveggyűjtemény, szerk.: Kövér György, 1995) Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.
38. Kövér Sándorné: Az óvodai nevelés európai kapcsolatai (1828-2000)
URL: <http://www.mta.hu/fileadmin/2005/06/KoverSandorne.doc>
39. Kraffszky József (1892): A kisedővás és Fröbel kisedőnevelési rendszere Rózsa Kálmán és neje könyvnyomdája Bp.
40. Magyarország története. V. kötet. (Szerk.: Vörös Károly, 1980) Akadémiai Kiadó, Bp.
41. Magyar Néprajzi Lexikon (Főszerk.: Ortutay Gyula, 1977) Akadémiai Kiadó, Bp.
URL: <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/index.html>

42. Mandel Kinga (2004): A parlamenti naplók elemzése mint a felsőoktatás-kutatás egy lehetséges módszere Kisebbségkutatás 3. sz. 467-475.
43. Mann Miklós (2003): A modern polgári oktatási rendszer kiépülése és ellentmondásai Iskolakultúra 6-7 sz. 59-62.
44. Mann Miklós (1992): Emlékezés Csáky Albinra In: Az oktatási törvénykezés hazai történetéből Neveléstörténeti Füzetek 11. (Szerk.: Balogh László) Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. 28-34.
45. Mann Miklós (1993): Kultúrpolitikusok a dualizmus korában Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp.
46. Mann Miklós (szerk. 1987): Oktatáspolitikai koncepciók a dualizmus korából Tankönyvkiadó, Bp.
47. Mason, Jennifer (2005): Kvalitatív kutatás József Műhely Bp.
48. Meleg Csilla (1991): Egységérték és intézményes befolyásolás Társadalomkutatás, 2-3. sz. 81-89.
49. Mészáros István - Németh András - Pukánszky Béla (2000): Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe Osiris Kiadó, Bp.
50. Mészáros István (1968): A magyar nevelés története 1790-1848-ig. Tankönyvkiadó, Bp.
51. Mészáros István (1996): Nemzetnevelés és első óvodáink. In.: „Nőttön nő tiszta fénye”: Tanulmányok Brunsvik Teréz emlékezetére. (Szerk.: Hornyák Mária) Brunsvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány, Martonvásár 56-68.
52. Morlin Emil (1896): A magyar kisednevelés múltja és jelene Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) Gs. és kir. udvari könyvkereskedés kiadása. Bp. 1896.
53. Nemeskürthy István (1987): A kőszívű ember unokái. Magvető Könyvkiadó, Bp.
54. Nikolov Marianne (2002): Kvalitatív szemléletű kutatásokról Iskolakultúra, 9. sz. 117-118.
55. P. Szathmáry Károly (1887): A magyar kiseddévás és nevelés rövid története. Pesti Könyvnyomda - Részvény - Társaság. Bp.
56. Pálvölgyi Kata (2006): Társadalomtudományok és nyelviség Világosság 2.sz.17-23
57. Péter László (1989): Volt-e magyar társadalom a XIX. században? Valóság, 5. sz. 1-24.

58. Podráczky Judit (2000): A társadalmi célok kifejeződése az 1891. évi kiseddóvási törvényben Pedagógusképzés 241-257.
59. Podráczky Judit (2000): Az óvoda megjelenésének indítékai Magyarországon In.: Az értékek akarása. A Kaposvári Erkölcsefilozófiai és –Nevelési Konferencia előadásai. KE CSVM PFK. 376-385.
60. Podráczky Judit (2001): Az óvodával szembeni társadalmi igények, elvárások alakulása Magyarországon a 19. században Pedagógia szakosok 3. konferenciája, Pécs, 2000. márc. 25. In.: Pedagógiai Műhely. (Szerk.: Boreczky Ágnes) PTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszék 93-98.
61. Podráczky Judit (2003): Az óvodai nevelés törvényi szabályozása a 19-20. században In.: Az oktatási rendszer jogi szabályozása Magyarországon a 19-20. században. Tudományos Konferencia, Tatabánya, 2002. okt. 11. Tatabányai Múzeum Tudományos Füzetek 7. Tatabánya 69-83.
62. Podráczky Judit – Merczel Sándorné (2002): Kirekesztés és befogadás az óvodai nevelés törvényi szabályozásában Erkölcse-, Művészetfilozófiai és Nevelési Konferencia, Kaposvár, 2001. aug. 29-31. In.: Tünelkeny moralitás = Die flüchtige Moralität (Szerk.: Czirják J. et. al.) Kaposvár: KECSVM PFK 409-421.
63. Potter, Jonathan (1997): Discourse Analysis as a Way of Analysing Naturally Occuring Talk In: Silverman, David ed.: Qualitative Research Theory, Method and Practice. Sage Publications, London, 144-159.
64. Pukánszky Béla - Németh András (1994): Neveléstörténet Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
65. Pukánszky Béla (2005): A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében Educatio 4. sz. 703-715.
66. Rapos József (1868): Brunswick Teréz grófhölgynek, a legnagyobb magyar honleánynek élete és műve; vagyis a közalapnevelésügy múltja és jelene hazánkban Kunossy és Réthy Könyvnyomdája, Pest
67. Sántha Kálmán (2006): Létezik-e hipotézis a kvalitatív kutatásban? Új Pedagógiai Szemle 11. sz. 3-11.
68. Sturm Albert (szerk.): Új országgyűlési almanach. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól Budapest, 1888.

- URL: www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al887_92/index.htm
69. Szabó Márton (2004): Szimpozion a politikai diskurzuselemzésről Politikatudományi Szemle 4. sz. 135-142.
70. Szabó Márton: Politikatudomány és diskurzus
URL: http://www.iti.mta.hu/Gyula/TANULMANYOK/Szabo_M.pdf
71. Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai
URL: www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b170/ch09s02.html
72. Szabolcs Éva (1999): A kvalitatív kutatási módszerek megjelenése a pedagógiában Magyar Pedagógia 3. sz. 343-348.
73. Szabolcs Éva (2001): Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában Műszaki Könyvkiadó Bp.
74. Szabolcs Éva (1999): Tartalomelemzés a gyermekkortörténet kutatásában Gyermekkép Magyarországon 1868-1890. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp.
75. Szabolcs Éva (2000): Tartalomelemzés In.: Falus Iván (szerk.): Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 331-340.
76. Szabolcs Éva - Réthy Endréné (1999): Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon Magyar Pedagógia 4. sz. 363-373.
77. Szokolszky Ágnes (2004): Kutatómunka a pszichológiában: metodológia, módszerek, gyakorlat Osiris Kiadó Bp.
78. Tóth Tamás: Miért nem állnak szóba egymással a diskurzusok? URL: http://nyitottegyetem.philinst.hu/totht_miert_nem_allnak_szoba_egymassal.htm
79. Tudomány és művészet között (szerk.: Kisantal Tamás, 2003) L'Harmattan – Atelier Bp.
80. Vág Ottó (1962): A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunsvik Teréz. In.: Brunsvik Teréz pedagógiai munkássága Vág Ottó - Orosz Lajos - Zibolen Endre tanulmányai. Tankönyvkiadó, Bp.
81. Vág Ottó (1991): Az óvodaügy törvényes szabályozása Magyarországon Magyar Óvodapedagógiai Egyesület, Miskolc
82. Vág Ottó (1994): Az óvodai nevelés története Magyarországon Magyar óvodapedagógiai Egyesület, Miskolc
83. Vág Ottó (1995): Óvodaügyi szervezetek Magyarországon I. Óvodai Nevelés

7. sz. 266-267.

84. Véronique Mottier (2004): Diskurzuselemzés és az identitás/különbözőség politikája Politikatudományi Szemle 4. sz. 155-159.

85. Veikko Piëtilä (1979): Tartalomelemzés. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Bp.

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. sz. ábra:	A tartalomelemzés kategóriarendszerének szemléltetése.....	55. oldal
2. sz. ábra:	A célok és tartalmak dimenziói.....	65. oldal
3. sz. ábra:	Tématérkép	89. oldal
4. sz. ábra:	A témák előfordulásának gyakorisága.....	90. oldal.
5. sz. ábra:	Iskolára való előkészítés	92. oldal
6. sz. ábra:	A tanítás kizárása	93. oldal
7. sz. ábra:	Népességszám, gondozás hiánya, gyermekhalandóság.....	94. oldal
8. sz. ábra:	Intézményállítás és -fenntartás.....	98. oldal
9. sz. ábra:	Az óvoda látogatásának kötelezővé tétele	100. oldal
10. sz. ábra:	Felügyelet kérdése	103. oldal
11. sz. ábra:	A női munka elősegítése.....	105. oldal
12. sz. ábra:	Összehasonlítás Európával	107. oldal
13. sz. ábra:	Felekezeti szempontok	109. oldal
14. sz. ábra:	A magyar nyelv kérdése	116. oldal
1. sz. táblázat:	Célok és tartalmak.....	57. oldal
2. sz. táblázat:	A javaslat támogatói és ellenzői.....	75. oldal
3. sz. táblázat:	Az álláspontok erősítésére/gyengítésére alkalmazott technikák....	137. oldal